

01. 24. 08

AF/2884
CW

IN THE UNITED STATES PATENT AND TRADEMARK OFFICE

In re: Application of: Joseph Tesler **Patent Application**
Serial No.: 09/829,619
Art Unit: 2854
Examiner: Daniel James Colilla
Filing Date: April 10, 2001
For: Jewish Religious Scrolls
Attorney Docket No.: 1481.007

Board of Patent Appeals and Interferences
Commissioner for Patents
P.O. Box 1450
Arlington, Virginia 22313-1450

Transmittal Letter (72 pages total)

Further to the Notice of Appeal filed June 22, 2007, enclosed please find Applicant's Appeal Brief. A five month extension is requested of the time provided for response.

Pursuant to MPEP §1204.01, it is requested that the previously paid fees for filing the Notice of Appeal and the Appeal Brief be applied hereto, and that the fee recently paid for the second Notice of Appeal be refunded, since applicant is reinstating his appeal after prosecution was reopened by the Examiner. Authorization is hereby provided to debit from Deposit Account No. 50-1604 any difference in the amounts due resulting from any increase of fees in the interim, the extension fee, and any further amounts required.

Dated: January 22, 2008

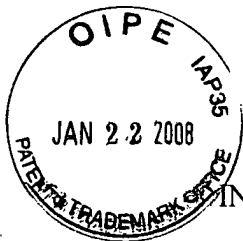
Respectfully submitted,

Morris E. Cohen (Reg. No. 39,947)
1122 Coney Island Avenue, Suites 216-217
Brooklyn, New York 11230
(718) 859-8009 (telephone)
(718) 859-3044 (facsimile)

CERTIFICATE OF MAILING (EXPRESS MAIL)

I hereby certify that this correspondence is being deposited on the date listed below with the United States Postal Service "Express Mail Post Office to Addressee Service" under 37 C.F.R. 1.10, postage prepaid, in an envelope addressed to the Board of Patent Appeals and Interferences, Commissioner for Patents, P.O. Box 1450, Alexandria, Virginia 22313-1450, bearing the Express Mail Label No. listed hereunder.

Morris E. Cohen
Mailing Date: January 22, 2008
Express Mail Label No. EM118514701 US



IN THE UNITED STATES PATENT AND TRADEMARK OFFICE

In re: Application of: Joseph Tesler

Patent Application

Serial No.: 09/829,619

Art Unit: 2854

Examiner: Daniel James Colilla

Filing Date: April 10, 2001

For: Jewish Religious Scrolls

Attorney Docket No.: 1481.007

Board of Patent Appeals and Interferences
Commissioner for Patents
P.O. Box 1450
Arlington, Virginia 22313-1450

APPEAL BRIEF

Table of Contents

Real Party in Interest	1
Related Appeals and Interferences	1
Status of Claims	1
Status of Amendments	1
Summary of Invention	2
Issues and Grounds of Rejection	2
Grouping of Claims	3
Argument	4
I. The Pending Claims are Not Obvious Under the Established Legal Standard	4
II. The Skepticism of the Experts is Objective Evidence of Non-Obviousness	6
A. Numerous Experts in this Field Have Doubted That the Invention is Capable of Meeting its Applicable Requirements	6
B. Other Expert Evidence Supports Rabbi Tesler	7
III. The Long Felt Need for this Invention is Further Evidence of Non-Obviousness	11
IV. The Pending Claims Are All Patentable Over the Erickson Reference	12
A. Erickson Does Not Even Relate to the Subject Matter of Group 1	12
B. Erickson Also Does Not Suggest the Religious Scroll Required by Group 2 or Its Dependent Claims	15
1. The Claimed Invention Is Not Obvious in the Context of these Articles or This Field	15
2. The Nature of Silk Screening and the Requirements for These Scrolls Further Demonstrate the Flaws in the Pending Rejections	17
C. The Claims of Group 3 are Patentable	22
D. The Claims of Groups 4, 5 and 6 are Also Patentable	22
V. The Guidance of the Supreme Court's KSR Decision Confirms the Result Here	24
Conclusion	25
Appendix	26

Table of Authorities

<i>Glaverbel Societe Anonyme et al. v. Northlake Marketing & Supply, Inc.</i> , 45 F.3d 1550 (Fed. Cir. 1995)	4, 6, 11
<i>Burlington Industries Inc. v. Quigg</i> , 822 F.2d 1581, 3 USPQ2d 1436 (Fed. Cir. 1987)	10
<i>Environmental Designs, Ltd. v. Union Oil Co. of Cal.</i> , 713 F.2d 693, 218 USPQ 865, 869 (Fed. Cir. 1983)	10
<i>In re Vaeck</i> , 947 F.2d 488, 20 USPQ2d 1438 (Fed. Cir. 1991)	20, 22
<i>KSR Int'l Co., v. Teleflex, Inc.</i> , 127 U.S. 1727, 82 U.S.P.Q.2d (BNA) 1385 (S.Ct. 2007)	24
<i>Stratoflex, Inc. v. Aeroquip Corp.</i> 713 F.2d 1530 (Fed. Cir. 1983)	11, 21
<i>United States v. Adams</i> , 383 U.S. 39, 148 USPQ 479 (1966)	10
MPEP 716.05	10
MPEP §2143	17
MPEP §706.04	14

Real Party in Interest

The real party in interest in the present application is the applicant and inventor, Rabbi Joseph Tesler.

Related Appeals and Interferences

There are no appeals or interferences currently known to appellant or appellant's legal representative which will directly affect or be directly affected by or have a bearing on the Board's decision in the pending appeal.

Status of Claims

Claims 1-12 and 21-40 are pending in this application. Claims 13-20 were withdrawn pursuant to the Examiner's election requirement. Claim 36 was objected to as being dependent upon a rejected base claim, but was held to be allowable if rewritten in independent form including all the limitations of the base claim and any intervening claims.

Claims 1-12, 21-35, and 37-40 are the subject of the present appeal.

A copy of the claims on appeal are presented in the attached Appendix.

Status of Amendments

No amendments have been filed subsequent to the rejection of December 21, 2006.

Summary of Invention

The present invention is directed to new methods for preparing Jewish religious scrolls. These scrolls are sacred religious articles, and are subject to an extensive and detailed code of requirements in Jewish law that governs their creation.

In accordance with the invention, the present inventor has developed innovative new methods of preparing these scrolls. The methods have been designed to meet the objectives of improving the efficiency and decreasing the cost and time of preparation, while still, and most importantly, navigating the thorny maze of Jewish legal requirements (“*Halakha*”) which must be met for scroll creation. Fulfillment of those objectives is a difficult matter. In fact, failure to properly meet the requirements of the *Halakha* would result in a scroll that is invalid, making it prohibited for religious use under Orthodox Jewish law.

In one embodiment, the religious scrolls of the invention are created on animal parchment using a method designed to be, in almost paradoxical fashion, automated yet simultaneously thoroughly conducted by hand. In the preferred embodiment, a process using certain silk screening techniques is used to accomplish this. Additional claims recite further preferred methods using special ultraviolet or heat sensitive inks or so forth, as further explained below.

Issues and Grounds of Rejection

Whether the pending claims to new methods of preparing Jewish religious scrolls constitute nonobvious innovations to those of ordinary skill in this art, or whether the methods are obvious under 35 U.S.C. §103(a) over “applicant’s disclosure of the prior art in view of Erickson”, alone or in combination with other secondary references.

Grouping of Claims

Pursuant to 37 C.F.R. §1.192(c)(5), Applicant submits that the claims fall into the following groupings:

- | | |
|----------|---|
| Group 1 | Claims 1-5: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll That Is Simultaneously Automated and by Hand |
| Group 2 | Claims 6, 11, 21: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll Using a Silk Screening Process On To Kosher Parchment |
| Group 3 | Claims 7-10, 23-25: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll Using Ultraviolet or Heat Sensitive Inks |
| Group 4 | Claims 22, 27, 28, 33: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll on Kosher Parchment with Attached Crowns |
| Group 5: | Claims 12, 29, 30, 33: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll Using Sirtut |
| Group 6: | Claims 26, 31, 32, 33-35, 37-40: New Method for Creating a Jewish Religious Scroll in a Ritual Manner |

Each of these groups are separately patentable from the others. Within each group, the claims stand or fall together with respect to the patentability of the subject matter claimed therein, due to the particular limitations recited, as further discussed below.

Argument

I. The Pending Claims are Not Obvious Under the Established Legal Standard

All of the claims of the present invention are directed to new methods for preparing Jewish religious articles. These religious articles are known as *Torah*, *Tefillin*, *Mezuzah*, and *Megilah* scrolls. They are an integral part of the Jewish lifecycle and Jewish religious ceremonies.

As a starting point, it must be recognized that the obviousness or non-obviousness of these inventions must be assessed from the specific standpoint of one of ordinary skill in this art. “The perspective from which these [Graham] findings are made, as well as the ultimate question of obviousness, is that of a person of ordinary skill in the field of invention” (emphasis added herein). *See, Glaverbel Societe Anonyme et al. v. Northlake Marketing & Supply, Inc.*, 45 F.3d 1550, 1555 (Fed. Cir. 1995). This is very well established and settled law.

Accordingly, to determine whether the pending claims are patentable, it is critical that the obviousness or non-obviousness of the invention be evaluated from the perspective of one in this field. The claims may not be evaluated in a vacuum. The background and teachings of this particular art must be given their full and due weight.

Here, the applicable field is the prior art of preparing Jewish religious scrolls for sacred ceremonial use. Such scrolls have been prepared for thousands of years, quite literally since ancient times. They are governed by extensive regulations and traditions in Jewish law, known as *Halakhah*. Jewish *Halakhah* constitutes a extremely detailed legal code – there are many volumes of legal texts addressing, codifying and analyzing the many nuances of the legal requirements applicable here,

along with the traditions of different communities.¹

As one example, under the requirements of Orthodox Jewish law, these religious articles must be handwritten.² Machine printing of a scroll is unacceptable. In fact, any scroll produced by machine is barred from religious ceremonial use, and is deemed *posul* – invalid or void. Thus, from ancient times up through the twentieth century each of these scrolls has made purely and totally by hand by trained scribes. In fact, in its religious context, passing off a machine-made scroll as a handmade one is considered a grave sin.

Applicant Rabbi Joseph Tesler is an ordained Orthodox rabbi believed to be the first to develop a method constituting scroll production by hand – to fully comport with the *Halakha* – while yet nonetheless also being somewhat automated. This aspect of the innovation, most generally, is recited in claims 1-12. In the preferred embodiment, he accomplishes this by use of a modified silk screen technique, as recited in claims 6-11, 21-35 and 37-40. The use of an element of automation while still strictly adhering to production by hand was developed and designed to allow fulfillment of the stringent Jewish legal provisions requiring handwriting, while still increasing the efficiency and speed of scroll production, and decreasing their cost.

As discussed below, whether this can be accomplished has been controversial in this field. In fact, there is no evidence in the record – at all – that anyone has previously met the objectives of

¹ In fact, it is beyond the ability of the Patent Office to determine whether the scrolls fully comport with these laws, i.e. whether they are to be deemed kosher under the applicable regulations set forth for scores of generations. Rather, that is a matter for rabbinical and scholarly debate.

² The term Orthodox and Orthodox Jewish law is meant to include all of the various types of Orthodox Jews worldwide, including, but not limited to, Hasidim and Modern Orthodox Jews.

a handwritten and simultaneously automated Jewish religious scroll comporting with Jewish law, whether in any general manner or using a silk screen process more particularly, in several thousand years. In fact, there is no evidence that anyone has even *arguably* accomplished those objectives prior to Rabbi Tesler. Thus, the secondary considerations here, namely, the skepticism of experts, and the long felt but previously unmet need, both provide objective evidence that this inventor's very novel and unusual approach constituted nonobvious innovation to one of ordinary skill in this art at the time of his invention. Such objective evidence must accorded its proper weight. *Glaverbel*, 45 F.3d at 1555.

II. The Skepticism of the Experts is Objective Evidence of Non-Obviousness

A. Numerous Experts in this Field Have Doubted That the Invention is Capable of Meeting its Applicable Requirements

As noted above, the laws and traditions governing the preparation of these scrolls are extremely detailed and rigorous, and are subject to a legal system which goes back for literally thousands of years. In this respect, attached as Exhibit A is a copy of an article relating to a number of the relevant issues under the Jewish *Halakha*. See, Rabbi J. David Bleich, *Survey of Recent Halakhic Periodical Literature, Silk Screened Torah Scrolls*, TRADITION: A JOURNAL OF ORTHODOX JEWISH THOUGHT, volume 37:1, pgs. 79-103 (Rabbinical Council of America 2003) ("*Bleich*" or "*Bleich article*"). The author of that article, Rabbi Dr. Bleich, is a well known expert on Jewish law. He is a professor of Talmud (Rosh Yeshiva) at Rabbi Isaac Elchanan Theological Seminary, which is an affiliate of Yeshiva University, and is head of its postgraduate institute for the study of Talmudic jurisprudence and family law. At Yeshiva University, he holds the Herbert and Florence

Tenzer Chair in Jewish Law and Ethics and is a Professor at the Cardozo Law School. Among his published works are: *Jewish Bioethics*; *With Perfect Faith: Foundations of Jewish Belief*; *Contemporary Halakhic Problems* (five volumes); *Time of Death in Jewish Law*; *Judaism and Healing*; and *Bioethical Dilemmas: A Jewish Perspective* (two volumes), as well as the Hebrew-language *Be-Netivot ha-Halakhah*.

In his article, Rabbi Bleich examines at length whether Applicant's silk screen method can comport with the requirements of Jewish law for *Torah* scroll preparation. As shown therein, he is very skeptical that it can. His analysis is a lengthy one, and discusses the many reasons under Jewish law why one skilled in this art would not have considered simultaneous automation and handwriting, or silk screening, as a useful approach to the requirements for producing a *Torah* scroll. Each and every one of the problems that Rabbi Bleich raises plainly demonstrate why the art would be deemed to teach away from the present invention.

To rebut the Examiner's *prima facie* case, the law requires a showing that the invention would not be obvious at the time the invention was made to one of ordinary skill in this art. As the Bleich article shows, this is clearly the case. Even years after the invention was made, experts – i.e. those well beyond ordinary skill – are still skeptical whether the invention can or has solved the problems it must under the applicable requirements of its field. This is strong evidence of nonobviousness at the time of the invention.

B. Other Expert Evidence Supports Rabbi Tesler

It should be respectfully noted that Rabbi Bleich's article has an important inaccuracy in it. He refers to a silk screening method developed by Rabbi Yitzchak Abadi, formerly of Lakewood,

New Jersey and currently a resident of Har Nof, Jerusalem. In fact, the method he is referring to is that of the present invention, which was invented by Rabbi Tesler. By way of clarification, Rabbi Yitzchak Abadi is himself Rabbi Tesler's rabbi. Rabbi Abadi is the rabbinical expert that Rabbi Tesler consulted during development of the present invention to ensure that it comported with the requirements of Jewish law. Thus, Rabbi Abadi (and his son) are closely associated with Rabbi Tesler's method (which is believed to be the origin of Rabbi Bleich's misconception), both because of Rabbi Abadi's defense of it as a legal approach, the fact that they have publicly come out in support of it, and their advising of and association with Applicant.

It should be further noted that Rabbi Abadi, who is himself also an expert in Jewish law, had previously come to the opposite legal conclusions as Rabbi Bleich. Rabbi Abadi concluded that Rabbi Tesler's methods did meet the applicable Jewish legal requirements, after conducting a detailed examination of the applicable issues. A copy of a prior legal opinion by Rabbi Abadi to that effect is attached hereto as Exhibit B. *See*, Ohr Yitzhak, Yoreh Dei'ah no. 53 (5763).

That lengthy and scholarly analysis is attached for the record, although it is recognized that Rabbi Abadi's legal opinion is in Hebrew. While a translation can be obtained should the Board wish, it is not expected that the Board analyze and compare the relative legal opinions of different Jewish authorities to decide the present appeal, or that such an approach is even practicable given the complexities of Jewish law. Rabbi Bleich's article is sufficient in and of itself to demonstrate those complexities, and to demonstrate the considerable legal hurdles all arguing against the unique, innovative, and entirely nonobvious approach that Rabbi Tesler has taken in this field.

In other words, the nuances of the particular legal arguments under Jewish law do not need to be resolved by the Board. What is important here, and indisputable, is that many issues applicable

to this art teach away from the present invention, as discussed by Rabbi Bleich at length.

Furthermore, the various experts who have objected are not believed to have personally observed Applicant's method in operation, nor ever discussed it with Rabbi Tesler directly.³ Thus, for example, with respect to the legal opinion of Rabbi Bleich, he notes that the "crucial consideration is whether or not the silk screen method constitutes either "spilling" or "dripping" and hence is ruled invalid by the Palestinian Talmud". *Bleich article* at p. 92. In contrast, attached as Exhibit C is a copy of a post by Rabbi Aaron Abadi (Rabbi Yitzchak Abadi's son), who responds to this and comments on the Bleich article as follows:

"it seems that he has never seen this specific process, and would have a complete different outlook if he were to see it. There is no way that silk-screen in the way we do it, is spilling or dripping. The ink is relatively thick. It is first pressed into the holes of the stencil in the shapes of all the correct lettering. At that time, the bottom of the silk screen has no ink coming out, spilling dripping, or doing anything. The ink sits inside the letters on the screen. Then the screen is placed on the parchment. Still no spilling, dripping, or leaking. You can run your hand on the back of the screen and no ink will come on your hand. Believe me, I tried it. Then finally the Sofer (scribe) takes that rubber squeegee-like item, and wipes it with a lot of pressure across the entire screen, pushing the embedded ink right onto the parchment. There is no spilling, no dripping, nothing."

See, Reply of Aaron Abadi to December 21, 2003 post of David Cohen regarding Silk Screen Article [of Rabbi Bleich], on www.kashrut.org/forum/viewpost.asp?mid=5439 (page 2 of attached exhibit).

It appears that other experts have similar misconceptions to those of Rabbi Bleich, as well. *See e.g.*, Daily Halacha by Rabbi Eli Mansour, Is it Permissible for a Sofer to Use Silk Screening Process

³ The exception to this is Rabbi Yitzchak Abadi who has seen it personally, provided direct consultation to Rabbi Tesler on Jewish law issues of this invention, and has been supportive of Rabbi Tesler's attempts to surmount these issues.

When Producing a Megilah or Sefer Torah, <http://dailyhalacha.com/Display.asp?PageIndex=40&ClipID=1385> (erroneously stating with respect to the present invention that “There were Soferim (scribes) who would place such a [silk screen] stencil over the parchment and then pour ink over it”) (Exhibit D).

Without going into the details of the applicable Jewish legal issues in depth, it suffices to say that a review of the attached exhibits amply illustrate the reasons why one would not have proceeded along the research path of the present inventor. The objective evidence abundantly shows that those of ordinary skill would not have considered the present invention to be an obvious approach to meeting the requirements of this field by any stretch. As Rabbi Bleich put it, a silk screen method for producing a *Torah* scroll “is certainly subject to challenge on the basis of an inherent incompatibility with a number of considerations”. *See, Bleich article* at p.91.

The skepticism by the experts in this field is important evidence on the obviousness question. *See, United States v. Adams*, 383 U.S. 39, 52, 148 USPQ 479, 483-484 (1966) (expressions of disbelief by experts demonstrate nonobviousness); *See also*, MPEP 716.05, citing *Burlington Industries Inc. v. Quigg*, 822 F.2d 1581, 3 USPQ2d 1436 (Fed. Cir. 1987) (testimony that the invention met with initial incredulity and skepticism of experts was sufficient to rebut the prima facie case of obviousness based on the prior art); and citing *Environmental Designs, Ltd. v. Union Oil Co. of Cal.*, 713 F.2d 693, 698, 218 USPQ 865, 869 (Fed. Cir. 1983). To rebut the Examiner’s *prima facie* case, the law merely requires a showing that the inventions would not be obvious at the time that the invention was made to one of ordinary skill in this art. The applicant has well exceeded that showing. In fact, the merit of this approach is still not obvious to experts in the field years later, nor arguably fully understood or appreciated by them, with no disrespect to them intended.

III. The Long Felt Need for this Invention is Further Evidence of Non-Obviousness

As noted in the Bleich article, the traditional processes for scroll preparation are very time consuming, and result in scrolls which are extremely expensive. A *Torah* scroll, the most lengthy of the scrolls, usually costs tens of thousands of dollars, making it more expensive than many automobiles.

In fact, Jewish law imposes a religious requirement essentially providing that that every Jewish man should write his own scroll. In view of the difficulty of doing so, this is a law that almost no Orthodox Jews are able to truly fulfill, other than the few, specially trained, scribes.⁴

In other words, Judaism provides a binding religious obligation in this area, and for centuries or millenia there has been a long felt need for a means by which members of the populace could actually and completely meet that obligation. The present invention is believed to allow those of this faith who could otherwise not fulfill their obligation a means to do so in a complete manner as never before possible.

Applicant is believed to be the first to have met this long felt need. Objective evidence of that type is highly determinative of the issues under §103 and must be given considerable weight. *Glaverbel*, 45 F.3d at 1555; *Stratoflex, Inc. v. Aeroquip Corp.* 713 F.2d 1530, 1538-39 (Fed. Cir. 1983) (evidence of secondary considerations must be considered and may be the most probative evidence in the record). The fact that this long felt need has only now been met for the first time in such an extensively long period is a very clear demonstration of the inventions' nonobviousness.

⁴ Rather, most must satisfy themselves, at best, in attempting to fulfill this law by completing a single letter (which was already partially formed by a scribe), or by donating toward the preparation of a scroll, or so forth.

IV. The Pending Claims Are All Patentable Over the Erickson Reference

In his Office Actions, the primary reference for all of the Examiner's pending rejections was the Erickson patent. As discussed below, the pending claims of the present invention are all fully patentable over Erickson.

A. Erickson Does Not Even Relate to the Subject Matter of Group 1

The claims of Group 1 (claims 1-5) are directed to a method for preparing a Jewish religious scroll on kosher parchment with a human hand, wherein the placement of text is automated such that multiple letters are placed onto the parchment with a single movement of the human hand. In the Office Actions, they were rejected under §103(a) based on "applicant's disclosure of the prior art in view of Erickson". However, in so doing, applicant's disclosure is being used improperly. Outside of Applicant's disclosure of his invention, there is absolutely no evidence of record that Erickson pertains in any way to the centuries of prior art regarding preparation of Jewish religious scrolls, or would have been viewed as having relevance.

Plainly, the methods and practices in Erickson have nothing to do with preparation of these scrolls, and conversely, the methods and practices in the prior art of this field for thousands of years have nothing whatsoever to do with Erickson. Only after Applicant's research and development to develop his method would one look back and allege Erickson's relevance. There is no evidence that, prior to Applicant's disclosure, one of ordinary skill in the art would have considered Erickson to have any pertinence.

Likewise, for these particular claims, it must be emphasized that it is the subject matter of the claims which must be shown to be obvious, and not the generalized discussion in the disclosure.

Erickson does not appear to have any suggestion pertaining to the actual elements recited in the claims.⁵ Erickson has nothing to do with a method for preparing a Jewish religious scroll, or with the the problems associated with printing on kosher animal parchment, an unusual substrate material.

While Erickson was cited because it teaches silk screening, claims 1-5 do not even claim silk screening. They claim a method which is simultaneously intended to be by hand and automated onto a unique substrate. Claim 1, the independent claim, recites a method for preparing a Jewish religious scroll which is specifically automated such that 1) multiple letters are 2) placed onto kosher parchment 3) with a single movement of the human hand; and 4) without any two letters coming into contact. Erickson does not appear to have any discussion which would have been viewed as pertinent to these particular combined four objectives, except in retrospect, in view of Applicant's invention.⁶

In fact, even the Examiner himself initially recognized that such claims must be read in view of their field, and based thereon originally held this type of claim to be patentable. In the Office Action of May 14, 2002 in the parent application (Serial No. 09/792,474), the Examiner found that claims of this nature presented allowable subject matter. As the Examiner ruled:

⁵ Erickson pertains to silk screening, but as the language of claims 1-5 demonstrate, those claims do not relate to the field of silk screening. Furthermore, as discussed below, there has been no showing that silk screen techniques had any bearing on the field of these scrolls before Applicant's inventive efforts. Experimentation with, and modification of, silk screening technology was ultimately part of Applicant's particular solution, but it was part of Applicant's invention that he thought to do so, departing from the accepted teachings and expectations of his field.

⁶ Moreover, even if these claims had recited silk screening (which they do not), the problems and issues associated with preparation of a religious scroll would lead one away from the use of silk screening, as previously discussed, and as discussed below.

“Claims 1-12 have been indicated as containing allowable subject matter because the prior art of record does not disclose or teach the method of preparing a Jewish religious scroll including the steps of placing text on the parchment with a human hand such that the placement of the text is automated in order to produce a kosher religious scroll.”

See, U.S. Patent Application Serial No. 09/792,474, Office Action of May 14, 2002 at page 4. No evidence in the field of Jewish religious scrolls anticipating or making the claims obvious was found by the Examiner, and thus, the initial claims were found to be allowable. The only objections to the claims at that time were minor informalities, in which minor revision was required to provide proper antecedent basis.

That holding of allowability was withdrawn, however, in the present continuation. It is believed that a supervisor considered the claims to be too broad or to have some similar perspective, and therefore, rejections were subsequently issued based on references such as Erickson and the remainder listed above. But such a generalized belief does not replace the need to evaluate the invention with due reference to the perspective of one of ordinary skill in the particular art to which the invention pertains.

Nor should such an about-face have been lightly undertaken. *See*, MPEP §706.04 (great care should be exercised in authorizing rejection of a claim previously noted as allowable). Here, the Examiner’s own admission contradicts his later position.

In fact, the Examiner’s initial instinct was correct: the field of claims 1-5 is the field of preparation of Jewish religious scrolls, and within that field of art, the claims are entirely novel and nonobvious.

B. Erickson Also Does Not Suggest the Religious Scroll Required by Group 2 or Its Dependent Claims

1. The Claimed Invention Is Not Obvious in the Context of these Articles or This Field

The claims of Group 2 (claims 6, 11, 21) were rejected under §103 using Erickson as the primary reference in combination with “applicant’s disclosure of prior art” (and using Hackett as a further reference for claim 11). It is respectfully submitted that teachings of Erickson have no real bearing on the patentability of these claims, when the claims are properly viewed from the perspective of this art.

For each of these rejections, the Examiner is treating the claims as if they were merely reciting the silk screening of a document, and then rejecting the claims on the ground that the silk screening of any document is obvious. But that treatment is totally improper and contrary to the facts, context, and claims here. The claims are not directed to just ‘any document’: they are directed to the specialized and unique objects recited in the claims.

Jewish religious scrolls are not simply “documents”. They are sacred religious articles. If one of these religious articles deteriorates due to age, such that it no longer meets the parameters of Jewish law, it is nonetheless treated with the utmost respect. As an pointed example of this, when a religious scroll of this nature becomes invalid, it must be buried, like a human being. These objects have a revered state of holiness.

It goes without saying that ordinary documents are not like that in the least. It must be respectfully noted in the strongest terms that the repeated attempt by the Examiner to treat the invention like just an ordinary document is contrary to the entire basis and context of the invention, and ignores all of the applicable issues.

The importance, sanctity and unique nature of these religious articles is reflected by the extensive code of Jewish law surrounding them, which provides stringent specifications with respect to their composition, structure, and preparation. This is entirely unlike other mere documents. The Bleich article, and the sources referred to therein, are just some examples of the legal complexities surrounding these scrolls.

The words of the claims have meaning, and their express requirements should not be ignored. The claims are to religious articles, and should be so understood, construed, and evaluated. Prior to the Applicant's work, it was never apparent that the requirements for these sacred religious articles could be compatible with a silk screening method, and it was Applicant's development of a pioneer method that reconciles the two, which constitutes invention.

Furthermore, silk screening is a very old process, which has been around for hundreds or possibly over a thousand years. Some have traced this process back to China and Japan as far back as 960 - 1280 C.E. Likewise, the preparation of Jewish religious scrolls is an ancient process dating back several thousand years. There has, therefore, been an extensive period of co-existence between the two processes. Yet, no prior art has been found at all referring to any suggestion in that entire period to prepare these Jewish religious scrolls using silk screening. Not even one prior art reference has been found so suggesting. If the subject of these claims was obvious, it would not have taken so long for someone to come up with of the claimed methods. From the perspective of one of ordinary skill in this art, no one has previously recognized in centuries or millenia of work that one could potentially comport with the applicable Jewish religious laws by producing the scroll using

the silk screen process claimed herein.⁷

2. The Nature of Silk Screening and the Requirements for These Scrolls
Further Demonstrate the Flaws in the Pending Rejections

To establish a *prima facie* case of obviousness, there must be a reasonable expectation of success, and the prior art reference (or references when combined) must teach or suggest all the claim limitations. *See*, MPEP §2143. The Examiner has not shown any evidence of a reasonable expectation of success here. Rather, the evidence of record shows the very opposite.

As discussed, a Jewish religious scroll must be prepared pursuant to very stringent and meticulous requirements of Jewish law. As also discussed, numerous experts have assumed and believed that silk screening is not capable of successfully meeting those requirements (although Applicant and his expert have concluded and it is submitted demonstrated to the contrary). The various issues implicated by Rabbi Bleich with respect to the silk screen process show that a reasonable expectation of success was not present to one in this field prior to applicant's invention.

A further example of the issues involved, and one not even addressed by the *Bleich* article, is the nature of the silk screen method itself with respect to letter contacts. Pursuant to Jewish law, the creation of a kosher Jewish religious scroll requires the placement of large numbers of closely spaced Hebrew letters by hand onto animal parchment. This must be done without a single letter ever coming into contact with any other letter on the scroll.

⁷ In fact, whether this is possible is still controversial, even after Applicant's invention, as noted above. Yet, the rabbinical and Jewish legal status under all of the detailed religious legal provisions is not what is at issue in this application. What is at issue is whether Applicant's method was obvious to one of ordinary skill in this field at the time it was made. Within the applicable context, it must certainly be found that it was not.

This is yet a further reason why one of ordinary skill in this art would be expected to avoid using silk screening to make these scrolls prior to the invention, in addition to all the other questions raised by Rabbi Bleich. Printing using silk screening involves the application of ink to a substrate through a porous mesh. In certain silk screening methods in the past, this has resulted in an image which spreads slightly as the ink travels through the holes of the silk screen and is absorbed into the substrate.

It is therefore to be expected that Hebrew letters placed onto parchment using silk screening could slightly expand or spread. But if a letter spreads slightly this can occasionally result in a portion of it contacting a neighboring letter above it, below it, or to the left or right. For the claimed religious scrolls, this is a particular problem in view of the structure of the text which has the Hebrew letters regularly extending above and below the line, toward each other. *See e.g.*, Applicant's Application at Figure 2, line 3, the seventh letter from the right. This is also a problem in view of the manner in which the letters of these scrolls are tightly packed together. *Id.*

Thus, because of the manner in which the scroll letters are tight packed and are structured, the manner in which ink normally spreads through the silk screen pores and onto the substrate during silk screening is potentially problematic. In view of the religious principle requiring the absence of even a single letter contact in the scroll – even unintentionally – one of ordinary skill would not be favorably disposed to look toward the silk screen process to create these religious articles. In the case of the longest scroll for example (a Torah scroll), it is necessary that over 300,000 letters be placed onto parchment by hand for each and every complete scroll produced, without a single letter ever bleeding, spreading, smearing or extending into another. If any part of even one letter of the hundreds of thousands anywhere on the scroll contacts another one for any reason, the entire scroll

is invalid. In fact, during Applicant's attempts to develop the invention, such spreading of ink initially posed a real problem.⁸

It is also relevant that to comport with Jewish law a Jewish religious scroll must be prepared on kosher animal parchment, as recited in the claim. One can not simply assume success on the composition of this unusual material. There is no evidence at all of record that the method of Erickson would be successful on that particular composition. Again, one cannot just treat the claim as if this requirement is absent – every claim limitation has significance. The Office Actions have not cited any prior art indicating whether silk screening could be successfully conducted on kosher animal parchment, ignoring this very specific element of the claimed inventions. This is a further flaw in the rejections in view of the spreading issues that had to be avoided and the religious principles that had to be met. For an ordinary document this may be irrelevant, but for the claimed scrolls it is critical.

These were all among the issues Rabbi Tesler had to deal with. One could not simply “expect success” considering the rather unusual conditions and issues that had to be addressed.

Furthermore, the art cited by the Examiner could itself tend to lead one away from the invention. In a detailed discussion of prior art, Erickson acknowledges some of the various difficulties associated with using silk screens. In one method, for example, one must be “careful to imbed the silk threads to a uniform depth in all areas so that a contact surface of uniform thickness is obtained with no thick edges which might cause paint or ink to run on the finished product”. *See*, Erickson, Col. 1 lines 39-42. As discussed above, that ink could run on the product is contrary to

⁸ Applicant eventually overcame this problem using specialized inks as recited in the claims of Group 3 below. He is not believed to be the first to use such specialized inks in silk screening, but is the first to recognize their benefits as part of the claimed methods.

the essential, non-negotiable, requirements of these religious scrolls.

Likewise, Erickson states that “the mere act of imbedding ... will cause distortion of the emulsion so that the image or art work is not necessarily the same shape as it was originally made.” *See*, Erickson, Col. 1 lines 61-68. This is also contrary to religious requirements that the Hebrew letters must be of very particular and unambiguous shapes.

Erickson further indicates that “[i]t is also apparent that the problem of placing and adhering of parts of the image or art work to the screen; such as a small period, a dot, a thin line, a small letter or shape standing by itself presents very serious difficulties.” *See*, Erickson, Col. 1 lines 61-68. After reviewing Erickson’s comments, one would not be favorably inclined toward using a silk screen for a scroll explicitly requiring the placement of thousands of closely spaced small letters. As the current art still uses porous screens, even Erickson’s own attempt to improve upon the art would not necessarily allay the concerns of one of ordinary skill regarding these numerous issues.

Likewise, with respect to a further requirement for a *prima facie* case, it is necessary that the prior art reference (or references when combined) must teach or suggest all the claim limitations. Yet, as noted above, other than by using Applicant’s disclosure and perspective therein, no reference or combination thereof has been uncovered or cited by the Examiner with any teaching or suggestion at all regarding silk screening onto kosher parchment, as required by the claim.

The Examiner has heavily relied upon applicant’s disclosure to overcome these various defects in the art of record and in the elements of a *prima facie* case. But that reliance is clearly improper. The Federal Circuit has stated, for example, that the reasonable expectation of success must be found in the prior art, and not in applicant’s disclosure. *In re Vaeck*, 947 F.2d 488, 20

USPQ2d 1438 (Fed. Cir. 1991). It is respectfully submitted that the Examiner has not met his burden to so demonstrate.

It is also noteworthy that as previously discussed in the section on long felt need that it has been rare for most Orthodox Jews subject to the religious requirement to prepare their own scroll to actually be able to do so. In the past, the specialized knowledge and experience of a trained scribe has been needed to prepare these scrolls, something which most do not possess.

The fact that those subject to this law have been unable to directly fulfill it⁹ despite a binding religious requirement to do so, demonstrates that there has been a long felt need for an invention of the sort developed by Applicant, which affords most individuals the ability to write portions of these scrolls (or an entire scroll), without being a scribe, fulfilling the religious precept in a manner which to Applicant's knowledge has never been done before. That this long felt need has only now been met for the first time is strong evidence of the non-obviousness of the claims of Group 2. *Glaverbel*, 45 F.3d at 1555, *Stratoflex*, 713 F.2d at 1538-39.

In summary, the claims of Group 2 are directed to new methods for printing sacred scrolls which have very specific and exacting requirements. These Jewish religious scrolls are *sui generis* - they are objects in a class of their own. No one is believed to have previously comported with the applicable religious requirements in this way. That Applicant is the first to have accomplished this in several thousand years of this art is compelling evidence that his invention is non-obvious.

⁹ As noted above, this has resulted in other means by the individual of attempting to fulfill this law, which do not involve actually writing a scroll by oneself.

C. *The Claims of Group 3 are Patentable*

The claims of Group 3 (claims 7-10 and 23-25) are directed to the claimed methods of the independent claims, with the further use of ultraviolet and heat sensitive inks on a Jewish religious scroll. These preferred embodiments are claimed since Applicant needed to turn to the use of such special inks to overcome the spreading problem previously discussed, which Applicant encountered during research and development.

Those inks are a nonobvious departure from the inks traditionally and consistently used in the preparation of Jewish religious scrolls. There is simply no evidence of anyone ever having previously used these types of inks in this context. There is also no evidence at all in the record why one of ordinary skill would ever want to use these inks for these religious scrolls, absent the teachings of Applicant's disclosure.

The field of these scrolls already has well accepted inks that have been used for generations. Outside of the teachings of Applicant's invention, there is no reason to disregard the long standing and accepted use of those inks and stop using them. It would be arbitrary to do so, and without any any reasonable basis.

D. *The Claims of Groups 4, 5 and 6 are Also Patentable*

Group 4 (claims 22, 27, 28, 33) relates to a method on kosher parchment with attached crowns. Group 5 (claims 12, 29, 30, 33) relates to a method for creating a Jewish religious scroll using *Sirtut* (ritual guide lines), including preparation such that the tops of letters hang from those *Sirtut* (claims 29, 30 and 33). Group 6 (claims 26, 31, 32, 33-35 and 37-40) relates to a method for creating a Jewish religious scroll in a ritual manner.

With respect to those claims, the Examiner has also not met his burden, as the art does not teach or suggest Applicant's method as recited in the independent claims, and further using the recited limitations of these dependent claims.

In fact, the non-prior art Dei'ah ve Dibur article initially cited by the Examiner, for example, is evidence of the difficulty of providing a method using attached crowns (Group 4). The second page of that article indicates that experts can discern the difference between the writing of a scribe and a silk screen because in the latter some of the *tagim* (crowns) are detached from the letters. Applicant's method claimed in Group 4 overcomes that problem. Thus, if anything, Dei'ah ve Dibur (previously cited by the Examiner and subsequently withdrawn), is evidence supporting patentability.

Similarly, it appears that at least one expert does not recognize that the silk screening method can be compatible with fulfillment of the *Sirtut* limitation required under Jewish law (and recited in Group 5). The discussion in Rabbi Mansour's article (Exhibit D), seems to imply a lack of realization that the present invention can be done while fulfilling the *Sirtut* requirement. This again is expert evidence after the fact confirming the nonobviousness of the invention before the fact.

Likewise with respect to Group 6, the expert and legal issues discussed above overwhelmingly demonstrate that the notion of creating a Jewish religious scroll in a ritual manner using a silk screen technique, or so preparing one such that it is valid for use in Orthodox Jewish religious services¹⁰, is not in the least bit obvious.

The Examiner's rejections on these issues essentially rely upon applicant's disclosure as the basis for the rejections, while ignoring the full context of this art, which is entirely impermissible.

¹⁰ Such services include prayer services and services in which the scrolls are read from, such as those involving reading of the *Megillah* scrolls.

V. The Guidance of the Supreme Court's KSR Decision Confirms the Result Here

In its recent KSR decision, the Supreme Court provided additional direction as to the factors relevant to an obviousness analysis. *KSR Int'l Co., v. Teleflex, Inc.*, 127 U.S. 1727, 82 U.S.P.Q.2d (BNA) 1385 (S.Ct. 2007). As the Court noted, “often, it will be necessary for a court to look to interrelated teachings of multiple patents; the effects of demands known to the design community or present in the marketplace; and the background knowledge possessed by a person having ordinary skill in the art, all in order to determine whether there was an apparent reason to combine the known elements in the fashion claimed by the patent at issue”. *KSR*, 127 U.S. at 1740-1741. Here, all three factors confirm that the evidence discussed above demonstrates that there were many reasons to not combine prior elements in the fashion recited in those pending claims reciting silk screening.

With respect to the first factor, the interrelated teachings of the prior art (here, Jewish law, rather than multiple patents) would lead one in this field to believe that silk screening cannot produce a successful invention which comports with the *Halakhic* requirements. This is well apparent from the analysis in the Bleich article, for example.

As to the second factor, a review of the demands known to the design community and present in the marketplace is likewise illustrative. The market has long required a more efficient and less expensive approach in view of the difficult, laborious and time consuming methods that have been used. The demand for an improved method has been present in the marketplace for centuries, and the need for a means to more completely fulfill certain religious obligations. At the same time, the various design tools of silk screen techniques have been coextensively present for centuries as well. Yet, there is no evidence that in all that extensive period, anyone else has developed a method for

these religious articles, that is comparable to the present invention or otherwise addresses its requirements and objectives.

As to the third factor, the background possessed by those of ordinary skill in this art would likewise lead away from the invention. The numerous requirements that must be addressed, including, but not limited to, the handwriting requirement and other basic ones such as the need to produce a scroll with hundreds of thousands of inked letters packed together while avoiding the slightest possibility of running or contact, would lead one of ordinary skill away from the claimed inventions.

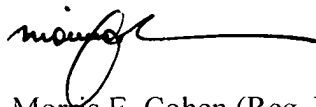
These factors all show that the inventor has engaged in significant innovation in his field – precisely the type of innovation which is supposed to be protected by the patent laws.

Conclusion

In view of the above, it is submitted that all of the pending claims are fully nonobvious over the art of record. A reversal of the rejections of the pending claims is respectfully requested and believed fully warranted.

Dated: January 22, 2008

Respectfully submitted,



Morris E. Cohen (Reg. No. 39,947)
Law Office of Morris E. Cohen, P.C.
1122 Coney Island Avenue, Suites 216-217
Brooklyn, New York 11230
718-859-8009 (telephone)
718-859-3044 (facsimile)

Attorney for Applicant

Appendix

1. A method for preparing a Jewish religious scroll, comprising the steps of:
placing text of a Jewish religious scroll onto parchment with a human hand, wherein said parchment is kosher parchment, wherein said placement of said text is automated such that multiple letters are placed on said kosher parchment with a single movement of the human hand, and wherein said letters are placed onto said kosher parchment such that no two letters in said scroll come into contact with each other.
2. A method as claimed in claim 1, wherein said scroll is a Torah scroll.
3. A method as claimed in claim 1, wherein said scroll is a Megillah scroll.
4. A method as claimed in claim 1, wherein said scroll is a Mezzuzah scroll.
5. A method as claimed in claim 1, wherein said scroll is a Tefillin scroll.
6. A method as claimed in claim 1, further comprising the steps of creating a silkscreen template, said silkscreen template having openings therein corresponding to the text of a Jewish religious scroll.
7. A method as claimed in claim 6, further comprising the step of providing ultraviolet ink onto said parchment through said openings.
8. A method as claimed in claim 6, further comprising the step of providing heat sensitive ink onto said parchment through said openings.
9. A method as claimed in claim 8, further comprising the step of illuminating said parchment to cause said ink to harden on said parchment.
10. A method as claimed in claim 7, further comprising the step of illuminating said parchment

- to cause said ink to harden on said parchment.
11. A method as claimed in claim 6, wherein said template comprises a reproduction of a pre-existing Jewish religious scroll.
 12. A method as claimed in claim 1, further comprising the step of etching said parchment with *Sirtut* grid lines.
 21. A method for preparing a Jewish religious scroll, comprising the steps of:
 - (a) placing sirtut onto a parchment, wherein said parchment is kosher parchment; and,
 - (b) placing the text of a Jewish religious scroll onto said parchment using a silkscreening process;
 - (c) wherein said letters of said text are placed onto said kosher parchment with a human hand; and,
 - (d) wherein said letters are placed onto said scroll so that no two letters of said scroll come into contact with each other.
 22. A method as claimed in claim 21, wherein said letters have crowns, and wherein all of said letters placed onto said scroll have said crowns attached.
 23. A method as claimed in claim 21, wherein said letters comprise ultraviolet ink.
 24. A method as claimed in claim 21, wherein said letters comprise heat sensitive ink.
 25. A method as claimed in claim 21, wherein said letters have crowns, wherein all of said letters placed onto said scroll have said crowns attached, and wherein each of said letters comprise ink selected from the group consisting of: ultraviolet ink and heat sensitive ink.

26. A method as claimed in claim 21, further comprising the steps of reciting a blessing and imprinting the name of G-d on said scroll.
27. A method as claimed in claim 1, wherein said letters have crowns, and wherein all of said letters placed onto said scroll have said crowns attached.
28. A method as claimed in claim 26, wherein said letters have crowns, and wherein all of said letters placed onto said scroll have said crowns attached.
29. A method as claimed in claim 12, wherein the top of each letter in said scroll hangs from said sirtut.
30. A method as claimed in claim 21, wherein the top of each letter in said scroll hangs from said sirtut.
31. A method as claimed in claim 1, further comprising the steps of reciting a blessing and imprinting the name of G-d on said scroll.
32. A method as claimed in claim 29, further comprising the steps of reciting a blessing and imprinting the name of G-d on said scroll.
33. A method as claimed in claim 21, wherein: (a) said letters have crowns, all of said letters placed onto said scroll having said crowns attached; (b) wherein said method comprises the steps of reciting a blessing and imprinting the name of G-d on said scroll; and (c) wherein the top of each letter in said scroll hangs from said sirtut.
34. A method as claimed in claim 1, wherein said scroll is prepared for use in Jewish prayer services.
35. A method as claimed in claim 21, wherein said scroll is prepared and valid for use in Jewish prayer services.

37. A method as claimed in claim 21, wherein said scroll is a Torah scroll.
38. A method as claimed in claim 21, wherein said scroll is a Megillah scroll.
39. A method as claimed in claim 21, wherein said scroll is a Mezzuzah scroll.
40. A method as claimed in claim 21, wherein said scroll is a Tefillin scroll.

TRADITION

the *Haredi* world. In this vein, efforts should be directed towards two goals: 1) making sure that the courts in Israel will act swiftly when the woman invokes her rights using the prenuptial agreement; and 2) insisting that nobody get married without such an agreement.

J. David Bleich

Survey of Recent Halakhic Periodical Literature

SILK SCREENED TORAH SCROLLS

A completed Torah scroll represents the culmination of close to a year of painstaking labor on the part of a scribe who must copy each word from an already existing scroll. The scribe must be proficient in the myriad regulations governing the fashioning of the various letters of the alphabet and must be vigilant in assuring that his calligraphy produces not only an aesthetically pleasing result but that each letter conforms to the requirements of Halakhah. Little wonder, then, that the price of a new Torah scroll, including the cost of the parchment that must be specially prepared for this sacred purpose, now ranges from a minimum of \$30,000 to well over \$70,000. One twelve-inch Torah scroll recently sold for \$90,000. The price of that Torah reflected the lengthy period of time required to write a diminutive scroll.

Megillot, *tefillin* and *mezuzot* must be written in a similar manner but, since less writing is involved, the cost is commensurately lower. *Megillot* sell for between \$800 and \$2,000. *Tefillin* parchments, exclusive of the leather containers in which the parchment scrolls are encased, cost between \$350 and \$1,500. *Mezuzot* range in price between \$40 and \$280. The disparity in cost largely reflects the reputation of the particular scribe and the beauty of his calligraphy. Beauty, it is said, is in the eye of the beholder. The beauty of a Torah scroll, to a significant degree, lies in a combination of objective factors including rationalization of lines and margins, symmetry of size with regard to the letters, as well as elements of style that generally are appreciated only by an expert.

I. THE SILK SCREEN METHOD

Halakhah prescribes that each letter of a Torah scroll be formed by a qualified scribe. That requirement effectively bars use of printing or of photographic processes.¹ However, recently, Rabbi Yitzchak Abadi, formerly of Lakewood, N. J., and now a resident of Har Nof in Jerusalem, has developed a novel method for use in producing Torah scrolls,

TRADITION

megillot, tefillin and mezuzot. If acceptable, utilization of that method would dramatically reduce the cost of those sacred artifacts.

The newly-developed process represents an adaptation of the silk screening commonly employed in various forms of commercial art. Silk screening is one of the oldest methods of printing words and images. The origin of silk screening can be traced back to early Egyptian and Chinese civilizations and was probably first developed sometime in the fifth century of the common era. Today, the process, often referred to as serigraphy, is most commonly used by commercial artists because it allows for printing upon virtually any material. Screen printed materials include most plastic containers used for food and industrial products, cosmetics, signs, tee shirts and caps.

The screen printing process is quite simple. The fabric or mesh of which the screen is made is similar to a window screen but is much finer. Although the screen was originally made of silk, it can also be made of nylon, wire, cotton, or even more commonly at present, polyester. The stencil placed over the screen consists of a thin lacquer sheet. Ink or a coloring agent is deposited onto the screen and pressure is applied by means of a squeegee in order to pull the ink or dye over those parts of the screen not blocked by the stencil. The ink or coloring agent then passes to the surface below the screen known as the substrate. Thus, the letter or design formed on the substrate is defined by the stencil.

The process developed by Rabbi Abadi, as described in the Tammuz 5762 issue of *Or Torah* and the Av-Elul 5762 issue of *Kovez Bet Aharon ve-Yisra'el*, involves use of a piece of tightly woven silk that is stretched upon a wooden frame. Minute holes in the material are arranged in the shape of the letters of an entire column or of several columns of a Torah scroll. The silk screen is then placed over parchment, and ink is poured on an unperforated area of the silk along the entire length of the right side of the screen.² A broad-faced implement, similar to a squeegee, made of rubber or plastic, is then used to force the ink across the screen from right to left with the result that the ink enters and fills the gaps that have been left between the woven strands of the screen. The ink is allowed to dry and, with the removal of the screen, a full column or multiple columns of writing appear. The process is repeated for each section of the Torah scroll and, ultimately, the parchment columns subjected to this process are sewn together in the usual manner. Many individuals will readily recall using stencils as children either to trace the outlines of the alphabet or to fill in entire

J. David Bleich

letters with crayon. The silk screen process, in effect, produces letters through the intermediacy of a stencil-like device.

There are reports that a quantity of *megillot* prepared in this manner have been sold in the United States. An announcement of planned production of Torah scrolls and a solicitation of deposits has been posted on a web site for some time. Each Torah scroll was offered for sale at a price of \$18,000 and required an initial deposit of \$10,000. The estimated completion date for the first thirty Torah scrolls was given as November 2002. Nevertheless, to date, there have been no reports of actual delivery of any Torah scrolls produced in this manner.³

II. REACTION TO THE SILK SCREEN METHOD

Reports of the sale of silk screened *megillot* evoked the harsh censure of leading Israeli halakhic authorities. Letters signed by R. Yosef Shalom Eliashiv, R. Samuel ha-Levi Wosznier, R. Nissim Karelitz and the members of the *Beit Din* of Jerusalem's *Edah ha-Haredit* declaring *megillot*, Torah scrolls, *mezuzot* and *tefillin* prepared in such manner to be unfit for use were published in the Israeli weekly *Yated Ne'eman*, 24 Kislev 5763. A similar letter dated 5 Kislev 5763 signed by R. Ovadiah Yosef has also been circulated. The letter signed by R. Nissim Karelitz and published in the *Yated Ne'eman* is in the form of a statement signed by three other noted rabbinic figures and is dated 16 Kislev 5763. Much earlier, an identical letter was circulated dated Tammuz 5762. In addition to the signatures appearing in the *Yated Ne'eman*, the earlier letter also bears the signatures of Rabbi Eliashiv and Rabbi Karelitz, who apparently later issued their own individual letters, as well as the signature of R. Chaim Pinchas Scheinberg, Rosh Yeshiva of Yeshivat Or Torah in the Mattesdorf section of Jerusalem. A journalistic report and critique of the process appeared in *Shabbat Kodesh*, the magazine section of the *Yated Ne'eman*, *Parashat Mikez* 5763.

A detailed analysis of the objections voiced with regard to the silk screen process is presented in an article by R. Menachem Yehudah ha-Levi Gross that appeared both in the Tammuz 5762 issue of *Or Torah*, a Torah journal published by a Sephardic Torah institution in Jerusalem, Yeshivat Porat Yosef, and in the Av-Elul 5762 issue of *Kovez Bet Aharon ve-Yisra'el* published by the Torah Institutes of Karlin-Stolen. The Av 5762 issue of *Or Torah* features a relatively brief responsum by R. Ovadiah Yosef, dated 8 Sivan 5772, addressed to a son of R. Samuel

Wosznier making many of the same points. Rabbi Yosef's comments were penned in response to an unpublished analysis of the issues drafted by the younger Rabbi Wosznier and transmitted by him to Rabbi Yosef.

The various letters of condemnation are univocal in substance; they differ only with regard to the tone and degree of vehemence, ranging from Rabbi Wosznier's exhortation to fulfill the halakhic obligation to flee from this "act of corruption," Rabbi Eliashiv's declaration that "one who rules permissibly in the matter, the distributors, their merchants and sub-merchants are in the category of sinners and those who cause the multitudes to sin" to R. Ovadiah Yosef's comparatively mild conclusion that the proponent of this novel method "has nothing at all upon which to base himself." However, even that statement is preceded with the declaration, "The matter demonstrates that the fear of God is not upon their shoulders. Woe to them on the Day of Judgment!"

An anonymous *apologia* in the form of a pamphlet titled *Ha-Emet ve-ha-Shalom Achevu* countering the alleged infraction of the regulations governing the writing of Torah scrolls and the like was published in Bnei Brak (5763). A similar exposition also appears in Rabbi Abadi's recently published work, *Or Yizhak*, no. 53. Although the process is defended in *Ha-Emet ve-ha-Shalom*, the anonymous author states in his preface in bold type that "it is certainly clear to us that this thing should not be done, as has been ruled by R. Yosef Shalom Eliashiv." However, the tenor of the concluding section of the work and of Rabbi Abadi's responsum is quite different.

III. HALAKHIC OBJECTIONS

1. "Spilling" as Opposed to Writing

The textual locus of the primary objection—and ostensibly of the proposal itself—is the statement of the Gemara, *Gittin* 19a, presented in the context of procedures to be employed in drafting of a bill of divorce: "Witnesses who do not know how to sign, we tear a blank paper on their behalf and they fill the torn spaces with ink." Deuteronomy 24:1 provides that a husband desirous of divorcing his wife must "write her a bill of divorcement." The Gemara, *Gittin* 19a, cites a *beraita* containing two opinions with regard to the procedure to be followed in situations in which the witnesses do not know how to affix their signatures. One opinion rules that a non-durable substance should be employed to outline the letters of their signatures. The witnesses,

using those letters as guidelines, should write their names over that substance with ink. The second opinion maintains that "we tear a blank piece of paper on their behalf and they fill in the torn spaces with ink."

Rashi presumes that the expression "we tear" (*mekar'in*) is not to be understood literally and that the term "paper" does not refer to a piece of paper superimposed upon the *get* itself. Rather, the reference is to the paper upon which the bill of divorce itself has been drafted and the "tearing" to which reference is made is, in actuality, a form of etching, i.e., letters forming the names of the witnesses are scratched into the paper and the illiterate witnesses append their signatures by drawing a pen over the indentations in the paper.

Rambam, *Hilkhot Geirushin* 1:23, rules that illiterate witnesses may be assisted by having others form the letters of the witnesses' names with "spittle or something similar that does not make a durable impression" and allowing the witnesses to write over that substance. Rambam's codification is followed by *Shulhan Arukh, Even ha-Ezer* 130:16 and *Hoshen Mishpat* 45:4. Rambam fails to record that "tearing" blank paper is also an acceptable expedient. If Rambam regarded the two talmudic opinions to be in conflict with one another and intentionally excluded the expedient of "tearing" a piece of paper it would follow that there is no basis for an assumption that a procedure involving tearing a piece of paper is a halakhically recognized form of writing. However, *Bet Yosef, Even ha-Ezer* 130, asserts that "tearing" blank paper is acceptable even according to Rambam. According to *Bet Yosef*, the two opinions recorded by the Gemara are complementary and Rambam simply recorded the expedient he regarded as representing the greater *novellum*.

Nevertheless, even assuming that "tearing" a piece of paper is an acceptable expedient, Rashi explains that "tearing" really means scratching the shape of the letters on the document in order to enable the witnesses to fill in the indentations. According to Rashi's understanding of the text, there is no indication whatsoever that spilling ink over a stencil from which letters have been excised constitutes a halakhically acceptable form of writing.

Tosafot, however, challenge Rashi's interpretation on the obvious grounds that the term "*mekar'in*" connotes actual tearing rather than etching. *Tosafot* cite Rabbenu Hannanel who explains the *beraita* literally: a piece of paper is employed to fashion a rudimentary stencil by cutting out letters and the witnesses then ink in the cut out spaces representing the letters of their names. That is also the understanding of

Rabbenu Nissim, Ritva and *Shitfei ha-Gibborim* in their respective commentaries, *ad locum*, as well as of Ramah cited by *Tur Shulhan Arukh*, *Even ha-Ezer* 130:16. *Tosafot ha-Rosh* further cites an objection raised by the Palestinian Talmud, *Gittin* 2:3. In order to prevent a challenge to the authenticity of the *get*, the signatures of the witnesses must be validated either by comparison of those signatures with already authenticated signatures or by testimony of witnesses who recognize the signatures. According to *Tosafot ha-Rosh's* interpretation of the relevant passage contained in the Palestinian Talmud, the Palestinian Talmud raises an extremely cogent objection: How can signatures be verified if they are not idiosyncratic but instead are stylized by means of a stencil? Such signatures, argues the Palestinian Talmud, will have the characteristics of the pattern prepared by the person who cut the stencil rather than of the witnesses. The Palestinian Talmud's response is that the witness must be mindful not to ink in the space in its entirety but to use the torn paper merely as a guide in forming the letters of their names with the result that there will indeed be a distinctive pattern to the manner in which the letters are formed.

Since *Tosafot*, *Gittin* 4a, declare that all regulations governing the "writing" of a *get* are attendant upon the signatures of a *get* as well, it might then be argued that filling in the cut out areas of a stencil or silk screen does constitute "writing" in the halakhic sense of the concept. Moreover, since there is no need for authentication of the handwriting of a Torah scroll, the cut out areas might also be inked in in their entirety. Nevertheless, filling in spaces on a stencil is readily distinguishable from simply passing ink over a stencil and allowing the blanks spaces to absorb the ink. The former involves an act of "writing" in that each letter is individually formed by a series of acts entirely similar to those of conventional writing with the stencil merely serving as a guide; the latter involves only spilling ink without any need for an act designed to fashion letters or even for the intent to do so. That distinction is expressly formulated in the name of *Tosafot* both by *Hiddushei Ritva ha-Yeshanim* and Rabbenu Crescas who state that the expedient of a torn paper may be utilized "only in the manner of writing but not by spilling ink on the paper, for that is not 'writing.'"⁴ Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 3, however, insists that since the silk screen method requires application of pressure it is not to be equated with "spilling."⁵

Rabbi Gross suggests that the concept formulated by Ritva and Rabbenu Crescas is rooted in a discussion of the Palestinian Talmud, *Gittin* 2:3 and *Shabbat* 12:4. Citing the verse "and he shall write her a bill

of divorcement" (Deuteronomy 24:1) the Palestinian Talmud declares: "He shall write," but not gouge (*ve-lo ha-hokik*); "he shall write," but not drip (*ve-lo ha-matif*); "he shall write," but not spill (*ve-lo ha-shofekh*).⁶ As an example of "but not spill," the Palestinian Talmud describes a type of "invisible ink" employed by the wise men of Medenha. The ink of antiquity included a variety of components including an apparently colorless substance known as *mei afazim*. That ingredient used in isolation was the invisible ink of the "wise men of Medenha." The recipient of a seemingly blank piece of paper would make the writing appear by pouring a specially prepared ink lacking *mei afazim* over the paper. Upon coming into contact with the *mei afazim* already imbedded in the paper, the letters originally formed by the invisible *mei afazim* became clearly legible.

The Palestinian Talmud declares that such a procedure does not constitute "writing." Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 3, asserts that only a procedure of this nature is excluded by the exegetical declaration "but not spill." That principle, he asserts, does not exclude "pushing" ink in order to form letters. Nevertheless, it seems evident that the rationale reflected in the comment of the Palestinian Talmud "but not drip" is that letters formed without direction, i.e., by merely dribbling a substance capable of arranging itself into words without the hand motions involved in normal writing, is not a form of "writing" for purposes of Halakhah.⁶ More fundamentally, the exclusion "but not spill" certainly seems to connote the pouring of ink in a manner that allows the ink to form itself into letters. The silk screen process certainly falls within that category.

2. "Dripping" As Opposed To Writing

The Palestinian Talmud further states that the exclusion "but not drip" also precludes forming letters by means of dots and adduces a controversy with regard to whether a bill of divorce containing letters originally formed by means of dots but later connected contiguously is valid.⁷ Ramban, *Gittin* 20a, followed by Rabbenu Crescas and Me'iri, rules that a Torah scroll written in that manner is unfit for use even though the dots are ultimately connected because "this is not writing." *Pri Hadash*, *Even ha-Ezer* 125:4, rules that, in light of the unresolved talmudic controversy, the validity of a *get* drafted in such a manner must be regarded as matter of doubt.⁸

Rabbi Gross observes that the silk screen method does not really employ a stencil that allows the letter to be filled in on the underlying parchment in its entirety. Instead it utilizes a series of holes in the screen through which the ink drips onto the parchment. Contiguous letters are

the result of a bleeding process, i.e., a series of dots are formed and later merge into a complete letter. Rabbi Gross notes that, unlike *Korban ha-Edah* in his commentary to the Palestinian Talmud, *ad locum*, *Teshuvot Sho'el u-Meshiv*, *Mahadura Kamina*, III, no. 102, asserts that the Palestinian Talmud disqualifies the *get* only if the drops of ink were originally significantly distanced from one another but not if they are placed so close to one another as to appear in the guise of a letter. Nevertheless, Rabbi Gross maintains that even such letters are rendered acceptable only if the dots are connected by means of a pen but are unacceptable if the dots merge of their own accord to fill the page. Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 3, responds to that objection by contending that the silk screen method does not cause letters to be formed by means of bleeding which serves to connect tiny droplets of ink. Rather, he insists, although the ink penetrates between the strands of the silk screen drop by drop, the ink emerges onto the parchment, not as droplets, but as a complete letter.⁹

3. Not "In The Manner Of Writing"

In his rejection of the validity of the silk screen method, Rabbi Yosef does not focus upon the nature of the silk screen method as a process tantamount to connecting dots. Instead he cites *Teshuvot ha-Rashba ha-Meyuhasot le-Ramban*, no. 122, who states that the procedure described by the Palestinian Talmud results in an invalid *get* because "we require that [the scribe] write in the manner of those who write"¹⁰ and concludes that, *a fortiori*, the silk screen method is unacceptable "for after he drips the ink he does not perform an act of writing or of moving a pen." In effect, Rabbi Yosef categorizes the forming of letters by means of droplets of ink as not being "in the manner of writing." Unlike Rabbi Abadi, Rabbi Yosef does not regard the pushing of a squeegee to be comparable to maneuvering a pen.

Rabbi Gross advances an even more basic consideration to disqualify the silk screen process on the grounds that it is "not in the manner of writing." Torah scrolls, *tefillin*, *mezuzot* etc. must be written "in the manner of writing" (*derekh ketivah*). For that reason, *Shulhan Arukh*, *Orach Hayyim* 32:5, cites authorities who rule that if a right-handed individual writes *tefillin* with his left hand they are unfit for use.¹¹ In "writing," letters are formed by discrete hand motions that give shape to the letters. In silk screening, the motions of the hand do not give the letters their distinct shape; rather, the shape is an indirect result that arises from the presence of the stencil.

In addition, R. Moshe Sofer, *Teshuvot Hatam Sofer*, VI, no. 29, s.v. *ma-she-katav ma'ulata*, declares that speedwriting executed by invoking supernatural powers is no different from writing with the left hand, i.e., it is not "in the manner of writing." Accordingly, argues Rabbi Gross, the rapid manner in which silk screen writing is performed is not "in the manner of writing." However, it should be noted that in discussing the halakhic status of a printing press, R. Abraham I. Kook, *Da'at Kohen*, no. 160, endeavors to demonstrate that, for purposes of Sabbath strictures, simultaneous writing of multiple letters constitutes a capital transgression.¹² Consequently, *Da'at Kohen* regards simultaneous formation of multiple letters to be "in the manner of writing." Moreover, as Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 1, notes, the Gemara, *Yoma* 38b, describes a process employed to write four letters simultaneously. *Teshuvot R. Moshe Provençal* declares explicitly that there is no obligation to form letters individually or to write every word separately. The process described by *Hatam Sofer* is readily distinguishable from the simultaneous writing described in that source and in *Da'at Kohen* in that the process described by *Hatam Sofer* involved harnessing supernatural powers. It is readily understandable that utilization of supernatural powers is not "in the manner of writing" and, moreover, it may be argued that writing effected by means of such powers is not to be deemed the product of a human act.

Rabbi Gross also suggests that for the procedure to be carried out "in the manner of writing," it is necessary for the writing implement to come into direct contact with the paper or parchment being written upon. Silk screening involves the interposition of a screen between the squeegee and the parchment and hence, contends Rabbi Gross, the process may not be consistent with "the manner of writing."

4. *Hok Tokhot* (Gouging)

Another objection to the silk screen process is based upon analysis of the rule that excludes whittling from the category of "writing." The Gemara, *Gittin* 20a, cites the verse "and he shall write" as excluding gouging in the form of whittling a substance so that letters appear in relief (*hok tokhot*). Of course, pouring ink upon a stencil in silk screening is quite different from whittling. Nevertheless it may be argued that the rationale underlying the exclusion of whittling is equally applicable to the silk screen process. Rashi explains that whittling is not a form of "writing" because the whittler "did not form the letters." *Tosafot*, *Sanhedrin* 21b, similarly explain that in the process of whittling "the

writing appears of its own." Me'iri, in his *Kiryat Sefer, ma'amar bet*, part 2, s.v. *ve-af*, is even more explicit in explaining that the exclusion is predicated upon the consideration that such a procedure does not constitute writing "for he did not perform an act upon the letters themselves and the basic writing is made of itself." One who forces ink over a silk screen certainly has not shaped or formed the letters and hence by performing an act "upon the letters themselves" the resultant writing can accurately be described as having come about "of itself" in that it is produced by the screen rather than by the writer. Indeed, as Rabbi Gross points out, whittling does involve acts that shape the letter but is unsatisfactory because those acts are performed in a manner that is external to the letter itself. The silk screen process is even further removed from the category of "writing," contends Rabbi Gross, by virtue of the fact that, in pressing ink upon the screen, the human hand performs no act with regard to the actual shaping of the letters.¹³

5. The Divine Names

Another problem with regard to the silk screen process is the writing of the many occurrences of the Divine Name. *Shulhan Arukh, Orah Hayyim* 32:19 and *Torch De'ah* 276:2, records the rule that the Divine Name, in each of its occurrences, must be written explicitly "for the purpose of the sanctity of the Divine Name" (*le-shem kedushat ha-Shem*). Many authorities, including *inter alia*, *Bnei Yonah* 276:2; *Divrei Hamudot, Halakhot Ketanot, Hilkhos Sefer Torah* 4:11; *Ma'adanei Tom Tov, Halakhot Ketanot, Hilkhos Sefer Torah* 4:5; *Eliyahu Rabbah* 32:36; *Teshuvot Bet Shlomo, Torch De'ah*, II, no. 163; *Teshuvot Dvar Shmu'el*, no. 76; *Melekheth Shamayim*, no. 5; *Birkei Yosef, Torch De'ah* 276:3; *Bet Aharon*, no. 12; *Teshuvot Maharam Shik, Torch De'ah*, no. 276; *Kol Ya'akov, Torch De'ah* 274:4; R. Yitzchak Dov Bamberger, *Melekheth Shamayim, Binah* 9:3; and *Hazon Ish, Orah Hayyim* 6:13, maintain that such sanctification must be performed verbally prior to the writing of each and every Divine Name.

However, *Taz, Torch De'ah* 274:1, rules that at least *post factum*, such sanctification is necessary only at the beginning of each writing session.¹⁴ *Taz*' position is itself the subject of differing interpretations. Some authorities, including *inter alia*, *Bnei Yonah* 276:2; *Teshuvot Bet Shlomo, Torch De'ah*, II, no. 163; *Be'er Heitev, Torch De'ah* 276:2; *Teshuvot Maharam Shik, Torch De'ah*, no. 276; *Teshuvot Zera Emet*, I, *Orah Hayyim*, no. 6; *Emek She'elah, Torch De'ah*, no. 77; and *Pithei Teshuvah, Torch De'ah* 276:1, maintain that, although according to *Taz*,

J. David Bleich

a single verbal declaration is sufficient, it is nevertheless necessary for the scribe to sanctify the Divine Name mentally in the course of his writing prior to each of its occurrences.

However, *Pri Megadim, Eshel Avraham* 32:32, followed by *Teshuvot Arnei Nezer, Torch De'ah*, no. 359, sec. 1 and no. 374, sec. 3 and *Kesef ha-Sofer, Lishkat ha-Sofer* 11:26 as well as by *Mishnah Berurah* 32:96, understands *Taz*' position to be that, *post factum*, even absence of subsequent mental sanctification does not invalidate the Divine Name. *Mishnah Berurah*, 32:19, *Bi'ur Halakhah*, s.v. *be-tehilah*, rules that *Taz*' position may be relied upon only in cases of doubt with regard to whether the scribe verbally sanctified a particular Divine Name.¹⁵ *Kol Ya'akov* 274:4 asserts that the majority of authorities reject *Taz*' position.¹⁶

Rabbi Gross takes it for granted that, according to those who reject *Taz*' position and require sanctification of each Divine Name individually, use of the silk screen process cannot be contemplated. However, *Teshuvot Ma'uset Binyamin*, no. 99, cogently asserts that multiple Divine Names may be written consecutively with a single sanctification. *Maharik, Torch De'ah*, no. 277, and *Teshuvot Dvar Shmu'el*, no. 76, similarly seem to maintain that a number of Divine Names may be written with a single sanctification provided there is no interruption in the writing. *Melekheth Shamayim, Binah* 9:3, also emphasizes that, when there is no interruption, a single sanctification is sufficient. Similarly, *Binat Safer* 1:1 declares that use of a printing press cannot be proscribed for that reason because "even if there are many Divine Names it is possible to sanctify them at one time." If so, the use of a squeegee to produce an entire column may well be regarded as no different from consecutive writing of multiple Divine Names. Nevertheless, R. Ovadiah Yosef, *Yehaveh Da'at*, VI, no. 57, rules that printing methods are invalid because of the requirement that each occurrence of the Divine Name must be sanctified separately.¹⁷ A similar view was earlier advanced by *Bnei Yonah*.¹⁸

Rabbi Gross further argues that, as noted by numerous authorities, including *Bi'ur ha-Gra, Orah Hayyim* 32:19; *Pithei Teshuvah, Torch De'ah* 276:9; and *Teshuvot Arnei Nezer, Torch De'ah*, no. 359, secs. 1-3, the scribe must at least be cognizant of the fact that he is transcribing the Divine Name.¹⁹ Rabbi Gross regards that requirement to be incapable of fulfillment in conjunction with employment of the silk screen method presumably because the requisite mental act is marred by virtue of the fact that the person applying the ink is also cognizant of the

other words that he is forming. Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 5, asserts that awareness of the fact that other words are being formed simultaneously does not interfere with cognizance of the writing of the Divine Name.

Another consideration with regard to the writing of Divine Names is the issue of the order in which the letters of the Divine Name must be formed. R. Abraham ben Mordecai Ha-Levi, *Teshuvot Ginat Veradim*, *Orah Hayyim*, klal 2, nos. 10 and 12, asserts that the letters of the Divine Name must be written in consecutive order.²⁰ That is also the position of *Teshuvot Noda bi-Yehudah*, *Mahadura Tinyana*, *Yoreh De'ah*, no. 74 and supporting evidence is advanced by *Minhat Hinnukh*, no. 436. *Teshuvah me-Ahavah*, III, no. 391, similarly remarks that the letters of the Divine Name "must certainly be written consecutively." That also seems to be view of the *Zohar*, *Va-Yikra* 11b. Nevertheless, the position that the letters of the Divine Name must be written consecutively is refuted by *Teshuvot Avnei Nezer*, *Yoreh De'ah*, no. 30, and, as demonstrated by *Teshuvot Yabi'a Omer*, III, *Yoreh De'ah*, no. 14, is contradicted by numerous other authorities.²¹ In any event, in employment of the silk screen method, ink is spread across each column from right to left with the result that the letters of each Divine Name are indeed produced in consecutive order.

6. Copying from an Existing Scroll

Based upon a statement of the Gemara, *Megillah* 18b, *Shulhan Arukh*, *Yoreh De'ah* 274:2, rules that a Torah scroll cannot be written from memory but must be copied from an already existing Torah scroll. Rabbi Gross endeavors to demonstrate that this requirement is not based upon the fear that a fallible memory may lead to inadvertent scribal error but is an intrinsic procedural rule.²² R. Jonah Landsopher, *Bnei Yonah* (Prague, 5562), no. 271, *Pilpul Arukh*, p. 14a, observes that the Palestinian Talmud, *Megillah* 4:1, reports that Rabbi Meir wrote a *megillah* from memory and then copied a second *megillah* from it. Thereupon, Rabbi Meir secreted the first *megillah* and used the second for the reading of the *megillah*. Assuredly, the first *megillah* was free of error, else it could not have been used as a master copy for purposes of copying the second.²³ Nevertheless, the first *megillah* was not useable because it had not been copied from an already existing *megillah*.²⁴ Similarly, argues Rabbi Gross, scrolls produced by a silk screen process are not acceptable because they have not been copied from existing scrolls. A similar objection was earlier advanced by R.

Ben-Zion Meir Chai Uziel, *Piskei Uziel*, no. 31, with regard to use of a printing press for such purposes.

Rabbi Gross' argument is, however, subject to challenge. It is quite correct that subsequent proofreading does not retroactively validate a scroll written from memory. Nevertheless, it is not at all clear that, other than being an uncorrupted text, the scroll used as a master copy need necessarily be written in conformity with all halakhic requirements. Proof: As is evident from the anecdote concerning R. Meir, a *megillah* may be used as a master copy even if it itself was not copied from another scroll. Thus, for example, it is possible that a scroll written by a minor, although itself invalid, might nevertheless be used for purposes of copying.²⁵ If so, the stencil used in the silk screen process may perhaps be regarded as the master scroll and the scroll produced from it may perhaps be regarded as functionally "copied" from the screen.²⁶

7. Vocalization Prior To Writing

As recorded by *Shulhan Arukh*, *Yoreh De'ah* 274:2, there is also a requirement that the scribe pronounce each word before committing it to writing. However, both *Rashi* and *Tosafot*, *Menahot* 30a, as well as numerous other early authorities indicate that vocalization is necessary only in order to prevent scribal error. That consideration certainly is not germane with regard to the silk screen process. However, *Bab*, *Orah Hayyim* 32:15, states that vocalization is mandated in order to cause the sanctity of the spoken word to become attached to the written letters. Although *Bab*'s position is cited by *Shiyarei Knesset ha-Gedolah*, *Hiddushei Bet Yosef*, *Orah Hayyim* 32:20, and by a number of other latter-day authorities, the weight of opinion is not in accordance with his view. Nevertheless, citing *Bab*, *Mishnah Berurah* 32:36 rules that if the scribe does not vocalize the words prior to writing them the scroll can be regarded as valid only *post factum*. Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 7, concedes that the silk screen method is not compatible with the requirement for vocalization as understood by *Bab*.²⁷

IV. CONCLUSION

The silk screen method is certainly subject to challenge on the basis of its inherent incompatibility with a number of considerations:

1. The position of *Bab*, who maintains that each word must be vocalized before writing even when there is no chance of scribal error;

2. The view of the authorities who maintain that each word must be copied from an existing text and that an error-free "master text" is not sufficient for this purpose.
3. The view of the authorities who maintain that multiple Divine Names cannot be sanctified even simultaneously;
4. *Iggeret Mosheh's*²⁸ view that any method in which *sirtut* serves no purpose is disqualified;
5. The view of *Teshuvot Zera Avraham*, *She'ilat David*, *Da'at Kohen* and *Piskei Uzi'el*²⁹ that the printing press is not acceptable because "it is not in the manner of writing."
6. The kabbalistic view expressed by Ari³⁰ regarding the particular form of writing that governs the manner in which the writing of each letter is begun.

Nevertheless, a competent rabbinic decisor might, with justification, conclude that those are minority views and consequently rely upon the weight of authority in ignoring such concerns. The crucial consideration is whether or not the silk screen method constitutes either "spilling" or "dripping" and hence is ruled invalid by the Palestinian Talmud. Since the validity of Torah scrolls, *tefillin* and *mezuzot* is a matter of biblical law, any doubt, if there is indeed such doubt, must be resolved in the negative. Thus, it would be necessary either to adduce strong precedent in support of the validity of a method similar to the silk screen process or to advance a compelling logical distinction between that method and the processes described by the Palestinian Talmud. In this writer's opinion, the requisite demonstration has not been forthcoming.

NOTES

1. See *infra*, note 9.
2. The description of the process presented in these sources is probably somewhat inaccurate. The usual form of silk screening as described in the literature employs a stencil placed over the screen. The screen itself bears no letter or design. The ink is then applied to the stencil and penetrates the exposed portion of the screen. Rabbi Abadi himself, in his recently published *Or Yizhak*, *Yoreh De'ah*, no. 53, indicates that the process utilizes a plastic stencil with letters formed by small, closely-placed holes. Although unmentioned in these sources but duly noted by Rabbi Abadi in his *Or Yizhak*, the parchment used in this process is scored in the proper

manner, i.e., indentations in the form of straight lines (*sirtut*) are impressed upon the parchment before commencement of the screening process. Although it might be assumed that scoring is required simply as a means of assuring that the lines will be straight, many authorities regard the need for *sirtut* to be a statutory requirement of Mosaic origin and to be necessary in all circumstances. See R. Ovadiah Yosef, *Yehaveh Da'at*, VI, no. 57.

Teshuvot Radvaz, no. 156, cited by *Pithei Teshuvah*, *Toreh De'ah* 271:13, and *Bnei Yonah*, *Kizur Arukh*, no. 271, p. 2a, cited *ibid.*, 271:14, apparently regard *sirtut* to be necessary only in order to assure that the lines will be straight. As noted by R. Shabbetai Feinberg, *Afikei Megginim* (Vilna, 5669) 32:43, *Bi'urim*, sec. 35(4), possible ramifications of the conflicting views with regard to that question are whether the *sirtut* must endure after the writing has been completed, whether spaces between words also require *sirtut* and perhaps even whether *sirtut* may be supplied after the lines have been written. *Afikei Megginim* cites *Hagahot Mordekhai*, *Halakhot Ketanot*, sec. 561, who expresses doubt with regard to the nature of the requirement for *sirtut* and *Tosafot*, *Sotah* 16b, who advance the possibility that *sirtut* may be added after the writing has been completed.

Curiously, R. Moshe Feinstein, *Iggeret Mosheh*, *Orah Hayyim*, IV, no. 40, sec. 10, acknowledges that use of *sirtut* is designed to serve a concrete purpose and thus would not be necessary when, for example, a photographic process is employed but then seems to declare that, since *sirtut* is indeed a statutory requirement, any process in which *sirtut* would be superfluous is *ipso facto* invalid. According to *Iggeret Mosheh*, that consideration would be sufficient, in and of itself, to disqualify a silk screen process. There is, however, no hint of that consideration in the many discussions of the propriety of employment of printing presses for this purpose dating from the early part of the sixteenth century (see *infra*, note 9) or in the recent discussions of the silk screen method.

Nevertheless, a rather different formulation of that argument appears in one earlier source. R. Jonah Landsofner, whose responsa collection *Me'il Zedakah* is familiar to rabbinic scholars, also authored a work devoted to the laws of writing Torah scrolls, *tefillin* and *mezuzot* bearing the title *Bnei Yonah* (Prague, 5562). *Bnei Yonah*, *Pitpul Arukh*, no. 271, p. 14b, asserts that "in printing an entire folio the *sirtut* would be superfluous with the result that the law of *sirtut* would not be an eternal commandment and far be it that we should say the commandments are limited in duration." As formulated by *Bnei Yonah*, that argument is readily rebutted: The requirement for *sirtut* is indeed binding for posterity with regard to handwritten scrolls but was never required in a happenstance, foreseen or unforeseen, in which *sirtut* would serve no purpose. *Iggeret Mosheh's* formulation of the argument is not open to similar challenge.

3. There are unconfirmed reports that some years ago an employee of the Israeli Ministry of Religions clandestinely employed a similar process in producing *mezuzot*. The scheme was uncovered when an astute purchaser recognized that there were no variations whatsoever between different *mezuzot*, a phenomenon that is virtually impossible with regard to handwritten *mezuzot*.
4. R. Ovadiah Yosef asserts that *Tosafot's* citation of the Palestinian Talmud

must be understood in similar vein, i.e., as stating that filling the entire space with ink is not "writing." Thus, according to *Tosafot*, failure to leave empty space because the design of the letter has been filled with ink in its entirety is tantamount to "spilling" ink rather than to writing. Rabbi Gross, however, understands *Tosafot's* comment as reflecting the notion explicitly formulated by *Tosafot ha-Rosh*.

5. In support of the silk screen method, the anonymous author of *Ha-Emet ve-ha-Shalom Ahevu* cites an article by R. Samuel Eliezer Stern, a member of Rabbi Samuel ha-Levi Wosner's *bet din*, published in *Kurev Ez Hayyim*, with regard to the suitability of a writing implement which, as described, seems to be a ball-tip pen. That implement is described as a plastic pen "from which, when placed on the parchment, the ink flows of itself without need to apply pressure to the pen." Rabbi Stern's concern is that the ink might be considered to be "spilled" on the parchment. He readily distinguishes between use of such an implement and the "spilling" referred to by the Palestinian Talmud. The "spilling" disqualified by the Palestinian Talmud involves casting ink which would not at all form letters if not for the stencil that prevents the ink from covering the entire page "whereas in this case the pen is in the [the scribe's] hand throughout the writing; even though the ink emerges of itself from the hollow of the pen, nevertheless, [the scribe] pushes and pulls it over every letter. . . ." In point of fact, it is probably the case that some minimal pressure is necessary to write even with such an implement since otherwise ink would constantly dribble from the pen unless the ball tip completely fills the opening and prevents leakage so long as it is not moved. More significantly, there is no evidence that "writing" must be the result of actual pressure brought to bear upon the writing implement. In any event, the nature of the act of writing carried out with a ball-tip pen that requires a hand to guide the ink in the formation of each letter individually is far different from that which results from use of a squeegee to push already spilled ink.
6. R. David Friedman of Karlin, *Teshuvot She'ilat David*, 1, no. 7, sec. 2, published in *idem*, *Piskei Halakhot*, vol. 1, rejects the use of a printing press for such purposes because of this comment of the Palestinian Talmud. Earlier scholars, including R. Moses of Provençal, *Teshuvot R. Moshe Provençal*, no. 73, ruled that a printing press may not be used because the metal letters may cause "etching" or "engraving" (*hakikah*) by means of indentation of the parchment. See also *Teshuvot Maharashdam*, *Torah De'ah*, no. 184. It was feared that the printing press would cause depressions in the writing surface in the form of letters. It is because of that consideration that a metal pen is not utilized for such purposes (see Rema, *Even ha-Ezer* 125:4) and it is for that reason that Rema, *Torah De'ah* 271, prefers use of a reed rather than a quill. However, *Taz*, *Torah De'ah* 271:8, and others express astonishment to the raising of that objection on the grounds that: 1) "engraving" is a recognized form of "writing" (although Torah scrolls etc. require inked letters); and 2) assuming that the letters are indeed impressed upon the writing surface by the printing press and that those letters do not constitute writing, nevertheless, filling those depressions with ink would constitute a valid form of writing no less so than if the ink is applied to a smooth surface. If so, argues *Taz*, pressing inked letters upon paper or parchment should be

regarded as a proper form of writing. "for what difference is there whether he presses the pen against the paper or the paper against the letters of lead." [Cf., however, R. Abraham I. Kook, *Da'at Kohan*, no. 160, who maintain that writing must be in the nature of "*moskibim be-shevet safer*—drawing with the staff of a scribe" (Judge 5:14). *Da'at Kohan* would presumably concede that "drawing with the staff" is not to be taken literally since "etching" is indeed a recognized form of writing. The difference then must be in precisely the concept negated by *Taz*, i.e., between pressing the inked letters against paper and pressing the paper against the letters.] Because of that objection *Get Padut*, *Even ha-Ezer* 125:15, went so far as to develop the highly improbable thesis that the authorities who forbade use of such a process because it constitutes a form of "etching" did so only if the indentations are not filled in with ink. Cf., however, *Teshuvot Zera Emet*, *Torah De'ah*, no. 117, and R. Ben Zion Meir Chai Uziel, *Mishpetei Uza'el*, *Torah De'ah*, *Mahadura Tanyana*, no. 78, sec. 2 who rebut that suggestion.

She'ilat David explains the nature of the objection in a novel manner. *She'ilat David* expresses the view that transfer of ink from the letter of a press to a writing surface simply by applying pressure, since it involves no hand motion, is tantamount to "spilling." (Cf., the comment of *Da'at Kohan* cited in the previous paragraph.) He compares the process to forming a letter out of some material and then attaching it to the parchment. *She'ilat David* regards such a procedure as invalid because it represents a form of "spilling."

Alternatively, suggests *She'ilat David*, the printing press may make depressions in the parchment in the form of letters. Although "engraving" is indeed a halakhically acceptable form of "writing," nevertheless, the depressions made by the printing press are likely to be minimal in nature and the writing surface would soon return to its original smooth state; hence, such "engraved" letters would not constitute "writing" because they lack durability and permanence. The ink transferred to the paper or parchment, he asserts, would not itself constitute "writing" under such conditions because it is "thrown" or "spilled" into the previously formed depressions. *She'ilat David* further observes that, assuming that the depressed letters are indeed of a nature that constitutes a valid form of writing, that writing becomes invalid in the printing process: The ink cast into the "engraved" letters constitutes a "writing" superimposed upon the previous writing. The superimposed "writing," because it is in the nature of a "spilling" which is an invalid form of writing, serves to negate the original "writing." Thus, it is because of the fact that the printing press may cause *hakikah* that the transferred ink is rendered an invalid form of writing because it is "spilled" into those depressions.

Also, contrary to *Taz*, *Get Padut* 125:15, and others, *She'ilat David* asserts that "the manner of writing" requires that ink be brought to bear upon the writing surface to the exclusion of a process that causes the writing surface to come into contact with the ink. Accordingly, *She'ilat David* suggests that, rather than force the type against the paper, a printing press may force the paper against the type. Hence, if that indeed is the manner in which the printing process is carried out, the process is not "in the manner of writing."

- For this writer's understanding of the concern expressed by *Taz* and R. Moshe Provençal see *infra*, note 13.
7. *Arukh ha-Shulhan, Even ha-Ezer* 125:10, observes that the Babylonian Talmud, *Gittin* 20a, cites the exclusion "but not gouge" (*ve-lo ha-hokk*) but omits the exclusion "but not drip" and expresses doubt with regard to whether there is a controversy between those sources. *Arukh ha-Shulhan* concludes that a *get* written in the form of "dripping" is of doubtful validity. Other authorities, e.g., R. Joseph Saul Nathanson, *Sho'el u-Meshiv, Mahadura Kamma*, III, no. 102, assume as a matter of course that the rule formulated by the Palestinian Talmud is not a matter of controversy.
 8. Uri Dasberg, *Tehumin*, XVI (5756), 405f., suggests that the controversy recorded in the Palestinian Talmud is limited to drops of ink that fall or are caused to fall onto the writing surface from a distance but not to situations in which drops of ink are placed on the writing surface by a scribe and then connected by him. A similar suggestion is made by Rabbi Abadi, *ibid.*, sec. 3. Those writers fail to note that an identical interpretation of the Palestinian Talmud was earlier advanced by *Teshuvot She'ilat David*, I, no. 7, sec. 1. It is, however, difficult to read that interpretation into the comments of Ramban, Rabbenu Crescas or Me'iri. It is certainly evident that *Pri Hadash* and *Teshuvot Sho'el u-Meshiv, Mahadura Kamma*, III, no. 102, reject any such distinction. The assertion by R. Samuel Shapira, *Tehumin*, XVI, p. 406, note 7, that the statement of the Palestinian Talmud is not cited by any rabbinic decisor is simply incorrect unless he means that it is not cited in any of the halakhic precis or compendia devoted to the laws governing the writing of Torah scrolls, *tefillin* and *mezuzot*. Such omission, however, is not at all evidence of rejection. The statement of the Palestinian Talmud is cited by Rashba, *Gittin* 20a; *Teshuvot ha-Rashba ha-Meyukhsot le-ha-Ramban*, no. 222; *Pri Hadash, Even ha-Ezer* 125:4; and *Get Pashut* 126:3.
 9. It is for these reasons, i.e., because the method involves "spilling" or "dripping," that the silk screen process is less acceptable than a lithograph or printing process. Cf., however, *Meleket Shamayim, Bina* 6:12 and *Kesef ha-Sofer, Likkut ha-Sofer* 28:2, who regard the printing process as also constituting a form of "dripping." On the other hand, quite apart from Rabbi Abadi's peremptory dismissal of Rabbi Kook's view, *ibid.*, sec. 4, the objection to use of printing methods raised by *Da'at Kohan*, no. 160, viz., that writing must be in the nature of "*moskhhim be-shevet sofer*—drawing with the staff of a scribe" (Judges 5:14) does not seem to be applicable to the silk screen process which employs a squeegee. See also R. Abraham David of Buczacz, *Da'at Kedoshim* (Lemberg, 5656), in his comments on *Bnei Yonah*, 271:6, sec. 9.
- Although perhaps surprising to present-day students of Halakhah, there were noted authorities who regarded the early, manually operated printing press to be acceptable for the production of sacred artifacts provided, of course, that an acceptable type of ink is used and that the text is printed on parchment rather than on paper. The earliest authorities to address the status of books produced by means of a printing press were Italian authorities, R. Menachem Azaryah of Fano, *Teshuvot Rema mi-Panna*, no. 93, and R. Moses Provençal, *Teshuvot R. Mosheh Provençal*, I, no. 73. Those responsa were written during the early days of the printing

press when Italy was the major center of Hebrew printing and address the issue of whether printed volumes are endowed with the sanctity of Holy Writ. [For later discussions of that issue see R. Daniel Trani, *Ikkarei ha-Dat, Orab Hayyim*, no. 8, sec. 12; *Afikei Meguinim* 32:43, sec. 36 (introduction); R. Isaac Elchanan Spektor, *Teshuvot Ein Yitzhak*, nos. 5-7; R. Naphtali Zevi Judah Berlin, *Teshuvot Meshiv Davar*, II, no. 80; R. David Zevi Hoffmann, *Teshuvot Melamed le-Ho'il, Yoreh De'ah*, no. 89; *Iggerot Mosheh, Orab Hayyim*, IV, no. 40, sec. 10; and *Seder Hemed, Pe'at ha-Sadeh, Kellalim, ma'arekhet ha-kaf, klal* 12.] *Rema mi-Panna* and R. Moses Provençal disagreed with regard to this matter. *Rema mi-Panna*, as understood by most authorities, regarded the printing process to be comparable to writing while R. Moses Provençal deemed the process to be an unacceptable form of "gouging" or whittling. *Magen Avraham* 32:57; *Get Pashut* 125:15; *Ma'asei Binyamin*, no. 99; and *Pri Hadash, Even ha-Ezer* 125:4, are among the authorities who ascribe a negative position with regard to use of a printing press for such purposes to *Teshuvot Rema mi-Panna*, no. 93. Cf., however, *Teshuvot Zera Emet, Yoreh De'ah*, no. 117 and R. Ben-Zion Meir Chai Uziel, *Midpetei Uzi'el, Yoreh De'ah, Mahadura Tinyana*, no. 78, sec. 2 and *idem.*, *Piskei Uzi'el*, no. 31.

Teshuvot Ma'asei Binyamin, no. 99, and *Maharaz Hayes, Tama* 38a, are cited by Rabbi Gross as sanctioning use of a printing process. That is also the position of *Taz, Orab Hayyim* 284:2 and *Yoreh De'ah* 271:8; *Be'er Shmuel, Even ha-Ezer* 125:3; *Eliyahu Rabbah, Orab Hayyim* 284:1; *Be'er Heitev, Yoreh De'ah* 271:8; and R. Issachar Ber Katz whose view is expressed in a responsa appended to *Likkutei ha-Pardes le-Radsh* (Amsterdam, 5475) p. 25.

R. Yom Tov Lippman Heller, renowned as the author of *Tsafot Yom Tov*, in his comments on Rosh, *Hilkhot Tefillin* 8:23, unequivocally endorses use of the printing press "for every matter that requires writing." *Magen Avraham* 32:57, as well as 284:8, is in basic agreement with the opinion of the authorities who endorse the use of a printing press. Nevertheless, despite his refusal to disqualify the printing process as a valid form of "writing," *Magen Avraham* discourages use of a printing press for production of Torah scrolls. *Magen Avraham*, however, rules printed *tefillin* and *mezuzot* to be invalid because the letters of the latter must be written in consecutive order. *Magen Avraham* asserts that it is impossible to assure that such will be the case if a printing process is employed because not all portions of the paper come into simultaneous contact with the metal letters. See also R. Ovadiah Yosef, *Yehaveh Da'at*, VI, no. 59. The identical position is advanced by R. Elcazar Fleckles, *Teshuvah me-Ahavah*, III, no. 391, who astonishingly remarks that "no decisor ever noticed" the point.

In apparent disagreement with *Magen Avraham*, *Iggerot Mosheh, Orab Hayyim*, IV, no. 40, sec. 10, asserts that simultaneous transcription, e.g., by means of photography, does not satisfy the requirement of consecutiveness. *Da'at Kohan*, no. 160, expresses doubt with regard to this matter insofar as the validity of *tefillin* and *mezuzot* is concerned. See, however, *Afikei Meguinim* 32:43, *Bi'urim*, sec. 35 (3), cited *infra*, note 20, who asserts that even *Magen Avraham* would accept simultaneous transcription as satisfying the requirement for consecutive writing.

A permissive view with regard to the inherent validity of the printing

process is also adopted by *Pri Hadash*, *Even ha-Ezer* 125:4 [cf., however, *Pri Hadash*, *Orah Hayyim* 691:6, as noted by *Matteh Yehudah*, *Orah Hayyim* 691:6 and *Seder Hemed*, II, *ma'arekhet ha-daled*, sec. 48. *Yehaveh Da'at*, VI, no. 57, regards *Pri Hadash's* acceptance of printing processes as limited to the drafting of a *get*.]; *Teshuvot Panim Me'ivot*, I, no. 6; *Teshuvot Be'er Sheva*, no. 43; R. Jacob Emden, *Mor u-Ketz'ah* 32; *idem*, *Migdal Oz*, *Even Bozen* 2:30; *Knesset Yehazkel*, no. 37; *Rav Pe'aliu*, II, *Orah Hayyim*, no. 24; *Erekh ha-Shulhan*, *Orah Hayyim* 691:1; *Mahazit ha-Shekel*, *Orah Hayyim* 490:9 and 559:1; *Arukh ha-Shulhan*, *Yoreh De'ah* 271:39 and *Even ha-Ezer* 125:37; *Ikkarei ha-Dat*, *Hilkhot Sefer Torah* 31:5; *Petah ha-Devir*, I, 32:10, II, *Kuntres Shenayim Teshalem* 32:39 and IV, 289f; and R. Yitzchak Palaggi, *Yafeh le-Lev*, I, *Orah Hayyim* 32:7 and III, *Yoreh De'ah* 271:2. *Yafeh le-Lev*, however, rules that use of a printing press is valid only *post factum*. See also *Palud Yizhak*, II, s.v. *defus*.

As noted by *Arukh ha-Shulhan*, *Yoreh De'ah* 271:39 and *Even ha-Ezer* 125:37, as well as by *Yehaveh Da'at*, VI, no. 57, those authorities permit only use of a manual flat-bed press operated by a Jew. The additional problems presented by use of a rotary press powered by electricity in which there is no manual impression of inked letters upon the printed page could not have been addressed by the many scholars who considered the matter before the advent of electricity. See also *Da'at Kohan*, no. 160.

[It seems to this writer that the many authorities, including *Magen Avraham*, *Orah Hayyim* 284:8 and *Taz*, *Orah Hayyim* 284:3, who sanction use of a printed text for the reading of the *hafarah* permit only the use of a text printed on a flat-bed press manually operated by a Jew. Since these authorities sanction use of a printed text only because they recognize printing as a form of "writing," it would follow that any form of printing that does not involve a direct human act as the proximate cause of the production of the printed text is in the nature of a *gerama*, i.e., an indirect cause, and is accordingly disqualified because it is not an act of writing directly performed by a human being.]

R. Zevi Hirsch Chajes, in his glosses to *Toma* 38a, makes the astonishing claim that at least a rudimentary type of printing was known and used during the tanna'itic period. The *Mishnah*, *Toma* 38a, reports that a certain Ben Kamzar was severely censured by the Sages because he was adroit in executing a certain method of writing but refused to impart it to others. The *Gemara*, *Toma* 38b, amplifies that report in stating that Ben Kamzar was able to seize four reeds between his fingers and write four different letters simultaneously. Rashi explains that this procedure represents the optimal method of printing the Divine Name. [R. Abraham ben Mordecai ha-Levi, *Teshuvot Ginat Veradim*, *Orah Hayyim*, *klal* 2, no. 10, s.v. *ahar kakh*, explains that simultaneous writing of the four letters of the Divine Name constitutes symbolic affirmation of the unitary nature of the Deity.] Maharatz Chajes questions the plausibility of a literal reading of that account and explains that the reference must be to four letters each cast in the form of a separate press or stamp that could be held between the fingers and wielded simultaneously in order to form four printed letters. The point is reiterated by Rabbi Chajes in his *Teshuvot Maharatz Hayes*, no. 11. In that responsum, Maharatz Chajes notes that an empty space of the width of a let-

ter in the middle of a word serves to disqualify a Torah scroll. If reeds were held by Ben Kamzar between his fingers, the space between the letters would have been greater than the width of a letter. Accordingly, argues Maharatz Chajes, the "reeds" held between his fingers must have been lead stamps broad enough not to leave gaps between the letters. Although Maharatz Chajes' point is well taken, it is entirely likely that the singular skill of Ben Kamzar included the ability to wield the reeds between his fingers in a manner that enabled him to write broad letters so that there were no resultant gaps. Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 4, reports that an alternate explanation of the process employed by Ben Kamzar is presented by *Yonot Elem*, II, no. 31. Unfortunately, this writer has been unable to identify that work.

Among the many authorities who rule that printing may not be employed in the production of Torah scrolls and the like are *Teshuvot R. Moses Provencal*, I, no. 73; *Bah*, *Orah Hayyim* 691; *Teshuvot Hayot Ta'ir*, nos. 16, 109 and 184; *Shiyarei Knesset ha-Gedolah*, *Hagahot Bet Yosef*, *Orah Hayyim* 691:15; *Levush*, *Orah Hayyim* 284:1; *Eliyahu Rabbah*, *Orah Hayyim* 691:5; *Bnei Yonah*, *Kizur Arukh*, no. 271, p. 2b and *Pilpul Arukh*, no. 271, pp. 14a-15a; *Birkei Yosef*, *Orah Hayyim* 691:1 and *Yoreh De'ah* 282:1; *Teshuvot me-Aharav*, III, no. 391; *Bnei Yonah*, no. 271, p. 15a; *Teshuvot Maharam Shik*, *Orah Hayyim*, no. 6; *Hagahot R. Akiva Eger*, *Yoreh De'ah* 271:9; *Teshuvot Hatam Sofer*, *Orah Hayyim*, no. 64; *Siah Sofer*, *Binat Adam* I:1; *Ikkrei ha-Dat*, *Orah Hayyim* 36:35; *Keset ha-Sofer*, *Lishkat ha-Sofer* 28:2 and 28:7; *Shu'arei Efrayim* 7:59; *Petah ha-Devir*, II, 7a and III, 28a; *Teshuvot Maharsham*, III, no. 357; *Be'erot ha-Mayim* no. 13; *Hemdut Yanim*, I, no. 12; *Bnei Hayyim*, no. 281, p. 63b; *Teshuvot Zafnat Pa'aneah*, II, no. 26; *Hazon Ish*, *Orah Hayyim* 156: *lesiman* 284; *Da'at Kohan*, no. 160; *Piskei Uzi'el*, no. 31; *Yabi'a Omer*, III, *Yoreh De'ah*, no. 21, sec. 4; *Teshuvot Da'at*, VI, no. 57; and *Hazon Ovadiah*, *Purim*, sec. 16. See also *Afikai Megirim* 32:43, *Bi'urim*, sec. 35.

For a comprehensive survey of the literature regarding use of the printing process for these purposes see Yitzchak Ze'ev Kahana, *Mekharim be-Sifrut ha-Teshuvot* (Jerusalem, 5733), pp. 272-305. See also Abraham Berliner, *Ketavim Nivharim* (Jerusalem, 5729, II, 118-124).

- Photographic processes are explicitly decried by a number of authorities, including *inter alia*, *Teshuvot Maharsham*, III, no. 357; *Teshuvot Zafnat Pa'aneah*, II, no. 26; *Teshuvot Mishpetei Uzi'el*, *Yoreh De'ah*, *Mahadura Tinyana*, no. 78; *Teshuvot Yabi'a Omer*, IV, *Yoreh De'ah*, no. 21, sec. 4; *Yehaveh Da'at*, VI, no. 57; and *Iggerot Modib*, *Orah Hayyim*, IV, no. 40, sec. 10. See also *Teshuvot Bet Av*, *Orah Hayyim*, no. 26; *Teshuvot Maharsham*, III, no. 357, and *Teshuvot Yabi'a Omer*, IV, *Yoreh De'ah*, no. 21, sec. 4.
10. Use of a printing press was regarded to be impermissible because it is "not in the manner of writing" by *Teshuvot Zera Emet*, *Yoreh De'ah*, no. 117; *Teshuvot Shu'at David*, no. 7, sec. 2; *Da'at Kedoshim*, *Bnei Yonah* 271:6, sec. 9; *Da'at Kohan*, no. 160; and *Piskei Uzi'el*, no. 31. Cf., the position of *Bnei Yonah*, *Kizur Arukh*, no. 271, p. 2b and *Pilpul Arukh* no. 271, p. 15a, cited *infra*, note 12.
11. Cf., *Bet Shmu'el*, *Even ha-Ezer* 123:4 and *Minhat Hinnukh*, no. 34, *Masekh ha-Shabbat*, *ha-kotey*.

12. Cf., *Piskei Uzi'el*, no. 31, who distinguishes between Sabbath strictures and "writing" for other purposes of Halakha. *Piskei Uzi'el* regards photographing a printed text as a capital transgression despite the fact that many letters are reproduced simultaneously. The prohibition, he contends, is in the category of "roshem," a derivative (*toladah*) of "writing" rather than writing proper. Such a distinction was actually formulated much earlier by *Rokeach*, no. 280. [R. Shalom Mordecai Schwadron, *Teshuvot Maharsham*, III, no. 357, inaccurately cites *Rokeach* as ruling that utilization of a printing press does not constitute writing. In point of fact, R. Eliezer of Worms, who died in 1238, more than two hundred years prior to the invention of the printing press, employed the term "*defus*" in describing a stamp that creates an imprint by forcing the pliable material upon which the imprint is to be made to enter depressions hollowed in the stamp. As a result, a picture or design is created in relief. Such a procedure is tantamount to "gouging" that causes "writing" to appear in relief and hence does not constitute "writing" for purposes of drafting a *get*. Nevertheless, *Rokeach* declares that, insofar as *Tom Top* strictures are concerned, use of such a stamp is prohibited either as "writing," as creating a picture or as "roshem."] The printing process, since it involves "printing the entire page simultaneously with one action," is regarded by *Piskei Uzi'el* as "not in the manner of writing." Cf., *Bnei Yonah*, no. 271, *Pilpul Arukh*, p. 15a, cited *supra*, note 10, who categorizes the process as entirely outside the parameters of writing. *Bnei Yonah* asserts that the expression "but not gouge" is paradigmatic in nature and serves to exclude "all things that are not called 'writing.'" With regard to printing, *Bnei Yonah* remarks, "And it is clear that this is not called writing." The selfsame observation is certainly applicable to the silk screen process. See also *idem*, *Kizur Arukh*, no. 271, p. 2b.

- Bnei Yonah*, *Pilpul Arukh*, no. 271, p. 15a, also cites *Sod ha-Zimzum*, authored by An, in asserting that for kabbalistic reasons "The beginning of the letters must be dots." Obviously, the printing process does not form letters in that manner. See also *ibid.*, p. 14a, where *Bnei Yonah* asserts that "each letter must be formed with its intent (*kavvanato*) and its form, but a general intent for the entire sheet is of no avail."
13. It should be noted that many of the authorities who ruled use of a printing press to be impermissible, including the first to do so, R. Moses Provençal, *Teshuvot R. Mosheh Provençal*, no. 73, prohibited its use because they regarded the printing process to be an illicit form of "engraving (*hak tokhor*)."¹⁴ Prohibition of the use of a printing press on those grounds is astonishing since ordinary engraving is indeed deemed to be "writing." Only whittling, i.e., chiseling away the external area so that the remaining material assumes the form of a letter, is disqualified. It seems to this writer that those scholars did not intend to depict printing as "engraving" or "whittling" in a literal sense but were alluding to the underlying reason that renders whittling unacceptable, *viz.*, because it involves an act external to the letter rather than an act intrinsic to the letter itself. That deficiency, they maintain, is also present in the printing process. Indeed, a careful reading of the reasoning of R. Moses of Provençal reveals that he terms the printing process *hak tokhor* because "no act is performed upon the letters themselves." This also appears to be how the comments of R. Moses

Provençal were understood by *Piskei Uzi'el*, no. 31 and R. Abraham Joseph Yari, the editor of *Teshuvot R. Mosheh Provençal*, no. 73, note 21.

- See also *Levush*, *Even ha-Ezer* 125:4 and *Bet Shmuel*, *Even ha-Ezer* 125:4, who explains that a metal pen should not be utilized in writing a *get* because it constitutes a form of "etching" and "etching" should be eschewed lest it be confused with "whittling" and an onlooker be misled in assuming that the latter is acceptable as well. *Teshuvot Zera Emet*, *Torch De'ah*, no. 117, asserts that use of a printing press for production of Torah scrolls etc. should be banned for the same reason.
14. See also Rema, *Orach Hayyim* 32:19. *Me'asef le-Khol ha-Mahanot* 32:206 notes that *Sefer ha-Eshkol*, II, *Hilkhot Sefer Torah*, no. 13, espouses a position identical to that of Taz. *Me'asef le-Khol ha-Mahanot* adds the comment that *Sefer ha-Eshkol* was not available to early scholars but, had they been aware of that source, they would not have disputed Taz' ruling. See also *Teshuvot Maharsham*, I, no. 156 as well as *Teshuvot ve-Heshiv Mosheh*, no. 52; *Teshuvot Mayim Hayyim*, *Torch De'ah*, no. 39; and R. Shlomoh Kluger, *Teshuvot Shenot Hayyim*, II, *Sefer Stam*, no. 19.
15. See, however, R. David Yosef, *Halakhot Be'eravah*, II, 32:91, *Birurei Halakhot*, cited *sec. 79*, who reports that his father, R. Ovadiah Yosef, ruled that Taz' opinion may be relied upon *post factum*. Rabbi Yosef apparently revised his earlier negative opinion recorded in *Tehaveh Da'at*, VI, no. 57, upon becoming aware of the statement of *Sefer ha-Eshkol*. See *supra*, note 14.
16. This is also the position of *Teshuvot Halakhot Ketanot*, I, no. 67 and *Me'asef le-Khol ha-Mahanot* 32:206.
17. Cf., however, *Halakhot Be'eravah*, II, 32:91, *Birurei Halakhot*, *sec. 79*, cited *supra*, note 13.
18. See also R. Menachem Pollak, *Teshuvot Helek Levi*, *Orach Hayyim*, no. 26.
19. See also Rabbenu Yonah, *Iggeret ha-Teshuvah*, no. 5 and R. Yitzchak Dov Bamberger, *Meleket Shamayim*, *Binah* 9:2.
20. Cf., however, *Afikei Meganim* 32:43, *Bi'urim*, *sec. 35(3)*, who maintains that the letters of the Divine Name must be written consecutively but endeavors to demonstrate on the basis of a variety of sources, including the description of the method developed by Ben Kanzar, that simultaneous writing is tantamount to writing in consecutive order. Although, as noted *supra*, note 9, *Magen Avraham* rejected use of a printing press for *tefillin* and *mezuzot* because of the requirement for writing the words of those sacred artifacts in consecutive order, *Afikei Meganim* asserts that *Magen Avraham* did so only because it is unlikely that the entire text would be printed simultaneously. However, the Divine Name, since it contains but few letters, he asserts, can indeed be printed simultaneously.
21. See in particular *Petah ha-Devir*, I, 32:10, who emphasizes that *Magen Avraham* certainly rejected this view. See also *Petah ha-Devir*, II, *Kuntrei Shenayim Teshuvot* 23:3 and IV, 289f.
22. It seems to this writer that at least one early-day authority maintained that the requirement that the Torah scroll be copied from an existent scroll is based entirely upon concern for scribal error. The Gemara, *Megillah* 18b, declares that this requirement is limited to Torah scrolls but does not apply to *tefillin* and *mezuzot* because everyone is familiar with the content of the relatively brief Torah sections contained in *tefillin* and *mezuzot*. That state-

ment might well be understood as simply expressive of the rationale underlying what is fundamentally a Mosaic rule but leaving intact the statutory requirement with regard to Torah scrolls as a rule that does not admit of exceptions. However, Rashba, in his commentary *ad locum*, queries why a person who is thoroughly familiar with the entire Torah must copy from an existing scroll since such an individual is as familiar with the entire Torah as others are with the content of *tefillin* and *mezuzot*. Rashba responds with the statement that all persons who write *tefillin* and *mezuzot* are familiar with their contents and consequently there is no need for a decree requiring use of a master text. However, not every scribe is proficient in the entire Torah and therefore "we decree" that even the most knowledgeable individuals shall not write from memory lest others less proficient than they do so as well. Rashba clearly regarded the regulations requiring copying to be rabbinic in nature and designed simply to prevent scribal error. Meir, *ad locum*, also comments that the rule is designed to prevent error and adds the comment that "even the most perfect" may err.

On the other hand, *Or Zaru'a*, I, *Hilkhot Tefillin*, no. 548, appears to be of the opinion that the requirement is based upon an entirely different consideration and is Mosaic in origin. *Or Zaru'a* explains that *tefillin* and *mezuzot* need not be copied from existing texts for the same reason that recitation of biblical sections that are commonly committed to memory is not a violation of the Mosaic rule that the Written Law may not be recited from memory. Thus, for *Or Zaru'a*, writing *tefillin* and *mezuzot* from memory is an exception to the rule against reciting the Written Law without benefit of a text. In positing such an exception, *Or Zaru'a*, in effect, extends the ambit of the general prohibition. *Or Zaru'a* apparently maintains that the Mosaic rule declaring that the Written Law may not be recited from memory but only read from a printed text also demands that no portion of the Written Law may be committed to writing other than by way of copying from an existing text. According to *Or Zaru'a*'s analysis, that stricture would serve to prevent utilization of printing or silk screen methods unless it is maintained that the stencil or printing press is itself "a writing" and that, in effect, it is the written document that is reproducing itself. Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 7, however, inexplicably dismisses the problem with the cryptic comment that, even according to *Or Zaru'a*, "it is simple (*peshta*) that there is no such deficiency." The anonymous author of *Ha-Emet ve-ha-Shalom* adds the puzzling observation "for he writes from the written" i.e., from the stencil. That comment seems to ignore the fact that vocalization is ordinarily required even though the scribe is copying from an existing scroll. Thus, according to the stencil the status of a written document does not eliminate the requirement for vocalization.

23. It is indeed the case that *Shulhan Arukh*, *Torah De'ah* 279:1, rules that an invalid Torah scroll may not be retained for longer than thirty days. As evident from the comment of *Taz*, *Torah De'ah* 281:1, that ruling is predicated upon the fear that, since it is not immediately evident that the scroll is invalid, retention might lead to inadvertent use of the scroll for public reading. That consideration is not applicable to printed scrolls that cannot be mistakenly regarded as valid. Similarly, that consideration would not

apply to the silk screen used as a "master copy." That, however, is not the case with regard to scrolls produced by means of the silk screen process since such scrolls are indistinguishable from valid ones.

Noda bi-Yehudah, *Torah De'ah*, *Mahadura Tinyana*, no. 181, asserts that, for some authorities, it is forbidden to use an illicitly written scroll for private study, not because of the consideration that the invalid scroll might inadvertently be used for public reading, but because of the transgression involved in the writing of the scroll. That consideration does not apply to use of printed texts since, at least in our historical epoch, the printing of the Written Law is entirely permissible. In that regard, the silk screen is no different from the metal type used in a printing press.

24. However, as discussed *supra*, note 23, it is forbidden to retain an invalid scroll in one's possession. Nevertheless, a scroll copied therefrom would not be invalid because of the requirement that the invalid scroll be secreted.
25. See the previously cited comment of *Teshuvot Hatam Sofer*, VI, no. 29. *Hatam Sofer* explains that Moses was permitted to write Torah scrolls for each of the tribes on the last day of his life which occurred on a *Shabbat* because that writing required use of a supernatural power. Hence, since it was not in "the manner of writing," Moses' transcription of the Torah scrolls involved no infraction of Sabbath strictures. However, for the very reason that the scrolls were not transcribed "in the manner of writing" those scrolls could not have been valid. The purpose of those scrolls must have been to provide a master copy to each of the tribes for purposes of copying. [Cf., Rabbi Abadi, *Or Yizhak*, no. 53, sec. 3, who maintains that those scrolls were valid but incongruously asserts that they cannot be considered to have been written by a human hand.] If so, *Hatam Sofer* must have maintained that an invalid scroll may be used as a master scroll for purposes of copying. Although invalid scrolls must be secreted lest they be mistaken for valid scrolls that consideration could not have served to prevent the original writing of valid scrolls. Similarly, Rabbi Meir had no compunction against using an invalid *megillah* for purposes of copying when no other *megillah* was available. Moreover, as is evident from the ruling of *Shulhan Arukh*, *Torah De'ah* 279:1, an invalid scroll may be retained for a maximum period thirty days.
26. This is, in effect, the view expressed by *Afikhei Megginim* 32:43, *Bi'urim* sec. 35 (1), in his discussion of the validity of the use of a printing press. *Afikhei Megginim* concludes with the remark that the matter requires further reflection. That view was, in fact, earlier rejected by *Bnei Yonah*, *Pilpul Arukh*, no. 271, p. 14b, who asserts that this requirement is not designed simply to obviate scribal error.
27. In discussing the validity of use of a printing press, *Afikhei Megginim* 32:43, *Bi'urim*, sec. 35(1), suggests that vocalization at the time of setting the type may suffice for all copies printed subsequently but concludes with the remark that the matter requires further reflection.
28. See *supra*, note 2.
29. See *supra*, note 10.
30. See *supra*, note 12.

בענין כתיבת ס"ת ע"י מסך

שו"ע יו"ד סי' ר"ע סעיף א'.

כתב המחבר וז"ל: מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב לו ספר תורה ואפילו הניחו לו אבותיו ספר תורה מצוה לכתוב משלו, ע"כ.

שאלה: בדבר כתיבת ספר תורה ומגילה, באופן שלוקחים יריעות קלף כשרות ומשורטטות כדין וכהלכה, ומשימים על גבם בריחוק מעט טבלא שהיא מסגרת עץ ובה יריעת פלסטיק, אשר כתוב עליה מ"ב שיטין שבס"ת בכתב נאה ומשובח, ובדקדוק בכל פרטי ההלכה של צורת האותיות והרווחים אשר עבר הגהה מדוקדקת, ואותיות אלו אינן בולטות ואינם שוקעות כלל. ובכל אות ואות יש בה נקבים נקבים דקים מאוד, וצפופים וקרובים מאוד אחד לשני, ובא הסופר ונותן דיו רגיל של ס"ת הנעשה כדת וכהלכה אלא שהוא סמיך מעט, ונותנו בצד ימין של היריעה מפלסטיק הנ"ל שלא ע"ג הכתב והנקבים הנ"ל, ובשעת נתינתו לא נכתב עדין כלום. ואח"כ לוקח הסופר בידו הימנית מקל כמין מגב העשוי מפלסטיק חזק וגמיש, ומכוין לשם קדושת ספר תורה ומקדש השמות ככל דיני הקידוש, ומעבירו מימין לשמאל על יריעת הפלסטיק הנ"ל, ובשעת העברתו נצמד הפלסטיק ליריעת הקלף, ועובר הדיו דרך הנקבים הנ"ל ע"י מעשה הסופר שדוחקו תוך הנקבים ומגיעו על הקלף, וכך כותב כל אותו העמוד של הספר תורה, כל אות ואות כצורתה ותבניתה. והיות שהנקבים כ"כ צפופים אין צריך הדיו להתפשט כדי להתחבר לאות שלימה, דכבר ביציאתו מהנקבים הוא ממש בצורת אות כשרה. וכתיבת זה העמוד ע"י מעשה הסופר המעביר את המקל הנ"ל, נעשית בפחות מכדי דבור מעת שקידש את השמות. האם שרי למיעבד הכי.

תשובה: בדבר זה יש לעורר כמה חקירות ושאלות ונפרטן אחת לאחת. וזה החילי בעזר צורי, ויהי רצון מלפני נותן התורה שלא תצא תקלה מתחת ידי, ויהיו כל דברי מכוונים על אדני האמת והצדק, אמן. ועלה במחשבה להאריך בנדון זה ככל הצורך, היות

שיש בו מן החדש. וגם להוציא מליבן של איזה מן המערערים.

א'. יש לברר האם בעינין שהכתיבה תעשה דוקא בקולמוס. ב'. האם יש דין לכתוב כל אות ואות בלחוד. ג'. האם באופן זה יש חסרון בכתיבה. ויתפרד לכמה ראשים, כדלהלן בתשובה. ד'. מה דין הכותב ספר תורה או מגילות בדפוס, והאם נדון דיין עדיף או לא. ה'. האם אפשר לקדש כמה שמות ביחד, וכן שע"י מתקדשים שמות של חול. ו'. האם בעינין כסדרן באותיות השם. ז'. האם יש איזה חסרון במה שע"י זה אין צורך בכמה הלכות שבסי' ל"ב, כמו שנפרט בהמשך. ח'. האם יש חסרון שע"י זה תתמעט פרנסת הסופרי סתם, ומכוני ההגהות. ט'. והאם יש בעינין זה איזה מגדר מלתא.

א'. והנה בנדון האם יש דין כתיבה בקולמוס דוקא, הנה הרמ"א [סי' רע"א סעי' ז'] כתב: וי"א שיש לכתוב בקולמוס של קנה ולא בנוצה (מרדכי פ"ק דגיטין). וכתב בבאר הגולה, דטעמו משום גזירת חק תוכות, וכתבו האחרונים שאין נוהגין כן. וכן כתב ג"כ בש"ך [סי' ק"יג] שכתב העט"ז דאין נוהגין כן.

ובביאור הגר"א שם ציין לגמרא בתענית [דף כ' ע"ב] לעולם יהא אדם רך כקנה וכו', לפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות. וכן בשבת [דף פ' ע"ב] קנה כדי לעשות קולמוס. הרי מכל זה מבואר שאין חיוב בכתיבה בקולמוס, אלא שזכה קנה שרגילים לכתוב בו, ובודאי שאין בזה חסרון מדין הכתיבה. וראה גם בערוך השולחן [סי' רע"א סעי' ל"ח], שכתב שבמסכת סופרים מבאר כל דיני כתיבת ס"ת ולא הזכיר במה לכתוב.

וראה בסוגיא בגיטין [דף כ' ע"א] גבי ציץ, דאמרין התם: לא היה כתבו שוקע אלא בולט כדינרי זהב, והא דינרי זהב תוכות הן [וחק תוכות לא מיקרי כתיבה]. ומתרצת הגמ': כדינרי זהב דבולט ולא כדינרי זהב, דאילו התם תוכות הכא יריכות. ופירש"י בד"ה ואילו הכא יריכות, שהיה הציץ דק

ולמעט כבוד המקום כבודן נתמעט ומלכות שמים במקומה. חזינן שאדרבה יש בזה להרבות כבוד שמים, וכן כתב בתוס' יו"ט שהמעלה בזה שנתקדש השם בבת אחת. ועיין בדברי המהר"ץ חיות שם ביומא [ויובא להלן באות ד].

ועי' גם בשו"ת משאת בנימין [סי' צ"ט] שהאריך והרחיב בזו הראיה, וכתב: ואדרבה איפכא מסתברא דמעלה יתירה וקדושה רבה איכא יותר בכותב בבת אחת מבכותב בזה אחר זה כל אות ואות בפני עצמו וכו', ומאחר שזה היה יודע לכתוב כל אותיות שם בבת אחת יחשב לו למעלה גדולה ויתירה, ובלי ספק שיש בזה סוד וקדושה רבה יותר מבשם שנכתבו אותיותיו זה אחר זה, עיי"ש.

וכן כתב להדיא בשו"ת רבי משה פרובינצאלו סי' ע"ג, וז"ל: ודאי שאין זה פוסל אותן, כי אין מן המחוייב בספרי קודש שיהיו נכתבין אות אחר אות ותיבה אחר תיבה, שגם הכתב הנעשה בפעם אחת אם מעט ואם הרבה נקרא כתב, כמ"ש בגיטין פרק ב' [דף כ' ע"א] שאם רשם הגט בחותם וקבעו בבת אחת בטס או בלוח וחקק בו הגט הרי הוא גט כשר, עכ"ל. ועי' שם בסוגיא בגיטין שכך היו עושים בציץ.

ג'. ובנדון האם באופן זה נקרא כתיבה. הנה בירושלמי גיטין פרק ב' הל' ג' [דף י"א ע"ב], כתב וז"ל: וכתב לא חקק, וכתב לא מטיף, כתב לא השופך, כתב לא חוקק וכו'. ומבאר הירושלמי: כתב לא המטיף, רבי יודן בר שלום ורבי מתניה חד אמר שלא עירב את הנקודות וחרנה אמר אפילו עירב את הנקודות. כתב לא השופך, אמר ר' חייה בר בא אילין בני מדינא ערימין סגין, וכד חד מינהון בעי משלחא כתב מסטירין לחבריה, הוא כתב במי מילין והך דמקבל כתביה שפיך דיו שאין בו עפץ והוא קולט מקום הכתב, ע"כ.

וביאר בפני משה [וכן הוא בקרבן העדה בקצור], שלא עירב את הנקודות, שלא משך אח"כ מנקודה לנקודה לערבן ולעשות מהן אות גמור הוא דפסול, אבל אם עירבן אח"כ כשר. וחרנה אמר אפי' עירב את הנקודות, וצרפן בדיו להיות אות גמור אפילו

כעין טס, וצר האותיות מעבר האחד ודוחק ירכותיהן והן בולטות מעבר השני וכו', ע"כ. ובהמשך הסוגיא בעמ' ב': מסקינן דינרי זהב הציץ מגואי, ומפרש רש"י בד"ה מגואי, מכה הרושם באותו צד שהצורה בולטת בו, אבל ציץ דוחק מאבראי והיא בולטת מגואי.

והנה בציץ כתוב בקרא [שמות ל"ו] ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש לה'. הרי שבעינן בו כתב מדאורייתא, ובכו"א שפיר מקרי כתב אפי' שלא ע"י קולמוס, ודבר זה פשוט. ועי' רמב"ם [פ"ט מכלי המקדש הל' א' ובי'] ובראב"ד שם כיצד מעשה הציץ, ועי' שם במהר"י קורקוס שביאר את מחלוקתם, וכן בגט פשוט בהלכות גיטין סי' קכ"ה [אות ט"ו] ובפרי חדש אבן העזר [סי' קכ"ה ס"ק ו']. עכ"פ לכל השיטות וההסברים דחיקת האותיות בטס הזהב שפיר מקרי כתיבה מדאורייתא. ומדין ציץ למדנו גם לדיני שאר כתיבות כמבואר בסוגיא בגיטין. [ועוד נאריך בזה לקמן באות ג'].

ב'. ובנדון האם צריך לכתוב כל אות ואות בלחוד. הנה נדון זה אינו צריך לפנינו, דהוא גמרא מפורשת ביומא [דף ל"ח רע"ב], תנו רבנן בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב, אמרו עליו שהיה נוטל ארבעה קולמוסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ארבע אותיות היה כותבה בבת אחת. ולעיל שם במשנה [דף ל"ח ע"א] פירש רש"י בד"ה על מעשה הכתב, קושר ד' קולמוסין בד' אצבעותיו וכותב שם בן ארבע אותיות כאחד, ע"כ. הרי לך שגם בכתיבת השם שרי לעשות כן, וכן פירשו כל הראשונים.

וראה שם בסוגיא שנוצר לגנאי על זה שלא רצה ללמד, ואמרו לו: מה ראית שלא ללמד. מוכח שבקשו חכמים לדעת סודו של דבר, כדי לכתוב את השם מן המובחר [וכדלהלן]. ובמדרש שיר השירים רבה [פ' ג' על פסוק ו' אות ה'] כתוב: וכולן מצאו תשובה לדבריהם חוץ משל בית קמצר שלא מצאו תשובה, אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד ושתקו ולא השיבו תשובה, ועל ידי שבקשו להרבות כבודן

הכי פסול כיון שמתחילה לא כתב צורת האות ממש. ועי' ברמב"ן בגיטין [דף כ' ע"ב סד"ה לא צריכא] שאחר שהביא דברי הירושלמי הזה, סיים: ואילו בס"ת דבר ברור הוא שאפילו עירב את הנקודות אין זה כתב.

אולם בנדון דידן אין לא מזה ולא מזה, דאף שעובר הדיו דרך נקבים דקים, מ"מ אינו כנקודות הנ"ל בירושלמי, היות שבכאן הם צפופות וקטנות ביותר, והם יוצרות את האות מיד בצאתם מהנקבים בלא להתפשט כלל, כמתברר לכל מי שראה דרך עשיית זה המעשה. וא"כ אין נדון הירושלמי נוגע אלינו כלל וכלל, ומי שמדמהו אינו מכיר המציאות. [ועי' עוד בערוך השולחן אעה"ז סי' קכ"ה אות י']

ומ"ש בירושלמי וכתב ולא שפך. הנה כבר הבאנו את לשון הירושלמי כיצד היתה השפיכה וכנ"ל. וגם זה פשוט שאינו דומה לנדון דידן, חדא דאין כאן שפיכת דיו, אלא שהסופר מעבירו ודוחקו על גבי הנקבים. ועוד ששם הכתיבה נעשית ממילא ע"י ששופך דיו על הדף ומתחבר הדיו בלא עפץ עם העפץ הנמצא כבר על הדף ובמקום שהיה עפץ ניכר כתיבה. משא"כ כאן שדוחף את הדיו בידו על היריעה כדי להוציאו דרך הנקבים ומצמיד את היריעה והדיו לקלף זהו כתיבה גמורה ע"י מעשה בידים, וגם זה פשוט.

ועוד לדברי המערערים למה חיפש הירושלמי דוגמא רחוקה של כתב ולא שפך בכתב סתרים, דלדברי המערערים שמיעוט כתב ולא שפך מיירי גם בדין דמקרים נייר חלק, היה לירושלמי לבאר שזהו כתב ולא שפך, ובסוף העמ' שם מביא הירושלמי לדין מקרעים שמועיל לחתימת עדים, ותול"מ.

והנה בזמן הזה נהוג שהמכניס ס"ת חדש, שאין הסופר גומר כתיבת האותיות האחרונות בשלמות, אלא כותב כמה חלקי אות, ומכבדים מהקהל להיות זוכים במצוה להשלים האותיות, ע"י שנוגעים בקולמוס עם דיו בין שברי האותיות ומחברים אותם. ואף השלמה זו היא נקודות נקודות, ככו"א לכו"ע כשר ואריך למיעבד הכי.

ובאמת שראיתי בשואל ומשיב מהדורא קמא [ח"ג סי' ק"ב] שנתקשה בזה, האם מעשה זה אינו נוגד

את הירושלמי. והשיב וז"ל: דיש לחלק, דשם הטיפ טפין טפין כמ"ש הגט פשוט סי' קכ"ו ס"ק ג', וא"כ לא היה תואר אות ע"ז, ולכך אף כשצירף אח"כ הנקודות, מ"מ גוף האות לא היה בסתם רק ע"י טפין טפין, וא"כ הוי כמטיפ חצי האות וכותב חצי האות, וגרע מניה דהא כאן לא הוה בראשונה תואר כתב רק מטיפ, ומה שמערב הנקודות בזה לא נתקן ההטפה להיות נקרא כתב ע"ז. אבל כאן הרי הסופר כותב תמונות אותיות וע"י שיעביר הלה הקולמוס נעשה כתב גמור ובוה ודאי מועיל, עכ"ל. ומבואר שכל הפסול של נקודות הוא רק אם על ידיהם אין תואר כתב, אבל כל שעל ידיהם יש תואר כתב כשר.

וא"כ ה"ה נמי גם אם יכתוב הסופר את כל האות כולה בנקודות נקודות ברציפות ג"כ שפיר דמי. ונדון דידן הוא אותו דבר, דגם כן דוחק הסופר דיו דרך הנקבים וכך יוצר את כל האות ברציפות, ופשוט. ולא היה לי להאריך בזה בכלל, אלא מכיון שראיתי למי שרצה להביא רא"י מהירושלמי הזה לנידונו, לכך הארכתי במקום שאין צריך להאריך, וידין אותי הקורא לכך זכות. [ועי' עוד בערוך השולחן אהע"ז סי' קכ"ה אות י', שכתב שהבבלי חולק על הירושלמי במה שדרש וכתב ולא המטיפ].

ובעצם שאלת השואל ומשיב מהירושלמי על המנהג, היה נראה ליישב באופן אחר. ולפרש הירושלמי אחרת מהגט פשוט שפירש בנקודות שאין בהם צורת אות, ונפרש מטיפ מלשון טפטוף שהוא מטפטף, מרחוק ואין הקולמוס נוגע ביריעה, ובוה קאמר הירושלמי שאינו דרך כתיבה, אולם אם עושה נקודות נקודות בקולמוס ישירות על הקלף איה"נ יהיה כשר [וכמו גם בנדון דידן שמצמידו לקלף]. עכ"פ איך שיהיה הפירוש בירושלמי, אינו דומה לנדון דידן שיש ממש צורת אות, ולא נראה בכלל נקודות, אלא בבת אחת יוצאת מהנקבים הדקים צורת אות שלמה וכנ"ל.

ואדרבה מצאנו ראינו לרבינו חננאל אשר כל דבריו דברי קבלה, אשר כתב להכשיר גט שנחתם באופן הגרוע הרבה מהנדון דידן, [ומבואר ראשונים שבדין חתימת גט יש לכל דיני כתיבה], דאמרינן בגיטין [דף ט' ע"ב] עדים שאין יודעים לחתום מקרעין להם נייר

דהסמ"ע פירש שם בדבריהם כרבינו חננאל הנ"ל, והש"ך דייק תיבת הרשום דמשמע כרש"י. אלא שכבר כתבנו שאין מחלוקת רש"י והר"ח רק בפירוש תיבת מקרעין [ולא כמו שרצו המערערים להתנבא ולומר שהטעם שרש"י לא פירש כר"ח הוא משום שס"ל שאופן הר"ח אינו מועיל [וע"ע לקמן שהוכחנו היפך דבריהם], ועיי"ש גם בתומים ס"ק ד'.

וכן גם הם דברי התוס' רי"ד בגיטין [דף י"ט ע"א], וז"ל: ויש לי לפרש מקרעין להן נייר חלק לא שיהיו נוגעים בנייר שהגט כתוב בו, אלא נייר אחד חלק שאין בו כלום מקרעים שם בסכין שמות העדים, שנמצא הנייר שלם ושמות העדים הוא החלל, ואח"כ משכיבים אותו הנייר על הנייר שהגט כתוב בו ואומרים להדיוטות מלאו אלה הקרעים דיו וישארו האותיות של דיו על נייר הגט ובכי האי גוונא כשר וכו', ע"כ. וכן ע"י במאירי [דף י"ט סע"א] שהביא את פירוש התוס' הנ"ל וכתב עליו שהפירוש נכון. [ואף שהביא שם עוד פירושים, וכן במרדכי יש עוד פירושים, מ"מ לא נחלקו לדינא אלא בפירוש לשון מקרעים וכנ"ל].

נמצאת למד שהר"ח והתוס' והתוס' רא"ש והתוס' רי"ד והרמ"ה והר"ן והשלטי גבורים והמאירי, כולו ס"ל שהנדון דידן מיקרי כתיבה גמורה. ואין מי מהראשונים שחולק בזה לדינא אלא בפירוש מקרעים [וכדלהלן]. ובזה כבר אמרו חז"ל [יומא דף ט' ע"ב] טובה צפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים.

אלא שלא העלמתי עיני ממ"ש רבינו קרשקש בחידושו לגיטין כאן [הריטב"א הישנים], וז"ל: פרש"י משרטין להם שריטות כעין אותיות והם משימין על השרטוט דין, וזה אינו, דהו"ל כתב ע"ג כתב. אלא מקרעין להם את הנייר ממש ועושין בקרעיו צורת אותיות, והם משימים דיו על הקרעים והאות נעשית, וכתבו בתוס' דוקא דרך כתיבה, אבל לא לשפוך דיו על הנייר שאין זו כתיבה.

והנה מדברי הרבינו קרשקש הנ"ל בנו האוסרים דייק, ובקשו לדמות מילתא למילתא ולפסול הכתיבה הנ"ל. והנה מלבד שדבריו הם נגד התוס' שלפנינו והתוס' רא"ש שלא פסלו בזה משום כתיבה,

חלק וממלאים הקרעים דיו. ופירש רש"י בד"ה מקרעין וכו', מסרטין ורושמיין בסכין על הנייר את שמות העדים, ובאין העדים וממלאים את הקרעים דיו, ע"כ. ובתד"ה מקרעין כתבו דלשון מקרעין לא משמע כפירוש הקונטרס, דהוה ליה למימר מסרטין. ור"ח פירש שלוקחין נייר חלק ומקרעין עליו שמות העדים מעבר לעבר, ומשימין אותו על קלף שהגט כתוב בו ובאין העדים וממלאים את הקרעים דיו ונכרת הכתיבה ע"ג הגט. בירושלמי [פ"ב הל' ג' דף י"א סע"ב] פריך והלא כתב ראשונה הוא, פירוש ואין הגט יכול להתקיים בחותמיו, ומשני כשהרחיב להם את הקרעים והעדים אין ממלאין לגמרי כל רוחב הקרע, ע"כ לשון התוס'.

ובתוס' רא"ש אחר שהביא כל זה; כתב וז"ל: ולפירש"י נמי יש לפרש שעושין להם סריטה רחבה [ולכן לא שייך לשאול שהרי זה כתב ראשונים]. עוד הוסיף שם: ונראה לי לפרש טעם הירושלמי שהוא מקשה והלא כתיבת ראשונים היא, משום דקשיא ליה היאך נתקיים גט זה בחותמיו, והלא אין כתיבתן דומה לשאר כתיבת ידן, שהן הן כותבין מה שציירו הראשונים. ומשני הירושלמי, שמרחיב להם הקרעים ואינם כותבין על פי ציור הראשונים וחתמתן דומה לשאר כתב ידן.

הרי לך להדיא שלדעת הר"ח מה ששופכים העדים דיו בין קרעי ונקבי הנייר שפיר מקרי כתיבה. ועוד מוכח כדבריו להדיא מהירושלמי. [וכפירושו כן כתב הרמ"ה – הובא בטור אהע"ז סי' ק"ל (סעי' ט"ז) בנדמ"ח עמ' קל"ח. והר"ן בגיטין דף ט' סע"א מדפה"ר והשילטי גבורים שם]. ועכ"פ הכא עדיף טפי מנדון הר"ח היות שהסופר דוחף בידו את הדיו דרך הנקבים ולא שופך שפיכה בעלמא. וגם רש"י לא חלק בזה, אלא רק פירש לפי הבנתו מהו מקרעין, שפירש תיבת מקרעין שהיא מסרטין. וכן לקמן [דף י"ט ע"א] בד"ה פירש"י מקרעין – מסרטין, וע"י עוד בראשונים שחלקו על רש"י הנ"ל.

וע"י גם בלשון הרמב"ם [פרק כ"ד ממלוה הל' ו'] ובשו"ע חו"מ [סי' מ"ה סעי' ד'] שכתבו וקרעו להם נייר חלק וחתמו על הרשום. ומשמע שפירשו כרש"י. ובאמת נחלקו בזה הסמ"ע [ס"ק ו'] והש"ך [ס"ק ו'].

וא"כ בהולכת זה המקל שעל ידו יוצא הדיו ונכתב על הדף כנשצמד הפלסטיק באותו מקום שעובר המקל, מתקיים דרך כתיבה בהולכת היד. משא"כ האופן שפסל הרבינו קרשקש מיירי שאינו נוגע ומצמיד את הנייר באיזה מעשה ליצור את האות, אלא שהעד שופך דיו מלמעלה וממילא מתפשט בצורת הקרעים, וזה לשיטתו אינו דרך כתיבה. [ובזה יצאתי ידי חובת הביאור].

וזה היה מעשה הציץ לשיטת הרמב"ם [פ"ט מכלי המקדש הל' ב'], וז"ל: חופר את האותיות מאחוריו והוא מודבק על השעוה עד שבולט, ע"כ. ופירש המהר"י קורקוס שם, שהיו לוקחים טס של זהב ומדבק על פניו שעוה וכותב מאחוריו בדיו את צורת האות ומכה בה בקורנס מאחוריו כדי שעל ידי זה תבלוט על פני הטס, ומה ששם השעוה לפניו – הוא כדי שלא יקרע הטס מהמכות. והראב"ד שם בהשגות כתב וז"ל: אמר אברהם, אינו חופר – אלא מכה בדפוס צורת האותיות מאחוריו והאותיות בולטות מלפניו וכו', ע"כ. ופירושו שמכין דפוס של צורת האות ודוחקה בזהב.

והנה בציץ כו"ע מודים דבעינן וכתב וכמפורש בקרא, וא"כ לא מבעיא לדברי הראב"ד שמיירי שכבר צורת האות מוכנת בדפוס ודוחקה – שחזינן שנקרא כתב גם בלא הולכת קולמוס, וסגי במה שדוחק דפוס של צורת האות באופן של חק ירכות דחשוב כתיבה גמורה. אלא גם מדברי הרמב"ם יש הוכחה שאין צריך בכתיבה להיות מוליך את הקולמוס וגם אם חופר את האות במקבת הברזל גם זה נקרא כתב גמור. ועתה מה גרע במה שדוחף דיו במקל דרך הנקבים בצורת האות ומצמידו אל הקלף, ומה סניא למערערים כתיבה זו. [ובאמת שלא ידעתי למה העלימו המערערים עיניהם משני עמודי עולם אלו, הגם שכבר הובאו דבריהם בדברי האחרונים].

ונחזור לענין מקרעין הנה הרמב"ם [פרק א' מהל' גרושין הלכה כ"ג] כתב וז"ל: ואם אינם יודעים לחתום רושמין להם הנייר ברוק וכיוצא בו מדבר שאין רשומו מתקיים והן כותבין על הרושם. ואין עושין כן בשאר שטרות, קל הוא שהקלו בגיטי נשים

ואדרבה כתבו שלמלא הקרעים דיו כן נקרא כתיבה [וכל החשש רק איך יתקיים בחותמיו וכנ"ל]. גם לשיטתו במעט עיון יראה הרואה שאין הנדון דומה לראיה, ויודה על דבר אמת. דהנה שם האופן שלא נקרא כתיבה לשיטתו, מיירי שקרעו קרעים בדף ובא העד ושפך דיו על הדף, ולכאורה אין כאן מעשה כתיבה. אולם אם יעביר העד את צנצנת הדיו כנגד הקרעים וישפוך מהדיו מעט מעט זה יועיל, וכמו שכתב: שהם משימים דיו על הקרעים והאות נעשית. וא"כ נחזי אנן בנדון דידן שמיירי שבא הסופר עם המגב הנ"ל ודוחק את הדיו דרך הנקבים כדי לכותבו על הקלף למה זה דומה, ופשוט שהוא דומה לאופן שהכשיר רבינו קרשקש הנ"ל, דעושה מעשה כתיבה ע"י זה המגב, ואינו שפיכה בעלמא שממילא נשפך הדיו בין הקרעים, ופשוט.

ולהיות שידעתי שהרבה מן המעינים לא ראו זה המעשה של כתיבת מסך, אלא למשמע אוזן בהן חסר והן יתר, ודברי הרבינו קרשקש שבכאן הם עיקר גדול אצל המערערים [הגם שכל הראשונים שהזכרנו לעיל לא כתבו כדבריו, וכדי לצאת ידי חובת הבריות ולבאר ולברר שכל מעשינו הם לכתחילה גמור ולדעת כל השיטות] ראיתי לברר את הדברים בשפה ברורה ונעימה על מנת לחדדם ולבארם – הגם שלחכמים המבינים כבר אינו נצרך.

דהנה במעשה כתיבת מסך על ידי הולכת המקל ע"י הפלסטיק מתקיימים כמה דברים – במעשה גמור ובכח גברא של הסופר. האחד, שעל ידו מתמלאים הנקבים הקטנים בדיו, והשני שדוחף ולוחץ את הפלסטיק עם הנקבים המורם מעל הקלף ומגיעו אל הקלף שתחתיו [ובלי לחץ זה אין הדיו מגיע לקלף בשום אופן כי הוא דיו סמיך], והשלישי כתיבת האותיות על הקלף בזו דחיקת המקל, ר"ל שאחר שנתמלאו הנקבים דיו אני דוחק את הדיו המלא בנקבים אל הקלף ומצמידו, ואך ורק אז נוצרות האותיות ע"י כח גברא ולא ממילא. [וכשיובן ענין זה ומציאותו היטב לאשורו, ממילא יוסרו ויתבטלו רוב ככל דברי המערערים, אשר לא דברו נכונה – שלא ירדו היטב להבנת זה המעשה].

כתב העדים כתב במה שהם ממלאים את הקרעים דיו או במה שכותבים על הרושם, אלא הטעם הוא שלא מחתימים על שטרות עדים שאינם יודעים לקרוא ולחתום, משום שיש בזה חסרון בקיום החתימה וכנ"ל. ועיין עוד בהגהות מימוניות [פרק כ"ו ממלוה אות ד'] שהביא לרבינו חננאל דמ"ש בסוגין דכל שטרות אסור חוץ מגיטי נשים הוא משום שאינם יודעים לקרוא, והיינו שס"ל שאין שום חסרון בזו החתימה אפילו לשאר שטרות.

סוף דבר, אין שום דיוק מדברי הרמב"ם הנ"ל שיש חסרון בכתיבת העדים במה שממלאים הקרעים דיו. ובפרט שכן מפורש ברשב"א ובריטב"א החדשים [גיטין דף י"ט ע"ב], שכתבו שכיון שבגיטין נקרא כתב וחתימה לכך מועיל בדיעבד גם בשאר שטרות. והגם שהרמב"ם חלק עליהם ופסל בשאר שטרות, ודאי אינו מטעם שחסר בכתיבה דא"כ לא יועיל בגט כלל, אלא משום שכך תקנו שלא יחתמו עדים שלא יודעים לקרוא ולחתום משום שיש בזה חסרון בקיום החתימה ופסלוהו לגמרי. ובר מן דין, הרי בשאר שטרות אין דין כתיבה בחתימתם, ואם בכל אופן פסול על כרחך שהוא מטעם שמא לא יוכלו לקיים כמו שכתבו הראשונים, ולא טעם אחר.

ועי' בשו"ע אבן העזר [סי' ק"ל סעי' ט"ז] שכתב וז"ל: ואם אינם יודעים לחתום רושמים להם הנייר ברוק וכיוצא בו מדבר שאין רושמו מתקיים והם כותבין על הרושם: הגה ויש אוסרין לעשות כך לכתחלה אלא מקרעין נייר חלק לפניהם והם חותמין דרך הקרע (טור בשם הרמ"ה), ע"כ. אתה הראת לדעת, שלהלכה אדרבה החידוש שמועיל ברושם, אבל במקרעין לכו"ע מועיל.

ומה שהזכירו המערערים שאולי לא חשוב שעושה מעשה בגוף האותיות. הנה אף שהאריכו לדון בנדון זה גבי דפוס, ועוד יבואר בע"ה לקמן. מ"מ במעשה דידן לא שייך כן, ודבריהם בטלים ומבוטלים דמעשה גדול עביד בגוף האותיות כשדוחק הדיו בידיו דרך הנקבים, וע"י כך כותב את האותיות, ופשוט. וכבר הזכרנו דברי הרמב"ם והראב"ד בענין ציץ, והם עיקר גדול – ואתה דע לך.

כדי שלא יהיו בנות ישראל עגונות, הואיל וחתימת העדים גט מדבריהם כמו שביארנו.

וראיתי מי שרצה להביא מדברי הרמב"ם הללו כדמות ראייה דלא ס"ל כרבינו חננאל, ועוד שזה קולא בגיטי נשים. ודע שהחושב כן לא עיין בסוגיא – בדברים המפורשים. דהנה בגמ' בגיטין [דף י"ט ע"א] איתמר, עדים שאין יודעין לחתום, רב אמר מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו, ושמואל אמר וכו' במיא דאברא וכו', רב פפא אמר ברוק, וכן אורי ליה רב פפא לפפא תוראה ברוק. וה"מ בגיטין אבל בשטרות לא, דההוא דעבד עובדא בשאר שטרות ונגדיה רב כהנא. תניא כוותיה דרב, עדים שאין יודעים לחתום מקרעין להם נייר חלק וממלאים הקרעים דיו, אמר רשב"ג במה דברים אמורים בגיטי נשים אבל בשחרורי עבדים ושאר כל השטרות אם יודעין לקרות ולחתום חותמין וכו', עכ"ל הגמ' הצריך לעניננו.

ולכאורה היה מן הראוי לפסוק כרב, דהא תניא כוותיה, וכן באמת פסק הרי"ף כאן [גיטין דף ט' סעי' מדפה"ר]. והביאו הב"י באבן העזר סי' ק"ל [על סעי' ט"ז, בנדמ"ח עמ' קל"ג]. וכתב שם הב"י דמדברי הרא"ש [גיטין פ"ב סי' י"א] משמע דה"ה באבר ורוק וכו'. וכן גם כתב הרמב"ם הנ"ל שרושמין להם ברוק וכיוצא בו מדבר שאין רושמן מתקיים.

והקשה עליהם הב"י וז"ל: ויש לדקדק דכיון דתניא כוותיה דרב, משמע דדוקא מקרעין אבל לא רושמין וכדברי הרי"ף. ותירץ, ואפשר דס"ל דרב ושמואל מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והא דמיייתי תניא כוותיה דרב, לאו לאפוקי משמואל מיייתי, אלא לומר דאשכחן הכי בהדיא בברייתא. וסיים שם שמזה שהרמב"ם כתב שרושמין ש"מ דס"ל דכל שכן שמקרעים שכשר. ועי' עוד בפני יהושע גיטין [דף י"ט רע"ב] שגם האריך בזה. ומכל הנ"ל יוצא שגם לרמב"ם כשר במקרעין. ועי' ברמב"ם פרק כ"ד ממלוה ולוה ה' ו' ובמגיד משנה שם.

ומה שכתב הרמב"ם בגרושין דקל הוא שהקלו בגיטי נשים כדי שלא תהיינה בנות ישראל עגונות. המעיין בסוגיא ובראשונים יבין שאינו מטעם שלא חשוב

למכשירים בדפוס ובין לאוסרים, בנדון שלנו יש להתיר בשופי וכנ"ל.

והנה קודם כל יש לצייר ולברר ענין הדפוס שהיה בימיהם [דשונה מזמננו אנו, שהכל הוא בלא מגע אדם ובצורת צילום (אופסט) שאין בו כתיבה], דבלא זה לא יובן כלום. והנה הטיבו עמנו בזה גדולי איטליא שבימים ההם הלא המה ר' משה פרובינצאלו [חי בסביבות שנות השי' בשו"ת שלו [ח"א סי' ע"ג], והרמ"ע מפאנו ג"כ בשו"ת שלו סי' צ"ג. ותכלית הבירור בזה, האם מציאות הדפוס הוא חק תוכות [שהוא סביבות האות] – הפסול, או חק ירכות [שהוא האות עצמה] – הכשר.

והנה הרמ"פ הנ"ל כתב שהוא כחק תוכות, מפני שכשדוחק את הלוח נייר אחר שרככו בהרטבה מועטת, בתוך הדפוס שבו חפורים צורת האותיות, לא נעשה שום מעשה בגוף האותיות, והוא ממש כמו חותם הדינר שהוא חק תוכות ופסול. וכתב שם: דאיה"נ אם היה להיפך, שהיה בא מאחורי הדף עם דפוס שעליו כתובות אותיות בבליטה, והיה מצמידו מאחורי הדף ודוחק אתו שם כמו שהיו עושים בצ"ץ, היה מכשיר את הספרים והמגילות שהיו נכתבים באופן הזה.

והנה בא רעו וחקרו הלא הוא הרמ"ע בשו"ת [סי' צ"ג] וז"ל: וכבר שמענו מן החברים מי שפסל אפי' בדיעבד, ואמר שהנייר או הקלף הנכבש בחזקה בשעת ההדפסה כחקיקה דמי – ואנן בקיאין באומנות זו, ששכרנו בה פועלים הרבה ועמדנו עליהם, ונתברר לנו שאין ממש בדברים הללו, לא מסוגיית ההלכה ולא מעצמה של מלאכה. כי אפי' היו האותיות חקוקות בגופו של נייר ונקראות בו בלא דין כה"ג הוי חק ירכות וכשר בגטי נשים ובשחרורי עבדים. אע"ג דבס"ת תפלין ומזוזות חק ירכות נמי פסול, שכל שהוא מעשה בגוף האות, בעינן ביה כתיבה ולא חקיקה [והיינו שאם יעשה רק חקיקה בלא דין פסול, דאין בשום מקום פסול של חק ירכות וצ"ץ יוכיח], אבל הכא בדפוסין שלנו עיקר הכתיבה היא בדיו [וא"כ גם בתפלין ומזוזות כשר], ואין האומנין כובשין את הקלף במכש שלם אלא כדי שתצוייר האות בדיו היטב, ולא ישאר חלק

עוד ראיתי לאחד מן המערערים שקם לפסול מעשנו, וראיתו ממ"ש בשו"ת חתם סופר [סוף ח"ו בלקוטים סי' כ"ט ד"ה מ"ש] שכתב שם שכתובה הנעשית במהירות רבה שלא כדרך האפשר לכותבין בעלמא אינה דרך כתיבה. ואני אומר שאפי' בשקרא דעביד לגלויי לא נזהר, דהחת"ס מיירי שם בכתיבה הנעשית ע"י השבעת קולמוס, והנה זה ודאי אינו דרך כתיבה דלא נעשה בכח גברא אלא בכח ההשבעה, ומה זה נוגע לנדון דידן – אין יודע. הלא כאן הכל נעשה בכח גברא. ועוד ששם מיירי בספרי תורה שכתב משה ביום מותו, וודאי שכל הי"ג ס"ת שנתן לכל שבט ושבט היו כשרים – וא"כ ראיה לסתור הביא משם.

עוד יש מי שערער והביא משו"ת הרשב"א [במיוחסות לרמב"ן סי' קכ"ב], וז"ל: ואע"ג דפסלינן בגמ' חק תוכות והמטיף וכיוצא בהן, היינו משום דבעינן שיהא כותב כדרך הכותבים, ע"כ. ולא ידעתי מה מצא שם יותר ממה שאמרו בשבת [דף ק"ג ע"א] שבשמאל אינו דרך כתיבה. ובעיקר הענין מי גילה לו שאין זה דרך הכותבים, וצא וראה כמה כותבים באופן זה לאלפים ורבבות, וכבר כתבו כן הפוסקים בענין הדפוס שאין לומר שאין זה דרך כתיבה, דהא הוא עתה עיקר כתיבה שכותבים בה לכל הספרים, וה"ה בנדון דידן כותבים בדרך זו לאלפים ורבבות כידוע.

ד'. ובנדון האם יש להכשיר ספר תורה ומגילות שנכתבו בדפוס. האמת אומר, שעלה במחשבה למשוך ידי מלכתוב בזה כלל בכאן. היות שאין נדון הדפוס דומה לענינו כלל וכלל, ולא קרב ולא פגע בו, ומדוע אכניס ראשי במה שכל גדולי עולם נתחבטו בו, דשם הרי עיקר הנדון האם הדפוס הוא כתיבה או חקיקה ואם הוא חק תוכות או חק ירכות, משא"כ כאן אין שום חקיקה בכלל אלא כתיבה גמורה בדיו. וחק תוכות שפסול – הוא כשפועל פעולה מחוץ לאות ועל ידה נוצרת האות. וכאן כל פעולתנו היא רק באות עצמה לא זולת. אולם מכיון שרבים דשו בדבר זה וחשבו לדמותו, אמרתי אשנה פרק זה. אלא שכבר בפתח דברי אומר, שבין

הנדפסים נראה דאין לחלק בין ספרים הנכתבים בכתובה ובין ספרים הנדפסים בדפוס, וכל הקדושה שיש לספרים הנכתבים יש גם כן לספרי הנדפסים, דמה לי בכתובה מה לי בחקיקה, וציץ הקודש נמי לא היה בכתובה אלא בחקיקה, כדאמרין התם לא היה כתבו שקוע אלא בולט כדינרי זהב, ואעפ"י כן כתיב ביה מכתב פתוחי חותם אלמא כתיבה היא, והלוחות נמי היה בחקיקה כדכתיב חרות על הלוחות ואעפ"י כן קורא אותם כתיבה. ומה דאמרין וכתב ולא חקק היינו בחק תוכות, אבל בחק ירכות שפיר דמי וכו' עיי"ש באורך.

והנה גם בדברי הרמ"ע מפאנו הנ"ל הבינו רוב רובם של האחרונים שכוונתו לומר שדפוס שבדיו הוא כתב גמור, וכך כתב להדיא הגט מקושר [סי' קכ"ה אות ט"ו]. ומה שאמר שבתפילין ומזוזות גם חק ירכות פסול, היינו בלא דיו כמפורש למבין בלשונו. וגם המשאת בנימין שם הביא לדברי הרמ"ע הנ"ל לעזר לו.

וכן הבין בדבריו ג"כ המג"א [סי' ל"ב סי"ק נ"ז], וז"ל: והרמ"ע כתב בתשובה סי' צ"ג דבסי' תפילין ומזוזות אפי' חק ירכות פסול, ומשמע מדבריו דהמדפיס בדיו כשר דזה מקרי כתיבה, אלא שלא רצה לאומרו למעשה ע"ש.

וכן כתב המג"א ג"כ בסי' רפ"ד [סעי' א'], וז"ל: כתב הלבוש תמהתי כל ימי שלא ראיתי נוהגין באחד מן המקומות לכתוב ההפטרות כדין ספר כמו שכותבין המגילה, כי היה נ"ל שאין יוצאין בצבור כלל בקריאת ההפטרות שקורין בחומשין הנדפסים כיון שאין נכתבין ככל הלכות ס"ת או מגילה, עכ"ל. וכתב המג"א על זה: דמשום עת לעשות לה' הפרו תורתך, כלומר שאין יכולת ביד הצבור לקנות להם נביאים שלימים. וא"כ השתא שנתגלה מלאכת הדפוס והספרים תודות לאל בזול, אסור לכתוב הפטרות [לבד], דהא קי"ל דפוס כתיבא מעליתא היא כמ"ש הרמ"ע בסי' צ"ג וכו' עיי"ש. ומבואר הדבר היטב כן במחצית השקל שם. ובמחצית השקל סי' ת"צ סי"ק ט'. ובסי' תקנ"ט סי"ק א', שיש לברך על מגילות שנדפסו בדפוס.

ממנה בלתי מושחר [כל צרכו], כמו שיארע פעמים רבות לאומנים הבלתי בקיאים. ויותר מזה לא אומר לכם מה שאנו סוברים בדפוסים האלה, אע"פ שלא יהיו דברינו בשיור הזה אלא במקצת, ולהלכה בלבד. ולפי"ז צ"ע במה נחלקו ר' משה פרובינצאלו והרמ"ע במעשה הדפוס, אם הוא חק תוכות או ירכות. ונראה דאז שהיה שתי מציאות של דפוס, או שהרמ"ע מחשיב את מה שנדחקים האותיות שבדף בתוך הדפוס ששם חפורים האותיות כחק ירכות ולא כחק תוכות, דהיות שהנייר הוא דבר רך, א"כ שפיר יש פעולה גם באות בעצמה ולא רק בסביבותיה ואינו כמטבעות מתכת, שמבואר בגמ' שבאופן הזה הוא חק תוכות ואין פעולה בירכי האות.

ואחר שביארנו את המציאות נבוא לבאר את שיטות המדברים בזה. והוכרחתי לפרש בארוכה כיון שראיתי בכמה מן המחברים שהפכו את דברי המתירים לאוסרים, ולכן אמרתי להעתיק בכל פעם כל הלשון הנצרך, ומה פירשו בו גדולי האחרונים, כדי שיראה הרוואה אם בר הכי הוא וישפוט.

וזה החילוק, הנה מפורסמים בבי מדרשא דברי הטי"ז ביו"ד [סי' רע"א סי"ק ח'], וז"ל: וחקיקה הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא, לפי ששמעתי אומרים שאין בספרים הנדפסים קדושה כמו הנכתבים בכתב. ולי נראה שאין חילוק בזה, דאפילו אם נאמר דהוה חקיקה, מ"מ הוה כמו כתב, דהא גם גבי גט אשה כשר בחקיקות ירכות כמו שכתוב באעה"ז [סי' קכ"ה], אע"ג דכתיב אצלה וכתב ולא וחקק וכו', אלא ברור הוא דמעשה הדפוס מקרי כתיבה ממש ולא חקיקה. ושוב ראיתי בתשובת שאלות למה"ר בנימין ז"ל שכתב גם כן שמעשה הדפוס הוא קודש ככתב, מטעם דגם חקיקה היא קודש והביא ראיה ג"כ מאפוד. אבל לפענ"ד לא צריך לזה, כי הוה כתיבה ממש ואין כאן חקיקה, דמה לי שדוחק את העט על הנייר או הנייר על האותיות של עופרת, אידי ואידי כתיבה היא, ע"כ. וכן הסכים עמו בשו"ת כנסת יחזקאל [סי' ל"ז], ובערך השולחן או"ח [סי' תרצ"א אות א'] עיי"ש.

וראה באורך גם בשו"ת משאת בנימין [סי' צ"ט] המובא בט"ז הנ"ל, וז"ל: שאלת על קדושת ספרים

שלא כך כותבים בפה או ברגל, וכן הרגיל לכתוב בימינו אינו כותב בשמאלו. משא"כ מעשה הדפוס שהוא עתה עיקר הכתיבה מרוב ספרים הנדפסים, ודאי שאין בו שום חסרון של אין דרך כתיבה.

[וגם נדון דידן התפתח היום מאוד, שכותבים בו בהרבה מקומות שא"א לעשותם בדפוס רגיל כיוודע. וכמו שמצינו בענין איטר באו"ח [סי' ל"ב סעי' ה'] שהגם שבשמאל פסול משום שאינו דרך כתיבה, באיטר כשר כיון שאצלו הוא כן דרך כתיבה, וא"כ ה"ה בכל מקום שדרך לכתוב בו וכותבים בו ספרים לאלפים ורבבות, אין בו חסרון של דרך כתיבה].

וגם ר' משה פרוינצאלו בתשובתו הנ"ל האריך בזה מאוד, וגם הוא דעתו שדפוס הנעשה באופן שאין בו חק תוכות יש בו קדושה. וביותר בתחילת תשובתו כתב שמעשה בא לפניו בהיות הגאון כמהר"ר יוסף אוטולינגו בארץ איטליה הדפיס ט"ז מגילות על הקלפים אשר נמצאו אצלו מוכנים עיי"ש. ושם דן והאריך האם יש לפוסלם. וסיים שהיות שהדפוס [לפי הבנתו] הוא חק תוכות יש לפוסלם, והוסיף שכיון שכן – שלא יעשו בדפוס אפי' באופן הכשר, כדי שלא יבואו בני אדם לידי תקלה ולהכשיר גם הנדפסות בדרך הדפוס המצוי אצלנו פן יאמרו כשם שסריקי בייתוס מותרין כך שאר סריקין מותרין, וכיון שזאת התקלה מצויה ראוי להתרחק מן הכעור ומן המביא לכעור, אבל להדפיס בנייר נ"ל דמותר שהכל יודעין שאין הנייר כשר למגילה ולא אתו למטעי. וראה בברכי יוסף ריש סי' תרצ"א שהביא דבריו.

הרי לך שלא אסר בדפוס באופן הכשר משום שאינו כתיבה [כמו שרצו לדחוק בדבריו איזה אחרונים], אלא רק משום גזירה שמא יצא מזה תקלה, ולהדיא התיר בהדפסה על נייר שאין בזה תקלה. וא"כ בנדון דידן שאין הספר תורה ומגילות היוצאים בכתיבה עיי' מסך הנ"ל דומים בכלל לנדפס, אלא כתבם הוא ממש כמו כתב ס"ת ומגילה רגיל בלא שום הבדל [באותיות עבות], א"כ אין שום חשש שיבואו להתיר בדפוס באופן אסור, ופשוט.

ועוד עיין בדברי המג"א [סי' ל"ב ס"ק נ"ז] שכתב וז"ל: ולי נראה דבתפילין ומזוזות פסול [בדפוס],

וא"כ אף שבשו"ת זרע אמת [חלק ב' סימן קי"ז] כתב לא כן, וביאר מ"ש הרמ"ע שבס"ת תפילין ומזוזות גם חק ירכות פסול, הוא משום שאין דרך כתיבה בכך. וכן ראיתי שהאריך בזה בפסקי עוזיאל סי' ל"א שהעתיק לדברי הרמ"ע הנ"ל שכתב: שבס"ת תפילין ומזוזות חק ירכות נמי פסול, שכל שהוא מעשה בגוף האות בעיני ביה כתיבה ולא חקיקה, אבל הכא בדפוסין שלנו עיקר הכתיבה הוא בדיו ואין האומנין כובשין את הקלף במכבש שלהם אלא כדי שתצויר האות בדיו היטב ולא ישאר חלק ממנה בלתי משותף וכו'. ופירש שם דבריו: שכל מקום שצריך מעשה בגוף האות עצמה, מעשה זה אינו יכול להיות אלא בכתיבה, שהוא מעשה בגוף האות, ולא חקיקה שהמעשה הוא בגוף הטבלא או הנייר שחוקקים בו. הלכך הואיל והדפוסים שלנו עיקר הכתיבה הוא בדיו שעל אותיות הדפוס, וכבישת המכבש אינו אלא כדי שתצויר האות בדיו היטב וכו' נמצא שאין כאן מעשה בגוף האות, ע"כ. ולא מובן כלל למה לא נקרא השחרת האות בדיו מעשה בגוף האות. ועוד שהוא מהפך כוונת הרמ"ע, דהרמ"ע בא לבאר שם למה בדפוסים שלנו כן כשר ומפרש היות שנעשה בדיו, ואין העיקר החקיקה עיי' הכבישה, והוא מפרש שהרמ"ע בא להסביר למה פסול. ועוד שודאי שלא נדחה את הבנת גדולי עולם בדברי הרמ"ע, הלא המה המהר"מ בן חביב והמג"א והפר"ח [יובא לקמן], ועוד ופשטות לשונו של הרמ"ע.

ואל תשיבני ממ"ש הרמ"ע בעצמו בסי' ל"ח [הובא בקצרה במג"א סי' ל"ב ס"ק ה'], וז"ל: ושמעתי שיש במצרים אדם אחד שהוא גדם וכותב בפיו תפילין ומזוזות וס"ת ואין מוחה. ואני אומר בברור שהן פסולין וכו', דכתיבה בימין לדברים שבקדושה היא מן הדברים הפוסלים מן התורה וכו', ובפירוש אמרו בפרק הבונה [שבת דף ק"ג ע"א] אין דרך כתיבה בשמאל אפילו למי ששולט בשתי ידיו, כל שכן שאין דרך כתיבה בפה דתנן הכותב בפיו בשבת פטור, ע"כ. ומשמע לכאורה שצריך דוקא כתיבה בימין. אמנם המעיין יראה שביאר הרמ"ע דבריו היטב, וטעם הפסול משום שאין דרך כתיבה, בכך רצונו לומר

ועי' בבית שמואל אהע"ז סי' קכ"ה ס"ק ג' שכתב: דפוס הוי כתב ממש. וכן עי' ברב פעלים ח"ב חלק או"ח סי' כ"ד בד"ה ואין, וז"ל: כי באמת כל גדולי האחרונים שלמים וכן רבים ס"ל דהדפוס הוא ככתיבה ממש, ויש לכל ספרי הקודש הנדפסים דין כתיבה ממש כדון הנכתבים בקולמוס וכו', והאריך בזה עיי"ש. [ועי' אות בפחד יצחק ח"ב ערך דפוס באורך].

וכן הפרי חדש באבן העזר [סי' קכ"ה ס"ק ז'] כתב ויש לדקדק בענין הדפוס אי מקרי כתיבה או לא, ומסתברא ודאי דהוי כתיבה, וכי גרע מחקיקה ורשימה דהוו כתיבה, והאריך בזה והביא לדברי הרמ"ע בסי' צ"ג [והבין כהבנה הנ"ל שהוי כתיבה]. וכן הביא לדברי המשאת בנימין הנ"ל, וכתב עליו דיפה כתב, ולא מטעמיה דהוי חקיקה, אלא מטעמא דכתיבנא דהוי רשימה בדיו על גבי נייר, דלכולי עלמא הוי כתיבה. ומה שכתב עוד דאיכא למידק לכאורה דשאני מלאכת הדפוס שמדפיס כל הדף בבת אחת ובכח אחד שלא כדרך הכתיבה שכותבין כל אות ואות בפני עצמו, לא קשיא מידי, והך מלתא מיפשט מפשיטת הראב"ד [פ"ט מהל' כלי המקדש הל' ב'] גבי ציץ, דסבירא ליה שהיה עשוי על ידי הכאה בדפוס, הרי שקדש לה' דכתיב גבי ציץ הוה נחקק בבת אחת. הכלל העולה, דגט כשר על ידי דפוס ואף לכתחלה, ע"כ.

אלא שראיתי שהמטה יהודה [עייאש] בסי' תרצ"א ס"ק ו' ד"ה ודע, הקשה שהפרי"ח לכאורה סותר עצמו בהלכות מגילה סי' תרצ"א [על סעי' ב'], שכתב שמגילה שדפוסה רובה פסולה. וכן הקשה ג"כ השדי חמד [ח"ב מערכת הד' אות מ"ח] ועוד הרבה אחרונים, והשאירו בקושיא.

והנה המעיין בדבריו באו"ח יראה שפסלה משום חק תוכות, דכן הוא סמיכות דבריו שם. ולא משום שהדפוס לא מקרי כתיבה. וכבר ראינו שדנו בזה גדולי האחרונים האם הדפוס הוא חק תוכות או לא. ואדרבה גם מדבריו באו"ח מבואר שאם יעשה הדפוס בלא חק תוכות יהיה כשר, וכ"ש באופן דידן שאין בו כלל חקיקה שיכשיר הפרי חדש.

משום דא"א לצמצם ופעמים שנדפס האות השני קודם לראשון וה"ל שלא כסדרן, ע"כ. מפורש שאין שום חסרון בדיו הכתיבה ע"י הדפוס, ורק חסרון שלא כסדרן.

וכ"כ ג"כ במור וקציעה דף ל"א ע"ב [בנדמ"ח עמ' ס"ו], וז"ל: ופשוט גם כן שמעשה הדפוס כתיבה מעלייתא היא וכשרה על ידי אומן ישראל וכן כתבו האחרונים. וגם בספר מגדל עוז שלו בקונטרס אבן בוחן פנה ב' אות ל', כתב וז"ל: דפוס כתיבה מעלייתא היא לכל מילי, כן היא הסכמת כל האחרונים. וע"ע ביפה ללב ח"א סי' ל"ב סוף ס"ק ו', מה שכתב עליו.

ובמהר"ץ חיות יומא [דף ל"ח ע"א], יצא לחדש שמעשה בן קמצר ג"כ היה כעין דפוס, דאלי"כ לא היה כשר כתיבת השם, היות שהיה מרחק אצבע בין אות לאות, עיי"ש בלשונו באורך. [והגם שעצם חדושו שזה היה מעשה בן קמצר אין נראה כן, וכמ"ש ביונת אלם ח"ב פרק ל"א איך היה המעשה, מ"מ גברא קא חזינא דס"ל דמעשה הדפוס הוא כתב גמור].

וראה בשו"ת חוות יאיר [סי' קפ"ד], וז"ל: רק מה שאני קוהה בצד היתר [לשמש בחדר עם ספרים] לא להלכה ולא למעשה רק גמרא גמור זמורתא תהא, הוא מצד שהם בדפוס, ולא מצד העדר קדושת הכתב מפני שהוא בדפוס שכבר אסרוהו הפוסקים כמ"ש הט"ז הנ"ל וכו', רק מצד שהמדפיס הוא גוי ולא עדיפא מכותבם גוי דק"ל יגזו, וה"ה שאר ספרים לענין קדושתן כדמוכח בגיטין [דף מ"ה ע"ב]. ותמה [אני] על הקדמונים ובט"ז שלא הרגיש בזה, ואפשר דמייירי בשהמדפיסם ישראל, וסתמא כך הוא על הרוב וכו' עיי"ש, ע"כ. הרי שגם הוא כתב שאם המדפיס הוא ישראל יש בהם קדושה וחשוב כתב. אלא שסיים וכתב: שאם יודפסו מזוזות ותפילין או ס"ת לא יעלה על דעת אדם שיהיו כשרים, ע"כ. וראה בפתחי תשובה ביו"ד [סי' רע"א אות כ'], שכתב שהחוות יאיר בסי' קפ"ד פוסל, ומשמע אפי' בכתבו ישראל. ולפי"ז צ"ב תחילת התשובה עם סיומה.

ר"פ] כתב, שדפוס אינו כתב כן הביא בשמו בשו"ת מהרש"ם [ח"ג סי' שני"ז].

אולם המעיין בדברי הרוקח בפנים יראה שלא לזה כיון כלל. ואקדים הסוגיא הנ"ל בגיטין [דף כ' ע"א], דאמרינן התם שיש שני אופנים של דפוס, אחד חק תוכות ואחד חק ירכות, וחק תוכות לא הוי כתב בגט ובסת"ם, ואילו חק ירכות [שהיה בציץ] הוא כתב לכל דבר, חוץ מסת"ם שצריך דיו. וא"כ ע"כ מה שכתב הרוקח שדפוס לא הוי כתב על כרחך בחק תוכות מיירי, דהא הוא הביא את הגמ' בגיטין הנ"ל, ועל זה כתב שם שביום טוב ובשבת אסור דלא גרע מרושם. ובודאי שהרוקח לא דבר על דפוס שלנו היום שזה עדיין לא היה ולא נברא בזמנו.

וא"כ מה מאוד תמוה מ"ש המהרש"ם הנ"ל שאמר שמצא מציאה גדולה ברוקח שדפוס פסול, והלא מה שכתוב שם כתוב בגמ' בגיטין, ועל הדפוס שלנו לא דיבר. ועל זה נאמר כבוד אלקים הסתר דבר. ועיין ברב פעלים בפתיחת הספר ח"א בד"ה וכדי להראות. ועיין עוד בחזון איש קונטרס י"ח שעות אות י"ד.

וראה להרב בני יונה שפסל ג"כ הדפוס, ביו"ד סי' רע"א בסופו, וז"ל: עתה שהמציאו מלאכת הדפוס ואפשר להדפיס ספר תורה על הקלף ותהיה בשיווי האותיות ומיופה יותר ממעשה הכתב, אכן י"ל שאין להדפיס סתו"מ כי הם פסולים שאין הדפוס כתב, והתורה אמרה ועתה כתבו לכם, וכן בתפילין ומזוזות דכתיב וכתבתם, לכן אין להתירם אפי' בדיעבד, אפי' אות אחת בדפוס, ואפי' אם רוצה לכבוש הדפוס על הקלף כנ"ל.

ובדעת קדושים על הבני יונה שם [ס"ק ט'], כתב לבאר טעמו: דהנה הירושלמי הנ"ל מיעט מכתב ולא נטף, ואיכא התם פלוגתא בחיבור הנקודות אם מועיל, ואולי דפוס גם כן ממועט מגדר כתב ע"י זה, שכמו שהזורק הדיו אינו דרך כתיבה, כן אם זורק כלי עם דיו ואינו מוליך בהדיו [אינו דרך כתיבה]. עוד מצאתי כתוב, אולי ממ"ש הירושלמי כתב ולא מטיף, אף בחיבור הטיפין יש חשש שע"י בדפוס שאינו ככתב אלא כמטיף ונוגע בקלף במה שמטיף, כי מ"מ אינו סגנון כתיבה.

עוד נראה לי לומר אף שהדברים מיושבים בלאו הכי, דאם יש לנו ספק מה סובר הפר"ח, נלע"ד שיש לסמוך על דבריו באבן העזר, ושני טעמים בדבר. חדא, משום דשם האריך וביאר היטב את דעתו ובא"ח רמזה בקיצור, וכנראה שלא עיין בזה אז כל הצורך. ועוד, לענ"ד נראה שאת חידושו על אבן העזר כתב הפר"ח לאחרונה, כי כן מסתבר לי שהיה דרך למודו וכתביבת חידושו כמו שראוי להיות, והיינו שו"ע או"ח בראשונה ואח"כ שאר החלקים. ומי שיוכיח לי שטעיתי [בהשערתי האחרונה] הרי דברי בזה בטלים מעיקרא.

ועי' בזרע אמת [ח"ב סי' קי"ז] שרצה לישב סתירה זו באופן אחר, ע"פ הבנתו בדברי הרמ"ע שיש חילוק בין תפילין ומזוזות לגט. וכבר הוכחנו בראיות ברורות שלא יצא דבר תמוה זה מפי הרמ"ע, וכמו שהבינו כמעט כל האחרונים, וגם הפר"ח בעצמו באבן העזר [וא"כ איך נפרש בדעתו מה שהוא לא מסכים, ומלבד שאינו מובן בסברא]. וא"כ ודאי שא"א ליישב כן בפר"ח.

וראה גם בערוך השולחן [יו"ד סי' רע"א סעי' ל"ט] שכתב על מעשה הדפוס דהוי כתיבה ממש, רק מה שעושים עתה במכונה ההולכת מעצמה בלי שהאדם יניע אותה, בזה ודאי אין זה כתיבה דפשיטא דהאדם צריך שיכתוב ולא כשנכתב מעצמו, עיי"ש. וכתב כן גם באהע"ז סי' קכ"ה אות ל"ז.

הנה לך שגדולי ראשוני האחרונים, שעליהם בית ישראל נשען, הלא המה: הרמ"ע מפאנו ר' משה מפרובינצאלו המהר"מ בן חביב המג"א הט"ז הבית שמואל הכנסת יחזקאל הערך השולחן הפר"ח באהע"ז הפמ"ג המחצית השקל היעב"ץ המהר"ץ חיות הערוך השולחן ועוד ועוד. כתבו להדיא שהדפוס חשוב כתיבה. א"כ כ"ש וק"ו בנדון דידן שאין מהחסרונות הנ"ל שפיר מקרי כתיבה וכשר לכתחילה.

אמנם יש גם מי שחולק, דהנה הב"ח בהלכות מגילה סי' תרצ"א אות ד' ד"ה ואם אין [בנדמ"ח עמ' תרס"ז], כתב וז"ל: וכל שכן ספרי הדפוס שלנו שאינו נכתבין, וקרא קאמר ונכתב בספר, דבר פשוט הוא שאין יוצאין בה וכו' עיי"ש. וכן ברוקח [סי'

[ח"ג חיו"ד סי' כ"א אות ד'], וביחוד דעת [ח"ו סי' נ"ז].

וראה במאסף לכל המחנות הל' סת"ם [סי' ל"ב אות מ"ג], שהאריך בזה, והביא משם אביו בספר אות חיים [אות ז'], שכתב וז"ל: ובגוף הדבר לענין מעשה הדפוס כיון דבעינן כח אדם וכתובת ידו ממש, וזה נעשה במעשה הדפוס במכונה הנהוגה בימינו, הנה ע"י רוב הגלגלים הנמצאים במכונת הדפוס אז הוי יותר מכת כוחו, וגם אם יהפוך ישראל באופן הגדול המניע, על כן אין להתירו דלא מיקרי כתיבת ידי אדם כלל.

ונהדר לדידן, דבענין הדפוס לא יצאנו מידי המחלוקת, ולא שאני מסכים שיש מקום לאסור הדפוס שהיה בימיהם, כי לענ"ד מה שהמר"ם פרובינצאלו אסר הדפוס משום דהוי חקיקה, וכנראה שחשב שהוא חק תוכות, וכמו שביאר שם בהערות המוציא לדפוס בהמדורא האחרונה, ועל זה כתב הרמ"ע מפאנו שמי שכותב כך לא יודע את מעשה הדפוס.

וכן לענ"ד דהרמ"ע מתיר בכל, בין בגיטין ובין בסת"ם וכבר רמזתי מזה בפנים, ואי"ה עוד נאריך בזה, אבל זה ברור אצלי שאין לחלק ביניהם, והמודה על האמת לא יחלוק בזה. ומה שכתבו שאר אחרונים לחלק, אין אחריותם עלינו, וכך היא דרכה של תורה, וכבר היה כן לעולמים שגדולי עולם אסרו או התירו איזה דבר, ובא רעהו וחקרו – והלכה כמותו, ואלו שומעים שאמר כהלכה. ואע"פ כן חוזר אני ואומר, שכתב המסד שאנו עסוקים בו אין לו שום שייכות עם דפוס שאסרו חלק מהאחרונים. ומה שהבאתי חבל אחרונים בנוגע לדפוס, אינו אלא משום דמלאכת שמים היא, ואין זה מגדר הכבוד ודרך ארץ שלא להזכירם ודי למבין. וכן נהג מרן הב"י בספרו הגדול – ומאותו הטעם – כידוע לכל מי שרגיל בספרו.

והנה אחד מהרבנים מהדור הקודם הביא ראייה מן הפסוק לפסול הדפוס, דכתיב [שופטים ה' י"ד] ומזבולון מושכים בשבט סופר. ואני תמה אם כך היא הדרך לפסוק הלכה, ולולול בכל אלה שהכשירו עם דמיון מה מפסוק כאחד מהתנאים. וכבוד

ויש הרבה להתווכח עמו במה שהסתפק לדמות נדון הירושלמי לדפוס, וכן ראינו שכל האחרונים שאסרו הדפוס לא אסרו מטעם זה. עכ"פ איך שיהיה, כבר ביארנו לעיל באות ג' שאין מירושלמי זה ראייה לפסול בנדון דידן כלל. וגם ביארנו שם שגם לרמב"ם וכ"ש להראב"ד אין חסרון בכתב מה שחוקקין במעשה הציץ או בחותמת.

ובמהרשד"ם ביו"ד סי' קפ"ד רצה לנסות להליץ על מה שהיו מגיעים דפי הדפוס לידי בזיון, דאין הדפוס חשוב כתיבה אלא חקיקה. וכן פסל הדפוס בזרע אמת יורה דעה סי' קי"ז, וכתב בסוף תשובתו שם וז"ל: באופן שמדינא הדפוס אסור בס"ת ותפילין ומזוזות ומגילה, ותו לא מידי. וראה גם מ"ש היפה ללב באו"ח סי' ל"ב סוף ס"ק ו' כתב שהדפוס בס"ת תפילין כשר רק בדיעבד לבד. וראה עוד בדבריו בח"ג חיו"ד סי' רע"א ס"ק ב'. ובעיקרי הד"ט הל' ס"ת סי' ל"א אות ט"ו.

וראה גם בתשובה מאהבה [ח"א סי' ט'], שכתב וז"ל: כי הנה מעשה דפוס הוא קדש לה' כמו כתיבה תמה כמבואר קצת בארוכה בט"ז י"ד סי' רע"א סק"ח ועיין מג"א א"ח סי' ל"ב ס"ק נ"ז בשם הרמ"ע, אמנם כתבתי בס"ד במק"א [ח"ג סי' שצ"א] טעם נכון מדוע שאין עושין ס"ת בדפוס, עכ"ל. ועי' שם שכתב שני טעמים לאסור את הדפוס, האחד שנותנים את האותיות הפוך ולכך חסר בכתיבה, והשני משום שבמעשה הדפוס נזרקים הרבה יריעות. ושני טעמים אלו אינם שייכים בנדון דידן בעצם ענין כתיבה. ובשיח סופר חלק בינת אדם כלל א' אות א', ג"כ האריך לאסור.

ובעיקרי הד"ט חלק או"ח בסוף הספר [סי' ל"ו אות נ"ג], העלה ג"כ כדברי הב"ח שמגילה בדפוס פסולה. ויש לעיין מדבריו לעיל [בסי' ח' אות י"ב] שלא משמע הכי. וכן בקסת הסופר סי' כ"ח [לשכת הסופר סוף ס"ק ז'], כתב וז"ל: ומהאי טעמא נראה לפענ"ד ג"כ לפסול את הדפוס, משום שאין דרך כתיבה בכך, ע"כ. ועי' בשערי אפרים [שער ו' אות נ"ט], ובפתח הדביר [ח"ב דף ז' ע"א], ובקול יעקב [סי' תרצ"א אות ג'] וביו"ד [סי' רע"א אות כ"ד]. וביביע אומר

שס"ל שפסול, ודחו את דעת הט"ז בריש סי' רע"ד שהכשיר, אינם מעניין המכוון כאן.

וכן גם יודע הסופר בידיעה ברורה שכותב עתה כמה אזכרות, ומקיים מ"ש רבינו יונה באגרת התשובה [סי' ה'] שיזכור הסופר בשעה שהוא כותב כי אזכרות הוא כותב. והא לך, שכל האחרונים שהכשירו את הדפוס לא חששו לזה, וגם אלה שפסלוהו לא פסלוהו מטעם זה, ועל כרחך כדאמרן שכיון שיועד שנכתבים במעשהו עתה כל האזכרות, אין בזה שום חסרון.

וכן מה שהמציאו לאחרונה ממש חשש חדש, והוא שכיון שמקדש וכותב תיבות אחרות של הסי' יש אולי חיסרון בקידוש. הנה אין בזה ולא כלום, דכיון שכותב תוך כדי דיבור וגם אינו מסיח דעת מהשמות, אין חסרון במה שמקדש וכותב קודם תיבות אחרות כגון בראשית ברא ואח"כ שם אלקים, דהקידוש חל על השמות כדינו. וגם במעשה הדפוס שהכשירו האחרונים, לא המציאו לחשש זה, אף שבדפוס שבזמנם לא היתה נדפסת כל היריעה בבת אחת, וכמו שהעיד המג"א הנ"ל, דלכך חשש בתפילין ומזוזות בלבד לדין של שלא כסדרן.

אלא שעדיין לכאורה יש לדון כאן במה שמקדש כמה שמות בבת אחת. והנה מלבד שכל האחרונים הנ"ל שהכשירו בדפוס מוכח שס"ל שאין בזה שום חסרון לקדש כמה שמות בב"א, גם אלו שאסרו לא אסרו מטעם זה, וז"ל הבינת סופר [כלל א' אות א']: הנה כל האחרונים פסקו שהדפוס מקרי כתיבה מעליא, ואי משום דבעינן שיקדשו השמות, הרי יכולים לכיון ולקדש השמות אפילו כשהן הרבה בפעם אחת, ע"כ.

ומה שע"י קדושתו זו מקדש הכל, ולכאורה גם שמות שאינם קדושים כגון אלהים אחרים, אין בזה כלום, וכמ"ש הרמ"א [סי' רע"ו סעי' ב'], וז"ל: כתב שם אלהים אחרים לשם קדושה, אינו פסול, דהוי כמקדיש בעלי מומין למזבח, דאינן קדושים [ר"ל קדושת הגוף – תמורה דף ז' ע"א], ע"כ. כן כתב הב"י כאן [בנדמ"ח עמ' רכ"ז], משם התשב"ץ [ח"א סימן קע"ז], ועוד הביא שם ראייה ממה דאמרין בשבועות [דף ל"ה ע"ב]. וביאר את זו הראיה שם בחידושי הגהות, מדאמרין התם כל שמות

אלקים הסתר דבר – ולכן לא אזכיר שמו, ולא נאריך בסתירת דבריו.

עכ"פ בנדון דידן לא מבעיא לדברי המתירים בדפוס דכ"ש וכ"ש באופן שלנו שעושה מעשה בידים לצור האותיות וכנ"ל דכשר, אלא גם לאלה שאסרו יודו כולם להתיר כאן. דאין כאן חקיקה אלא כתיבה גמורה, שאין לדון כאן לא מחק תוכות ולא מחק ירכות, ואינו נעשה בגרמא כמעשה הדפוס אלא בידו ממש, ובסי' ובמגילות אין דין של כסדרן [גם באזכרות כדלקמן אות ו'], א"כ מכל אפי ברור שנדון דידן כשר לכו"ע.

ובסיום נדון זה ראיתי לנכון להדגיש, שבין המתירים ובין האוסרים בדפוס, מעשה הצילום פשיטא לכו"ע שאינו דרך כתיבה בכלל, וכל מה שיכתב בדרך זו הוא פסול גמור. וגם דרך הדפוס שנעשה היום, ג"כ פשוט וברור שהכל פסול. אלא שודאי לענין קדושת הספרים בודאי שיש בהם, כי אין אנחנו מסתכלים על דרך הכתיבה אלא על התוצאה, וכיון שכתוב בהם שמות ואזכרות, ואפי' רק דברי תורה, בכל יש קדושה וטעונים גניזה. וכבר האריכו בדבר זה כל הצורך האחרונים ז"ל הלא המה בספרתם, וראה באורך בשדי חמד ח"ב מערכת הדי' כללים כלל ל"ח.

ה'. ובנדון האם אפשר לקדש כמה שמות בב"א, שהרי במעשה הנ"ל שכותב את כל העמוד בב"א הרי יש בו כמה שמות. וקודם שנרחיב בנדון זה, ראיתי לאלה המערערים שרצו לומר, דכיון שפסק המחבר בס"י רע"ו סעי' ב' וז"ל: אע"פ שאומר בתחלת הספר שכותבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם מהשמות שאינם נמחקים צריך לומר שכותב לשם קדושת השם. ואם לא עשה כן, פסול, ע"כ. א"כ גם בנדון דידן פסול. ואמרתי בליבי שהאומרים כן נשתכח להגע מהם הנדון שבכאן, דהכא מיירי שהסופר מקדש את השמות, וכהרף עין עושה את מעשה הכתיבה, ונכתבו כל השמות בפחות מתוך כדי דבור לקדושם ופשוט. וא"כ כל מה ששברו קולמוסיהן בענין זה להאריך ולאסוף האחרונים

ויליף לה מקרא דוהיו [דברים ו' ו'] בהוייתן יהיו, אולם בס"ת אין דין של כסדרן דיכול לתקן או להוסיף תיבה אפי' כשהמשיך לכתוב הלאה. מ"מ יצא בשו"ת גנת ורדים [חלק או"ח כלל ב' סי' י"ב] לחדש, שבאזכרת השם כן צריך לכתוב דוקא כסדרו גם בס"ת. [וכן מוכח מזוהר ח"ג דף י"א ע"ב].

וכבר הרחיב בענין זה כל הצורך הראשלי"צ בשו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סי' י"ד וקחנו משם. וראה שם באות ז' שהביא שרוב הפוסקים ס"ל דלא כהגנת ורדים, [ומכללם הרדב"ז והרמ"ע מפאנו, והמג"א שחשש לכסדרן בדפוס רק בתפילין ומזוזות ולא בס"ת אף שיש בו כמה שמות, ועוד הרבה עיי"ש]. אלא שסיים שם [באות י"ד] וז"ל: מסקנא דדינא שלכתחלה יש לחוש לדברי הגנת ורדים וסייעתו שמצריכים לכתוב את האזכרות כסדרן, ע"כ. ועכ"פ בנעשה בבת אחת ודאי שאין חסרון של לא כסדרן, וכמפורש בגמ' במעשה דבן קמצר המובא לעיל. וכן בנדון דידן שמעביר הסופר את המקל על היריעה מימין לשמאל, הרי שכותב את השם כסדרו מרישא לסופא, ותו לא מדי.

ז'. ובנדון שעוררנו שבהמצאה הנ"ל א"א לכאורה להזהר בכמה הלכות שבסימן ל"ב. הנה נדון זה מתפרט לשני פרטים, האחד האם צריך להוציא התיבות מהפה בשעת הכתיבה. והב' האם צריך לכתוב דוקא מן הכתב.

וזה יצא ראשונה, הנה בגמ' במנחות [דף ל' ע"א] אמרינן: עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. ופירש"י בד"ה הקב"ה אומר – ומשה אומר אחריו כדי שלא יטעה בכתב, וכותב. מכאן ואילך משה כותב בדמע – ולא היה אומר אחריו מרוב צער, ע"כ. ובתוס' שם ד"ה ומשה, כתבו: יש ספרים דגרסי ומשה אומר וכותב, וחומרא היא לכותבי ס"ת ומזוזה ותפילין, אע"ג דמיייתי ראייה מברוך [ושם לא נזכר אומר], שמא גם הוא היה עושה כן. ובקונטרס נמי גריס אומר וכותב ופירש הטעם וכו', ע"כ. והיינו

האמורים בלוט חול, ובודאי אפילו נתכוין לקדשם הוי חול, דאי לא נתכוין לקדשם אפילו שמות הקדש לא קדשי כדמוכח ההיא דגיטין [דף כ' ע"א] דנתכוין לכתוב יהודה וכו', ע"כ.

אלא שראיתי בקסת הסופר [סי' י' אות ו'] שכתב וז"ל: כשם שהוא מחוייב לקדש את השם הנכבד והנורא, כך אסור לו לקדש שם שהוא חול כמו לא יהיה לך אלהים אחרים. ואפי' שם שאינו מורה על העכו"ם רק על דבר אחר כמו עד האלהים יבא דבר שניהם שפירושו לפני הדיינים וכו'. ועוד לו שם בלשכת הסופר חלק החקירות חקירה י"ב שהאריך בזה, והביא מהשלטי גבורים סוף פרק שבועת העדות שחולק בזה על הרמ"א הנ"ל. והביאו ראייה ממסכת סופרים [פרק ה' ה' ה'] וז"ל: טעה וכתב יְסִיבֵנִי אֶל אֵל עוֹל וְעַל יְדֵי רָשָׁעִים יִרְטָנִי [איוב ט"ז י"א] מקיים את הראשון ומעכב את האחרון, ע"כ. פירוש שטעה וחשב שגם אל השני [שבסגול] הוא בצירי וכתבו לשם קדושה, צריך לעכבו. ופירוש תיבת מעכבו ע"י בכסא רחמים על מסכת סופרים פרק ה' בתחילתו שפירש שהוא ענין קדירה, והביא גירסא דגרסינן מחטב, עיי"ש באורך. ושם בהלכה ה' בד"ה אמנם כתב להקשות על התשב"ץ הנ"ל דחזינו. שאפי' קדוש בטעות הוי קדוש וצריך קדירה. ותיירץ שם שהתשב"ץ מייירי שיודע שהוא חול ובשאת נפש רצה לקדשו, אז לא מהני קדושה, אך אם טעה וסבר שהוא קודש ונתכוין לקדשו אז צריך לקודרו.

עכ"פ איך שיהיה, בין אם נפסוק כתשב"ץ והב"י והרמ"א ועוד, או שנפסוק כאלה החולקים, מ"מ בנדון דידן הרי כוונתו לקדש רק את השמות שצריכים קדוש, ואת אלה שצריכים רק מספק מקדש מספק, ואין כוונתו כלל לקדש לשמות שאינם קדושים או שמות של ע"ז ח"ו, ופשוט. וגם בזה יש להוכיח מענין הדפוס, שלא חשו לזה האחרונים, והרי זה כמבואר בדבריהם.

ו'. ובנדון האם בעינן כסדרן בכתיבת האזכרות. הנה אמרינן שכל דין דכסדרן הוא דוקא בתפילין ומזוזות, וכמ"ש המחבר בשו"ע סי' ל"ב סעי' כ"ג,

אולם גם לדעתם הטעם שצריך להוציא מהפה הוא שמא יטעה, וכמו שכתבו כל הראשונים הנ"ל. אלא שהפמ"ג ס"ל בדעת המג"א שמגרס גריסין מועיל שלא צריך להוציא מהפה אבל צריך שיכתוב מן הכתב כדי שלא יטעה, ואלו היד אפרים לא מצריך גם לזה כשהוא בקיא.

וא"כ לפי טעם זה שכל מה שצריך להוציא מן הפה הוא רק שמא יטעה, וזהו ההבדל בין ס"ת לתפילין, א"כ באופן דידן שלא שייך שמא יטעה כלל וכלל ודאי שאין צורך להוציא מתוך הפה, גם בס"ת כמו בתפילין, דזיל בתר טעמא – והדברים ברורים.

אולם לטעם הב"ח לכאורה אין חילוק ותמיד צריך להוציא בפה. וכן הביאו בשיירי כנסת הגדולה בס"י ל"ב [חידושי ב"י אות כ']. אמנם בדברי הגר"א שם בסעי' (כ"ט) [ל"א – כצ"ל הגהות בן אריה], לכאורה אין הכרע, שכתב וז"ל: כן דייק הר"י אסכנדרני מלשון הסמ"ג [מובא בב"י שם – שכל שכותב מתוך כתב אין צריך להוציא מפיו אפילו אין שגורות בפיו], וליתא, דלעולם צריך לקרות בפיו ע"י בס"י תרצ"א סעי' ב' בהגהה [והוא מ"ש לעיל גבי מגילה], ע"כ. הנה מ"ש הגר"א לעולם צריך לקרות בפיו, ברור הא שקאי על דברי הר"י אסכנדרני שהוא ס"ל שכל שכותב מתוך הכתב אין צריך להוציא מפיו אפילו שאין שגורות בפיו, ועל זה אמר הגר"א שלעולם צריך להוציא מפיו, בין שכותב מתוך הכתב ובין לא, והיינו טעמא כמו שנקטו כל הראשונים משום שמא יטעה, דאם היה לו טעם חדש היה להגר"א להביאו או לכתוב ע"י ב"ח – כדרכו.

ובשיטת הב"ח ראה בשער הציון כאן [ס"ק קל"ט] שציין גם לעולת תמיד [ס"ק ל"ו]. וכן הסכים עם הב"ח בספר נהר שלום אות י'. ובחזו"ת יאיר במקור חיים [סעי' ל"א]. וע"י בקול יעקב [אות קנ"ט] שגם הביא לדברי הב"ח וכתב שהם נגד דברי השו"ע הלבוש והפוסקים – וסיים שלכתחילה יש להחמיר כדברי הב"ח. אמנם כבר הזכרנו שכל הראשונים לא ס"ל כן, וכן האחרונים ומכללם הלבוש המעדני יו"ט [סוף הל' ס"ת] המג"א הפמ"ג האליהו רבה [אות מ"ח] והרבינו זלמן [אות מ"ג] ועוד, כולו ס"ל

שהסכימו רש"י ותוס' לטעם אחד שצריך להוציא מפיו כדי שלא יטעה.

וע"י סמ"ג [עשין כ"ב דף ק"ד ע"ב] שכתב: חוזר הכותב וקורא בפיו כדי שלא יטעה וכו', ע"כ. וכ"כ המרדכי פרק הקומץ בהלכות קטנות [ס"י תתקנ"ז דף ו' ע"א] שהסופר צריך להוציא בפיו ולקרות הוא עצמו פן יטעה רק דבר פורענות לא וכו'. הרי שגם הם הזכירו הטעם שמא יטעה, ושאר הראשונים שהזכירו דין זה ולא הזכירו הטעם, נראה שתמן כפירושן משום שמא יטעה, דלא נמצא בראשונים טעם אחר.

אמנם הב"ח בס"י ל"ב אות ט"ז [בנדמ"ח עמ' קמ"ה] בד"ה מ"ש כתב טעם אחר, וז"ל: דכך היא מצות כתיבת סתו"ם שיהא קורא כל תיבה ותיבה ואח"כ כותב, כדי שתהא קדושת הבל קריאת כל תיבה ותיבה היוצא מפי הקורא נמשכת על האותיות כשכותב אותן בקלף והכי מסתברא, ע"כ.

והנה בשו"ע ס"י ל"ב סעי' ל"א כתב המחבר וז"ל: אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה מה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. ועיי"ש במ"ב [ס"ק קל"ו], שכל מה שצריך לזה הוא כדי שלא יטעה ואינו מרגיש, ולכך גם כשאחר מקריא לו יוציא מהפה כדי שלא יטעה.

וכתב המג"א כאן [ס"ק מ"ב] וז"ל: משמע דשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה. וצ"ע דביו"ד סימן רע"ד סעי' ב' משמע דאף על פי כן צריך לקרות. דז"ל המחבר שם: צריך שיהיה לפניו ספר אחד שיעתיק ממנו, שאסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב, וצריך שיקרא כל תיבה בפיו קודם שיכתבנה, ע"כ. ותירץ המג"א: ואפשר דדעתו להקל בתפילין מאחר דמגרס גריסין [מגילה דף י"ח ע"ב – וכדלקמן], וע"י בס"י תרצ"א סעי' ב' בהגהה, עכ"ל. ושם כתב הרמ"א: גם צריך לכתבה מן הכתב ולהוציא כל תיבה מפיו קודם שיכתבנה כמו בס"ת.

וע"י בפמ"ג [א"א ס"ק מ"ב] שביאר דבריו שבמגרס גריסין אין צריך שיאמר, אולם צריך שיעתיק מפי הכתב. וביד אפרים שם חלק, וס"ל דאם מגרס גריסין לא צריך מתוך הכתב ולא צריך שיאמר.

לטעמא דשמא יטעה. [נחשש זה לא שייך בכלל בנדון דידן וכנ"ל].

ויש להעיר על פסק הבי"ח מסוגיא דמנחות הנ"ל [דף ל' ע"א], דאמרינן התם: שמונה פסוקים אחרונים שבתורה לא היה משה מוציא מפיו, וכן ברוך ג"כ לא הוציא מפיו הקינות שהקריא לו ירמיה. ולפי"ז ע"כ שהטעם הוא רק משום חשש טעות, ולכך במקום צער או קינות לא אמרו [וכעין שעת הדחק שאני]. אבל אם נאמר כב"ח שרק ע"י האמירה של הסופר נמשך קדושה, איך לא אמרו משה וברוך מחמת צער בעלמא. ואין לומר דסגי במה שהקב"ה וירמיה היו אומרים שע"י נמשכת הקדושה, דא"כ בשביל מה בכל התורה היה ג"כ משה אומר וכותב לטעם הבי"ח.

עכ"פ לפי פסק השו"ע שלא חשש לטעם הבי"ח אין בזה חסרון, וכמו שמפורש ג"כ ברש"י ותוס' והאור זרוע והסמ"ג והמרדכי הר"י אסקנדרני, ושאר האחרונים שמנינו לעיל. ועוד כמו שכתבנו כמה פעמים שיש למנות ולהוסיף לכל אלה שהכשירו את הדפוס וגם לאלה שאסרו ולא מטעם זה, חזינן שלא חשו שצריך להוציא מפיו היכא שאין חשש של טעות.

ויש להעיר שבהלי מגילה סי' תרצ"א ג"כ הקשה המג"א כקושייתו כאן בס"ק ד', על הרמ"א שהצריך להוציא כל תיבה מהפה, דצ"ע דהרי מגילה אסור לכתוב על פה אלא רק מתוך הכתב, וא"כ לפי דברי המחבר בסי' ל"ב לא צריך שיוציא מהפה, וכן הטור [בסי' ל"ב בנדמ"ח עמ' קמ"ה] והסמ"ג [עשין כ"ב] לא כתבו שצריך להוציא מפיו אלא גבי תפילין [ובאמת השו"ע לא הביא שם בהלכות מגילה דין זה]. אלא שעדיין צ"ע שבהלכות ס"ת כן הביא שצריך וכו', וצ"ע, ע"כ. והנה לא תירץ המג"א כמו שתיירץ אצלנו – דשאני תפילין דמגרס גריסי – ולכך במעתיק מן הכתב לא צריך להוציא בפה משא"כ בס"ת ומגילה. וכבר העיר בזה הפמ"ג בסי' ל"ב אות מ"ב. ואולי שסמך על דבריו בהלי תפילין וכאן רק העיר את הקושיא, ע"כ.

והנודן השני בדומה לו, האם צריך הסופר לכתוב דוקא מהכתב. הנה דין זה שצריך לכתוב מהכתב נזכר בגמ' במגילה [דף י"ח ע"ב] דאמרינן התם:

גופא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב, מיתבי אמר רבי שמעון בן אלעזר מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר שנה בעסיא ולא היה שם מגילה וכתבה מלבו וקראה, אמר רבי אבהו שאני רבי מאיר דמיקיים ביה ועפעפיך יישירו נגדך וכו', ואפילו הכי מיושרין הן אצל רבי מאיר. רב חסדא אשכחיה לרב חננאל דהוה כתב ספרים שלא מן הכתב אמר ליה ראוייה כל התורה כולה ליכתב על פיך, אלא כך אמרו חכמים אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב. מדקאמר כל התורה כולה ראוייה שתיכתב על פיך, מכלל דמיושרין הן אצלו, והא רבי מאיר כתב, שעת הדחק שאני. אביי שרא לדבי בר חבו למיכתב תפילין ומזוזות שלא מן הכתב, כמאן כי האי תנא דתניא רבי ירמיה אומר משום רבינו תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב ואין צריכות שרטוט, והלכתא תפילין אין צריכין שרטוט ומזוזות צריכין שרטוט, אידי ואידי נכתבות שלא מן הכתב, מאי טעמא מיגרס גריסין, ע"כ.

ועי' ר"ן שם [בדף ה' ע"ב מדפה"ר] שכתב: דמוכח בירושלמי [מגילה פ"ד ה"א דף כ"ח ע"ב], שאם כתב שלא מן הכתב אסור לקרות בו שלא בשעת הדחק. [ועיין בדברי הירושלמי עוד לקמן]. והובאו דבריו בב"י יו"ד סי' רע"ד [בנדמ"ח עמ' רט"ו], אלא הביא שם שהר"ר מנוח כתב: דדוקא לכתחלה אבל אם עבר וכתב שלא מן הכתב לא פסל, ע"כ.

והנה הטור באו"ח סי' ל"ב [בנדמ"ח עמ' קמ"ה] כתב וז"ל: וצריך שיכתוב מתוך הכתב וכו'. וכתב על זה הב"י שם וז"ל: יש לתמוה על רבינו למה כתב כאן צריך שיכתוב מתוך הכתב, כיון דאסיקנא דתפילין נכתבין שלא מן הכתב וכמו שכתב הוא עצמו בסמוך. ואפשר לומר שכתב כן ללמדנו שאם נמצא איזה סופר שאין פרשיות הללו שגורות בפיו אסור לו לכתוב אות אחת אפילו אותו מקצת ששגור בפיו שלא מן הכתב, עכ"ל הב"י. והבי"ח שם [באות ט"ז] חלק על הב"י וכתב וז"ל: ועוד נראה עיקר דרבינו הטור סובר דמצוה מן המובחר לכתב מתוך הכתב אפילו שגורות בפיו, אלא לפי שהסופרים נהגו לכתבם בעל פה הניחו להם חכמים [במגילה דף י"ח

לחלק מסברא דתפילין ומזוזות מיגרס גריסי, היות שגם רב חננאל היה ראוי שתכתב כל התורה על פיו. וכן לא נוח לגמי' לחלק בין גרוס אצל הכל לבין היחיד [דגם תפילין אינם גרוסים אצל הכל]. ולכך נראה ברור שלאב"י שפסקין כוותיה אם יש במציאות גם בכל התורה מיגרס גריסי לא יהיה צריך לכותבה מן הכתב ודו"ק היטב.

אמנם באמת קושיא זו כבר נמצאת ברשב"א שם במגילה, שהקשה על מה שאמרה הגמ' והא ר"מ כתב – שעת הדחק שאני. קשה, הרי תפילין ומזוזות נכתבין שלא מן הכתב מפני שמגרס גריסי, ולר"מ ולרב חננאל כל התורה מגרס גריסא להו. ותירץ וז"ל: וי"ל דשאני תפילין ומזוזות דמגרס גריסן לכל הכותבין וליכא למגור בהו, אבל שאר ספרים דלא גריסן לכל, גזרינן לר"מ ולרב חננאל אטו שאר אינשי.

ובמאירי בחידושים [דף י"ד סע"ג] וכן בבית הבחירה [בסוגין ד"ה אסור], נראה שנתכוון לתרץ קושיא זו באופן אחר, וז"ל: אסור לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב אפילו לשלם שבשלמים, שמא יקרה לו טעות בפיו ויכתבנו וכו'. והחילוק בין הרשב"א למאירי, דהרשב"א לא חשש לשמא יקרה לו טעות ורק אסר משום גזירה אטו שאר אינשי. ואילו המאירי אסר בלא גזירה ומטעם שמא יטעה. ונראה לבאר דהנפק"מ בין הטעמים הוא ספיקו של הרב מנוח הנ"ל, דלטעם המאירי שהוא משום שחיישינן לטעות, א"כ בתפילין ומזוזות שאין חשש טעות כלל א"כ יהיה מותר לכתוב פרשיות אלו בס"ת שלא מן הכתב, ואילו לטעם הרשב"א שהוא משום גזירה, א"כ יש לומר שגזר בכל חלקי הס"ת ואסור הכל.

אלא שמהירושלמי [פ"ד דמגילה ה"א דף כ"ח ע"ב] משמע שאינו חשש של טעות, דאחר שהביא שם שאסור לכתוב שלא מן הכתב, הקשה והא תניא מעשה בר"מ וכו', ותירץ אין למדין משעת הדחק, ויש אומרים שתים כתב – כתב את הראשונה מתוך פיו, וכתב את השניה מתוך. הראשונה, וגזר את הראשונה וקרא בשנייה. ובבראשית רבה [סוף פרשה ל"ו] מובא רק התירוץ הזה. ומזה הוכיח הר"ן הנ"ל

ע"ב] מנהגם. מבואר שהב"י למד שכל הטעם הוא רק טעם שמא יבוא לטעות, והב"ח הוסיף מעצמו עוד טעם שמצוה מן המובחר לכתוב מן הכתב ולא ביאר למה. וגם ביו"ד סי' רפ"ח כתב הב"ח כן [בנדמ"ח עמ' רע"א]. ודבריו קשים מלשון הגמ' וכמו שהרגיש בעצמו – ועוררו עליו כבר האחרונים.

ועוד יש להוסיף טעם כפי שמשמע באור זרוע ח"א הלכות תפילין סימן תקמ"ה, וז"ל: אבל שאר דברים שבכתב אע"פ דשגורים בפיו הואיל ואינם שגורים בפי כל אסור לכתוב בע"פ אם לא בשעת הדחק, כההיא דמגילה [דף י"ח ע"ב], דאמרינן: אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב ופריך ליה מר' מאיר וכו' ומוקי לה התם דוקא בשעת הדחק. וע"ז אנו סומכים שאנו קורין ק"ש ופרשת קרבנות ומזמורים ופרשת ויושע בע"פ מפני ששגורין בפי הכל אע"ג דדברים שבכתב אסור לאומרן בע"פ, ע"כ.

וקודם שנאריך בטעמים אלו והעולה מהם, נקדים לברר את פסק השו"ע כאן בהל' תפילין סעי' כ"ט, שכתב וז"ל: אם אין הפרשיות שגורות בפיו צריך שיכתוב מתוך הכתב. ולכאורה גם כאן שייך קושיית המג"א מיו"ד רע"ד סעי' ב' שכתב המחבר שם: צריך שיהיה לפניו ספר אחד שיעתיק ממנו, שאסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב. וכאן לכאורה תירוץ המג"א לחלק בין ס"ת לתפילין לא יעלה יפה, דהנה שם בבית יוסף יו"ד סימן רע"ד [בנדמ"ח עמ' רט"ו] הביא שה"ר מנוח כתב דצ"ע אם אותן פרשיות שבתפילין יכול לכתוב אותם בס"ת שלא מן הכתב כיון דגריסן, עכ"ל. והביאו ג"כ הש"ך שם ס"ק ג'. וראה בדברי המאמר מרדכי סי' ל"ב אות כ"ד שכתב שמספיקא יש להחמיר. ואם הוא מטעם רק שלא יטעה, א"כ מה חסרון יש שיכתוב את פרשיות התפילין השגורות לו בס"ת, וצ"ע.

והנה כבר לעיל הארכנו להביא את לשון הגמ' שרב חסדא ראה לרב חננאל וכו' א"ל ראוי להכתב כל התורה על פיך, אלא כך אמרו חכמים אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב. ונראה לכאורה שאב"י חולק עליו וס"ל שכן מועיל, וזהו ששאלה הגמ' ואב"י כמאן, דמבואר שהוא חולק על הנאמר קודם ולכך מחפשת הגמ' כמי הוא סובר. ולא מספיק לגמ'

במגילה שאפי' בדיעבד אינו כשר [אף שלכאורה יש לדחות שרי"מ עשה כל זה לקיים לכתחילה].

ונראה לפי"ז שהירושלמי ודאי אינו סובר לטעם דחשש טעות, דא"כ מה יועיל שכתב את השניה מהראשונה, אם חיישינן שמא בראשונה יש טעות. אלא טעמו משום גזה"כ, וכמ"ש שם בירושלמי לעיל, ר' זעירא בשם רב חננאל [יש לעיין אם הוא רב חננאל בסוגיין – ושמא אחר שאמר לו רב חסדא קבלה מינה], לא יהא הוגה מפיו [היינו שכותב מפיו] וקורא [במה שכתב אח"כ], כמו שנאמר בברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה ואני כותב בספר ובדיו. ופירש בקרבן העדה שלא שמע ברוך ואח"כ כתב, אלא בשעה ששמע כתב כדי שלא יהיה ככותב בעל פה [וירמיה עצמו היה מתנבא וזהו כמו מכתב, וכמו שהיה אצל משה], ע"כ. ומבואר שהוא גזה"כ שלא יכתוב בעל פה אפי' מי שיודע. ולפי"ז התני ר' ירמיה ואביי [בבבלי] ודאי חולקים על הירושלמי, דהם ס"ל שכן אפשר לכתוב תפילין ומזוזות שלא מן הכתב, דלירושלמי שהוא מטעם גזירת הכתוב לא שייך לחלק ולומר תפילין מגרס גריסי, וע"כ ס"ל לתני ר' ירמיה ואביי שהטעם שאסור לכתוב שלא מן הכתב הוא רק משום חשש טעות, וא"כ זה דוקא כשיש חשש כמו בס"ת אבל כשאין מותר. והרי שלא ס"ל כירושלמי שהוא גזה"כ שלא הובאה בבבלי, [ועי' מנחות ל' ע"א שהובא פסוק זה לענין אחר].

ונחזור לענין האם מעכב באופן דידן מה שאינו כותב לכאורה מן הכתב. הנה לפי טעם האו"ז שמה שצריך לכתוב מן הכתב הוא משום שדברים שבכתב אי אתה רשאי לומר – וכן לכתוב בע"פ, כאן בנדון דידן פשיטא שאין שום חסרון כזה. ולטעם המאירי שגם בבקי ביותר בשלא בשעת הדחק אסור לו לכתוב דע"כ חיישינן שמא יטעה, א"כ היינו דוקא באופן ששייך איזו מציאות של טעות, אבל כשלא שייך מציאות של טעות ודאי שמותר. ולפי טעם הרשב"א שגזר בס"ת שאינו גרוס לכל גם למי שגרוס לו, משא"כ בתפילין ומזוזות שלכל הכותבים הם גרוסים. הנה ג"כ זה שייך רק כשכותב בע"פ, אבל בנדון דידן ודאי לא שייכת גזירה זו דכל הכותב באופן זה הוא כגרוס אצלו. וטעם הירושלמי משום

הגזה"כ, כבר הוכחנו שלא נפסק להלכה דאביי ור' ירמיה דהלכתא כוותיהו חולקים עליו. [ואם נדחק ונפרש שגם הירושלמי ס"ל שהוא משום גזירה וכרשב"א, ולכך לא רצה ר"מ להשתמש במגילה הראשונה, כ"ש דאתי שפיר טפיל. ואף שלמד הר"ן מזה הירושלמי לענין לפסול שלא בשעת הדחק אפי' בדיעבד, היינו משום שלסברא זו אין סתירה בסוגיין. אולם לעצם הטעם יש סתירה. ועוד שהוא מחלוקת בירושלמי, דבתי"א תי' הירושלמי כסוגיין דידן דשעת הדחק שאני.

העולה מכל האמור, שבנדון דידן אין שום חסרון במה שלכאורה אינו נכתב מן הכתב. וגם דין זה יש ללמודו מכ"ש מדין הדפוס וכנ"ל. ולרווחא דמילתא אולי י"ל שבנדון דידן שהיריעה הפלסטית המנוקבת נקבים נקבים, כתוב בה את כל עמוד הס"ת בכתב ברור וקריא, א"כ כשדוחק הסופר את הדיו בנקבים, הרי הוא ככותב מתוך הכתב, ודו"ק בזה. ואף שאינו קורא בפה, כבר הוכחנו לעיל שלא צריך לקרוא.

ח'. ובנדון שעוררו האם יש לחוש ע"י המצאה זו למיעוט פרנסת הסופרים ומכוני ההגהות. בזה אין לי לעורר אלא מספרי המוסר, דסברא זו היפך השכל והיפך המציאות, וקרוב למחוסר אמנה, הרי זיל קרי בי רב שפרנסת אדם נגזרת בידי שמים ולא ע"י תחרות השוק, ועי' בפסחים [דף קי"ח רע"א] ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר ר' יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה וכו', אמר רב חסדא מאי דכתיב הודו לה' כי טוב הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו וכו'. וכן איתא בפ"ק דע"ז [דף ד' ע"א] שהקב"ה זן קרני ראמים עד ביצי כינים. א"כ האם יתכן שענין זה הנעשה לתועלת עם ישראל שיוכלו לקיים מצות ס"ת וכדלקמן, יגרום הפסד לסופרי סתם, ועיין בספרי המוסר והבטחון שהאריכו בזה מאוד.

ועוד מצד המציאות ג"כ לא יהיה הפסד לסופרים, דהא כידוע תמיד יהיו אלה המהדרין והמהדרין מן המהדרין שיבקשו ספרי תורה הכתובים בקולמוס עם כונת הסופר על כל תיבה ותיבה ועל כל שם ושם.

סוף דבר: אחר שהארכנו לדעתנו כל הצורך בענין זה, ותצא דינא שנדון דידן כשר לכתחילה ולמהדרין, ואין בו שום ספק. אמרתי להוסיף מכמה מעלות טובות שיוצא לנו בזו ההמצאה.

וזה יצא ראשונה, הנה בריש הלכות ס"ת סי' ע"ר סעי' א' פסק מרן המחבר וז"ל: מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב לו ס"ת, ואפילו הניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו וכו'. וכן הוא בסוגיא בסנהדרין [דף כ"א ע"ב], אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס"ת מצוה לכתוב משלו משום שנאמר [דברים ל"א י"ט] ועתה כתבו לכם את השירה הזאת [וודאי קאי על כל התורה – דאסור לכתוב פרשה אחת לבד – רמב"ם פרק ז' מהל' ס"ת הל' א']. ולשון הרא"ש [בהלכות קטנות – ס"ת אות א']: ואומר אני דודאי מצוה גדולה לכתוב ס"ת.

והא דלא סגי בשל אבותיו אע"פ שסו"ס יש לו עתה ס"ת. ביאר בתורת חיים [סנהדרין דף כ"א ע"ב ד"ה מצוה] דמייתורא דלכם הוא דריש, דמשמע משלכם בעינן ולא סגי בשל אבותיו. והוסיף שם דנראה דיחיד הכותב ס"ת ומקדישה לא שפיר קא עביד, דכיון שמקדישה הרי היא של הקדש ולא שלו ושוב לא יוצא בא ידי חובתו דלכם כתוב שלכם בעינן וכו' עיי"ש [והאריכו כבר בדין זה האחרונים – ואכמ"ל]. ובב"ח בסי' ר"ע [בנדמ"ח עמ' ר'] למד מזה שכתוב ועתה כתבו לכם לשון רבים – אלמא כל איש מישראל חייב לכתוב לו ס"ת.

והנה לשון הטור בסי' ר"ע, מצות עשה על כל אדם מישראל שיכתוב לו ס"ת, ומאוד צריך לחזר אחריה דאמר ריב"ל [מנחות דף ל' ע"א] הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק, כתבו או שהגיה בו אפילו אות אחת כאילו קבלה מהר סיני. ובב"י שם [בנדמ"ח עמ' ר"א] הביא לנמוקי יוסף שפירש: כחוטף מצוה – שאין לו שכר גדול כל כך כמי שטרח בכתיבתו, ויש מקום למדת הדין לחלוק ולומר אלמלא שבאה עליו בלא טורח לא היה עושה אותה. כתבו – הוא בעצמו או שכר סופר לכתבו וטורח בתיקון הקלפים ולסבול עול הסופר עד שנכתב. כאילו קיבלו – יש למדת רחמים לומר כמו שטרח טורח זה, כן היה טורח ללכת במדבר כדי לקבל

וגם יהיו אלו שיבקשו כתב קולמוס מסופר אשר בעיניהם כתב ידו וסגנונו המקורי הוא מיוחד ומעולה, וודאי שלא תגרע פרנסה מאלו הכותבים ספרי תורה, ורק יתרבו הקונים אשר מעולם לא היו מזמינים ספר תורה מכמה סיבות ועתה ירבו, ותו לא מידי.

ט. ובנדון שעוררו המערערים שאולי יש לנו למגדר מילתא, ושמא מזה תבוא פרצה שיבואו אינשי דלא מעלי לעשות בדרך זו סת"ם בלא דקדוק ההלכה ולא נוכל להכיר בהם. על זה אומר, וכי פרצה חדשה זו – הלא כבר שמענו ומפורסם הדבר לכל – מכמה סת"ם הנמצאים בשוק שנכתבו ע"י אנשים אשר אין להם זיק יראת שמים ואשר אין תוכם כברים, ויש אשר תוכם כברים והכרת פניהם ענתה בס דרכים ופוחזים הם – וודאי אינם מדקדקים בהלכה וכ"ש כשיש להם חסרון כיס בדבר של הלכות כסדרן וכדומה. [וגם ראינו תפילין ומוזוזות שנכתבו ע"י סטודנטים ונשים רח"ל – ודברים ידועים ומפורסמים הם]. אלא שיראי ה' וחושבי שמו הנהירים לקנות סת"ם רק מסופר ירא שמים ומוחזק בכשרות, וכן מסרסורים יראי שמים, הם המהדרין [והזוכים לקיים מצות בוראנו בהדור כדת וכהלכה. וכן גם הענין כאן, יש לקנות ספר תורה שנכתב בכתיבת מסך רק ממקום שממונים עליו יראי שמים וגדולי תורה, שבמקום כזה אין שום תקלה, והכל נעשה על הצד הטוב ביותר של ההלכה.

ועוד אזכיר שכבר היה לעולמים ערעורים כגון אלו – דבעינן למגדר מילתא וכדומה, ולדוגמא בענין מצות מכונה שהרעישו בזמנו את כל העולם בכמה וכמה טענות "ובמיגדר מילתא" וכדומה, וכיום כמעט כל בית ישראל אוכלים מצות מכונה ואין פוצה פה ומצפצף ואדרבה כמה תקנות טובות יש במצות מכונה, בכמה דברים שאפשר להנצל בהם מחשש חימוץ ביותר וכידוע, וכן הענין כאן כמו שנפרט עוד בהמשך.

תורה מהר סיני. כאילו כתבו – שיש למדת רחמים לומר כמו שתיקן זה, כך אם היה מוצא טעויות רבות היה מתקן אותן, ע"כ.

וז"ל בעל המשנת אברהם בשער הכתיבה אות ב': ובדאי מצוה גדולה הוא ומאוד צריך להשתדל ולחזור אחריה אם אפשר לו. והעובר על זה ולא כתב ס"ת אם אפשר לו בשום ענין, ביטל עשה זו ועונשו גדול. וכל המקיים אותה יהיה ברוך. ועיין בפירוש שם שהביא מקור לכל דבר ודבר עי"ש באורך.

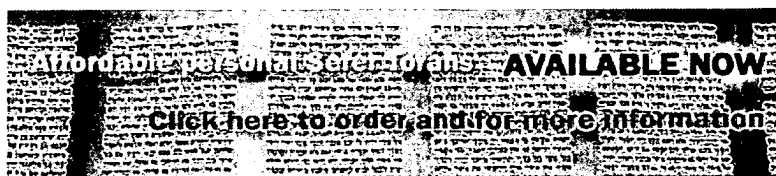
ודא עקא, שכגודל מצוה זו כן הקושי הרב להשיגה כידוע. והנה באופן הנ"ל יהיה אפשר לזכות לכל החפץ והקרב – לזכות במצוה זו. ועוד דכיון דלאו כו"ע סופרים הם ולא מגיחי ספרים, ועדיין גם אחר כל המאמץ שקנה ס"ת עדיין הוא פעמים בכלל חוטף מצוה מן השוק. ובאופן הנ"ל במעט תרגול יוכל האדם לקיים בעצמו לכתוב בידו ס"ת. ואף אם לא יזכה לכתוב את כל הספר, יוכל לכתוב את חלקו האחרון.

ועוד בה שניה, הנה האף אמנם שבירושלים עיר הקודש ברוב [שאינו רוב גמור] בתי כנסיות יש ספרי תורה המהודרים לקריאה, מ"מ בכלל היישוב כגון בתי חולים ובתי מלון וישובים קטנים ובתי הארחה למיניהם, וכ"ש בחו"ל בהרבה מאוד מן הקהילות, הפרוץ מרובה על העומד. ומברכים שם ברכות לבטלה על ספרי תורה ישנים מלאים חסרות ויתירות ואותיות שבורות ודהויות, ובפרט הס"ת המשוחים, כידוע כל זה ואין צריך להאריך. וחשרון כיס קשה מכולם, דס"ת דבר יקר מאוד הוא. ולכן בהמצאה זו יצא דבר טוב לזכות את הרבים ע"י שיוזל מאוד מחיר הס"ת, ותרבה הדעת בישראל.

והחוט המשולש, יש להזכיר שבעוונות הרבים כיום יש חלק מן הסופרים אשר אין יראת שמים בלבם, ועושים מהתורה קרדום לחפור בה וכל כוונתם רק לשם פרנסתם, ומכיר אני כמה מהם, ויש לחוש בהרבה הלכות שאינם מקפידים בהם וכ"ש היכא שנגרם להם הפסד בזה – ואין צורך להאריך כי על הידוע לכל אני מדבר, ואף שבכל ספר וספר או מזוזה או תפילין הרי הוא בחזקתו שבקדושה גמורה נכתב, מ"מ על הכלל דיברנו.

וכה כותב בעל המשנת חכמים מהר"מ חגיז, בפירושו לאבות פרק ו' אות רכ"ח, וז"ל: ועל טוב יזכר שם רבני גאוני קרקא וכו', דשלחו מתם כתב להגאון האלקי מוהר"ר משה זכותו זלה"ה וכו', יודיע להם בכתב ידו קודש העשרה תיקונים הנצרכים לתיקון העורות והגידין והשרטוט וקדוש הקולמוס והדיו ומעשה כתיבת האותיות וצורתן, וענין התגין וקדושת הסופר, מתחלה ועד סוף כתיבת הס"ת והתפילין, מלבד מה שמפורש בספר מצות שמורים. ומתוך כתב הרב האלקי הרמ"ז ומתוך כתבם של רבני אותה עיר ואם בישראל היא הק"ק ש"נ יע"א, יראה הרואה שפלות הדור שאנו בו שהוא יתום, ואין דורש ואין מבקש על דברים כאלו שהם ברומו של עולם, וכל ריק ופוחז שיועד לכתוב איזה כתב אשורי מקולקל, מתלבש בטלית שאינו שלו ומקבל סמיכה להיות סופר סת"ם, וסתמו כפרושו צבוע מעיקרו, ועל ס"ת ותפילין ומזוזות מסופרים כאלו יסמכו קהל ועדה וישראל הקרובים והרחוקים, ויהיה לנו מן התימא שאנו צועקין ואין אנו נענין, מה תמיה היא זאת. פוק חזי עובדא דר' חזקיה ורבי ייסא בזוהר [ח"ג דף ע"א ע"א], ותדון מיניה, דאם 'על יתרון וא"י דהוה בקרא דושוסעת שסע פרסות, דחו להנהו מתיא מבי מתיבתא, ואמרו להם דהוה הס"ת פסול ומשקר בשמא דמלכא, מה יעשו בס"ת הנכתב בכל החסרונות האמורים וכיוצא בהם. ומכח זה אפשר להמליץ בעדס במה שכתבתי לעיל, יען הם דנין דכיון דאינו נכתב בקדושה הנצרכת יכולין להקל בו לטלטלו ממקום למקום. אמנם על הברכות שמברכין עליהם לבי דוי, ואין בידי שבט מושלים לתקן, רק להודיע צערי לרבים, אולי יחנן ה' ובדורות הבאים המצא ימצא איזה תיקון ויוכשרו דברי, עכ"ל.

ולכן ודאי שיש בזה תיקון גדול במה שנעשה הדבר הזה של כתיבת מסך, בפקוח מורה צדק מוסמך, ושיעשה המעשה רק אדם ירא שמים, שיכוין באמת בכל האזכרות. ולהיות שבמעשה זה נחסכים כמעט כל השאלות המתעוררות, ודאי שיש הרבה להעדיף הספרי תורה הנעשים בשיטה הנ"ל.



Q & A Board - View Post

Author: David Cohen

E-mail: not available

Date: 12/21/2003 12:50:00 PM

Subject: Silk Screen Article

Message: First of all, thank you for your quite comprehensive response to my last post. Apparently, I picked a bad example to make my point, as I did not realize that Yair was a personal friend of yours and that there was an inside joke going on.

You asked why I wrote in reponse to your website, rather than protesting all of the terrible things that go on. I can assure that I am shocked by some of the stories that I have read here, and if the people involved had websites, I would be posting there, too.

Anyway, my main point is that, as you are probably aware, the latest issue of the journal Tradition has an article by R' J. David Bleich about silk screened Torah scrolls. After a thorough examination of the issues involved, the author's conclusion is that the burden of prove required to permit them has not been met.

My humble sugestion is that R' Abadi consider writing a response for the next issue of Tradition, addressing the specific points raised in the article, either in the form of a letter, or an entire article. While readers of this website and "Ohr Yitzchak" are already quite familiar with the argument for silk screening, an response in Tradition would reach a much wider readership and would be a valuable way for R' Abadi's voice on this issue to be heard.

David Cohen

Reply: Thanks for the advice. I did read the article and was very impressed both by his respectful tone and by his extensive research. I browsed through it once, but I really need to sit down and read it. I never met Rabbi Bleich, but from the article it appears that he would welcome a response. That is the way of Torah; one Rav might have one opinion, and another would argue. It is amazing how many of those Rabbis that signed nasty letters against it, never actually reviewed the Sugya (topic). For example, one quoted the Magen Avraham and the Ta"Z as opponents of printing. Clearly he didn't look first. Others based their entire prohibition on the Yerushalmi, "Vekataf VeLo Hashofech," which is barely presented in that way by more than two or three Acharonim (Rabbis of the last 400 years), in their opposition to printing. Every Rav is entitled to his own opinion, if it is properly researched, and there certainly is no place in Judaism for the kind of attacks that we have seen.

In regards to the article, I made a few quick observations. Rabbi Bleich cleared up the misconception of the actual prices today for STA"M (Sefer Torah Tefillin & Mezuzot). His numbers were pretty accurate. He seemed to have a general working knowledge of silkscreen, and cleared up many issues with that. Many people that I met when this came out said to me, "did you see Rabbi Bleich's article against silk screen?" In my opinion, they misunderstood the article. It was an extensive presentation of many of the issues involved, and it was not conclusive against silkscreen, but rather it ended with the statement, "In this writer's opinion, the requisite demonstration has not been forthcoming." Which in English means, "the author's conclusion is that the burden of proof required to permit them has not been met." What a breath of fresh air! It was hard to imagine that someone actually would sit down for days researching the topic and then was capable of a respectful response, albeit in disagreement.

There were a few items that I wanted to comment on.

First of all, there needs to be a law against footnotes that exceed in volume, say 10% of an article. Many people were getting dizzy, including myself. But this on the other hand, did show that his research was extensive and thorough.

Second, the approach of Rabbi Bleich and many others in this generation, seem to suggest that we take a survey from all the Rabbis that we have their opinions in a Sefer and then we can decide. The reality is very different. The Nodeh Beyehuda (Mahadura Kama YO"D #55) says in response to someone asking him a question and mentioning extensively a specific Sefer. The Nodeh Beyehuda says, "I don't usually look into Responsa of the later Rabbis, the ones of our generation, and not even from the previous generation or two, but rather it is enough for me to study the Talmud, the Rishonim, and the Shulchan Aruch...why

should I rely on their (recent Rabbis) determinations more than on my own, and therefore why waste time reading their lengthy Responsa." His point is well made. Each qualified Rabbi is expected and entitled to make his own Halachic determinations. Often the Rabbis will review contemporary opinions to either confirm their own opinions by seeing others that concur, or if they are lost with some questions and hope to get some direction from a previous expert who went on the same road and possibly saw something that might clarify the issue. But the actual determination is not based on a poll of Rabbis. I think that Rabbi Bleich is well aware of this, and was just doing a detailed research on the topic, being a professor and all.

Third, it seems that he agrees that there are maximum six issues, yet all six issues are opinions of a minority of minorities. Certainly a qualified Rabbi is not required to adopt their opinion. This was agreed to by Rabbi Bleich. So all six things were not the big concern. At the end of number 6, he still is heading in the direction of justifying it as a reasonable Psak. But then he states his real concern, as follows: "The crucial consideration is whether or not the silk screen method constitutes either "spilling" or "dripping""

Earlier in the article he seems to suggest that silk screen is worse than printing. From those statements it seems that he has never seen this specific process, and would have a complete different outlook if he were to see it. There is no way that silk-screen in the way we do it, is spilling or dripping. The ink is relatively thick. It is first pressed into the holes of the stencil in the shapes of all the correct lettering. At that time, the bottom of the silk screen has no ink coming out, spilling dripping, or doing anything. The ink sits inside the letters on the screen. Then the screen is placed on the parchment. Still no spilling, dripping, or leaking. You can run your hand on the back of the screen and no ink will come on your hand. Believe me, I tried it. Then finally the Sofer (scribe) takes that rubber squeegee-like item, and wipes it with a lot of pressure across the entire screen, pushing the embedded ink right onto the parchment. There is no spilling, no dripping, nothing.

It seems that the misinformation has caused many statements and questions to seem foreign to us, since we have a hard time understanding how the person understood the process exactly, in order to say what he said. I'll gladly arrange a series of informative presentations, where we can show the process exactly. I cordially and respectfully invite Rabbi Bleich and anyone else to join us and view the entire process and to ask any questions of us. Anyone seeing the process can see it is not spilling or dripping.

At the end of the day, my highlight of his article was the fact that there are still a few people courteous enough to speak with respect and argue with respect.

God bless him!

AA

Back to the Q & A Board

[Home](#) | [Grace After Meals](#) | [Scroll Project](#) | [Jewish Law](#) | [About Us](#) | [FAQ](#) | [Q & A Forum](#) | [Contact Us](#) | [Pesach List](#)

aabadi@kashrut.org

Also Visit: MishnaBerurah.com DailyGemara.com LearnTorah.com HalachaYomit.co.il - Hebrew

Thursday, December 20, 2007 / 11 Tevet 5768

View this week's class
and prayer schedule with
Rabbi Eli Mansour
at Cong. Bet Yaakov



Select Halacha by date:
February 22 2007
Or by subject:
Select subject...
Or by keyword:

☐ Search titles and keywords only
☒ Search All

- ▶ Weekly Parasha Insights
- ▶ Register To Receive The Daily Halacha By Email / Unsubscribe
- ▶ Daily Parasha Insights via Live Teleconference
- ▶ Download Special Tefilot
- ▶ Subscribe To Receive Rabbi Mansour's Weekly 75 Minute Lectures on CD or Cassette By Mail
- ▶ A Glossary Of Terms Frequently Referred To In The Daily Halachot
- ▶ About The Sources Frequently Quoted In The Halachot
- ▶ About Rabbi Eli Mansour
- ▶ About DailyHalacha.Com
- ▶ Contact us
- ▶ Seudat Shlishit Sponsorship
- ▶ Back to Home Page

Halacha is For The Hatzlacha of
Gilad Shalit, Ehud Goldwasser, Eldad Regev
"For the safety and release of captured Israeli soldiers. May Hashem protect the holy men
and women of the IDF and return our kidnapped soldiers to their families....AMEN."

Dedicated By
Jason Nehmad

[Click Here to Sponsor Daily Halacha](#)



TAKE DAILY HALACHA WITH YOU!
Click here to subscribe to DailyHalacha podcast
(Available ONLY if iTunes is installed on your computer)



[Click here to download iTunes software](#)

Clip Length: 3:06 (mm:ss)
☒ Download as MP3 (File size: 728 KB)
☒ Download as WMA (File size: 746 KB)

Is It Permissible for A Sofer To Use Silk Screening Process When Producing a Megilah or Sefer Torah

Chacham Ovadia Yosef, in his work Chazon Ovadia (Laws of Purim, p. 229), rules that the Megila, like a Torah scroll, requires "Sirtut," the drawing of straight horizontal lines on each page before the writing of the text. A scribe who writes a Torah scroll or Megila must draw these lines and then write the text on the lines. A Torah scroll or Megila written without "Sirtut" is invalid for use for the required reading, even if only a single row of text was written without a line. Furthermore, if the scribe wrote the text of the Torah scroll or Megila and then added the lines underneath the text, the Torah or Megila is nevertheless invalid for use, since the "Sirtut" must be done before the text is written. (Chacham Ovadia discusses this requirement also in his work Yabi'a Omer, vol. 1, Yoreh De'a section, 20:10.)

Later in Chazon Ovadia (Laws of Purim, p. 255), Chacham Ovadia addresses the issue of Torah scrolls or Megilot written through "silk screening," a process involving a silk stencil from which the letters of the Torah or Megila are etched. There were Soferim (scribes) who would place such a stencil over the parchment and then pour ink over it, which is a much more efficient and fail-safe method of writing a Torah scroll or Megila than the traditional method of writing the letters by hand. Although one Rabbi allowed preparing Torah scrolls and Megilot in this fashion, Chacham Ovadia rules unequivocally that such scrolls are invalid for use. One who reads from such a scroll or hears a reading from such a scroll has not fulfilled his obligation, and a Beracha recited over such a Torah scroll or Megila is considered a "Beracha Le'vatala" (a "wasted Beracha"). Chacham Ovadia goes so far as to say that a person who sells or purchases a Torah scroll or Megila prepared in this fashion commits a sin for which he will be held accountable before the Heavenly Tribunal.

It is generally very difficult to distinguish between a Torah scroll or Megila prepared through "silk screening" and one that has been written properly. One who purchases a Torah or Megila must therefore ensure to purchase it from a reliable, God-fearing Sofer (scribe) whom can be trusted to prepare the Torah or Megila in accordance with Halacha.

Summary: A Sofer (scribe) writing a Torah scroll or Megilat Ester must first draw horizontal lines on each page before writing the text, and then write the text on these lines; otherwise, the Torah or Megila is invalid for use. A Torah scroll or Megila that was prepared by pouring ink over a stencil placed on the parchment is invalid for use, and one must therefore ensure to purchase Torah scrolls and Megilot from a trustworthy and God-fearing Sofer.



CONTINUING IN THE TRADITION
of The Chief Rabbi of The Syrian
Sephardic Community of New York,
Rabbi Jacob S. Kassir A'H (1900-1994)

[Click here for more information about Rabbi Jacob S. Kassir](#)



[Register to Receive
Daily Halacha by Email](#)

Recent Daily Halachot...

- ▶ The Complication Of Scheduling A Brit Milah For A Baby Born Via Cesarean Section Right Before Yom Kippur
- ▶ No Delayed Brit Milah on Thurs, Fri, and Shabbat
- ▶ Metziza At The Brit Milah On Shabbat and The Issue of Lesh
- ▶ Should The Parents Name Their Newborn Boy If The Brit Milah Is Delayed Due To Sickness, and Counting 7 Full Days Until The Milah Once A Sick Baby Boy Is Healed
- ▶ Is It Necessary To Make Another Kiddush At Seudat Shabbat If It Was Already Said During A Brit Milah On Shabbat?
- ▶ The Issue of Metziza At A Brit Milah
- ▶ The Sandak When There Is A Brit Milah For A 40 Year Old
- ▶ Is It Required To Stand At A Wedding, or Bris, or Pidyon Haben
- ▶ Should A Couple Say A Beracha Upon The Birth Of Their Son
- ▶ What Is The Proper Timing For Pidyon Haben
- ▶ Is It Permissible To Be A Sandak Twice
- ▶ Wearing Tefilin After Sunset
- ▶ If Somebody Mistakenly Put on Tefilin Rabbenu Tam Before Tefilin Rashi
- ▶ Removing One's Mezuzot Before Demolishing or Renting One's Home
- ▶ Mezuzah- Is It Permissible To Wear A Mezuzah or Put A Mezuzah In A Car

[Back](#) Page 40 of 86 [Next](#)
1284 Halachot found